

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II
Кафедра географії та туризму

Реєстраційний № _____

Кваліфікаційна робота

**ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ ПОСЕЛЕНЬ ОКОЛИЦЬ КОЛИШНЬОГО БОЛОТА СЕРНС
З 1880 Р. ДО НАШИХ ДНІВ І ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДЛЯ
ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ**

КОПОС ЮЛІЙ ЮЛІЙОВИЧ

Студент II-го курсу

Освітньо-професійна програма: ГЕОГРАФІЯ

Спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

Рівень вищої освіти: магістр

Тема затверджена на засіданні кафедри

Протокол № _____ / 202_

Науковий керівник:

ТОРПОІ ЙОСИП ЙОСИПОВИЧ

*(доктор філософії з галузі науки про землю, доцент,
доцент кафедри географії та туризму)*

Завідувач кафедри географії та туризму:

МОЛНАР ЙОСИП ЙОЖЕФОВИЧ

*(кандидат географічних наук, доцент,
доцент кафедри географії та туризму)*

Робота захищена на оцінку _____, «__» _____ 202_ року

Протокол № _____ / 202_

Міністерство освіти і науки України
Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці II

Кафедра географії та туризму

Кваліфікаційна робота

**ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ ПОСЕЛЕНЬ ОКОЛИЦЬ КОЛИШНЬОГО
БОЛОТА СЕРНЄ З 1880 Р. ДО НАШИХ ДНІВ І ВИКОРИСТАННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ
КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ**

Рівень вищої освіти: магістр

Виконавець: студент II-го курсу

КОПОС ЮЛІЙ ЮЛІЙОВИЧ

освітньо-професійна програма: ГЕОГРАФІЯ

спеціальність: 014 Середня освіта (Географія)

Науковий керівник: **ТОРПОІ ЙОСИП ЙОСИПОВИЧ**

(доктор філософії з галузі науки про землю, доцент,

доцент кафедри географії та туризму)

Рецензент: **МОЛНАР Д. СТЕФАН СТЕФАНОВИЧ**

(доктор філософії з галузі природничі науки, доцент,

доцент кафедри географії та туризму)

Берегове
2024

ЗМІСТ

| | |
|---|----|
| ВСТУП | 7 |
| РОЗДІЛ 1. ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕННЯ ЗА ЧАСІВ АВСТРО-УГОРСЬКОЇ МОНАРХІЇ (1880-1910 рр.) | 12 |
| 1.1 Зміни чисельності населення в 1880-1910 рр..... | 12 |
| 1.2 Етнічні зміни в 1880-1910 рр..... | 15 |
| РОЗДІЛ 2. ЕТНІЧНІ ПРОЦЕСИ 1910-1930-Х РОКІВ. РЕЗУЛЬТАТИ ЧЕХОСЛОВАЦЬКИХ ПЕРЕПИСІВ НАСЕЛЕННЯ В ПОСЕЛЕННЯХ ВЗДОВЖ КОЛИШНЬОГО БОЛОТА СЕРНЕ | 24 |
| 2.1 Зміни чисельного і національного складу населення в 1921 році..... | 24 |
| 2.2 Зміни між двома чехословацькими переписами (1921-1930)..... | 28 |
| РОЗДІЛ 3. РЕЗУЛЬТАТИ УГОРСЬКОГО ПЕРЕПИСУ 1941 Р. У НАСЕЛЕНИХ ПУНКТАХ РЕГІОНУ ТА ДЕСЯТИРІЧЧЯ ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СКЛАДІ УРСР | 32 |
| 3.1 Етнічні процеси та зміни чисельності населення (1930-1941 рр.)..... | 32 |
| 3.2 Вплив Другої світової війни та радянської політики на етнічну структуру регіону. Зміни чисельності населення (1941-1979)..... | 36 |
| РОЗДІЛ 4. ПЕРЕПИСИ НАПРИКІНЦІ РАДЯНСЬКОЇ ДОБИ ТА В УМОВАХ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (1989-2001). ЗМІНИ З 2001 РОКУ ПО ТЕПЕРІШНІЙ ЧАС | 45 |
| 4.1 Результати радянського перепису 1989 року..... | 45 |
| 4.2 Єдиний перепис населення в Україні (2001 р.) та його результати..... | 47 |
| 4.3 Зміни чисельності та етнічного складу населення з 2001 року по теперішній час | 52 |
| РОЗДІЛ 5. ВИКОРИСТАННЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КРАЄЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ШКОЛЯРІВ | 58 |
| ВИСНОВКИ | 67 |
| РЕЗЮМЕ | 71 |
| РЕЗЮМЕ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ | 72 |
| СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ | 73 |
| СПИСОК ЗОБРАЖЕНЬ ТА КАРТ | 77 |
| СПИСОК ТАБЛИЦЬ | 79 |
| ДЕКЛАРАЦІЯ | 80 |

**Ukrajna Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma
II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola**

Földrajz és Turizmus Tanszék

**ETNIKAI FOLYAMATOK AZ EGYKORI SZERNYE-MOCSÁR
MENTI TELEPÜLÉSEKEN 1880-TÓL NAPJAINKIG ÉS AZ
EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSA AZ ISKOLÁSOK HONISMERETI
KOMPETENCIÁJÁNAK FORMÁLÁSÁRA**

Diplomamunka

Készítette: KOPASZ GYULA

II. évfolyamos földrajz

szakos hallgató

Témavezető: TARPAI JÓZSEF

(PhD, docens,

a Földrajz és Turizmus Tanszék docense)

Recenzens: MOLNÁR D. ISTVÁN

(PhD, docens,

a Földrajz és Turizmus Tanszék docense)

TARTALOMJEGYZÉK

| | |
|---|----|
| BEVEZETÉS | 7 |
| 1. FEJEZET. NÉPSZÁMLÁLÁSOK AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA KORÁBAN (1880-1910) | 12 |
| 1.1 A népesség számbeli változásai 1880-1910 között..... | 12 |
| 1.2 Etnikai változások 1880-1910 között..... | 15 |
| 2. FEJEZET. ETNIKAI FOLYAMATOK 1910-1930 KÖZÖTT. A CSEHSZLOVÁK NÉPSZÁMLÁLÁSOK EREDMÉNYEI AZ EGYKORI SZERNYE-MOCSÁR MENTI TELEPÜLÉSEKEN. | 24 |
| 2.1 A népesség számbeli és etnikai változásai 1921-ben..... | 24 |
| 2.2 Változások a két csehszlovákiai népszámlás (1921-1930) között..... | 28 |
| 3. FEJEZET. AZ 1941-ES MAGYARORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁS EREDMÉNYEI A TÁJEGYSÉG TELEPÜLÉSEIN ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÉVTIZEDEK AZ USZSZK RÉSZEKÉNT | 32 |
| 3.1 Etnikai folyamatok és a népességszám változásai (1930-1941)..... | 32 |
| 3.2 A második világháború és a szovjet politika hatásai a tájegység etnikai szerkezetére. A népességszám változásai (1941-1979)..... | 36 |
| 4. FEJEZET. NÉPSZÁMLÁLÁSOK A SZOVJET ÉRA VÉGÉN ÉS A FÜGGETLEN UKRAJNA KÖTELEKÉBEN (1989-2001). VÁLTOZÁSOK 2001-TŐL NAPJAINKIG | 45 |
| 4.1 Az 1989-es szovjet népszámlálás eredményei..... | 45 |
| 4.2 Az egyetlen ukrainai népszámlálás (2001) és annak eredményei..... | 47 |
| 4.3 A népesség számbeli és etnikai változásai 2001-től napjainkig..... | 52 |
| 5. FEJEZET. AZ EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSA AZ ISKOLÁSOK HONISMERETI KOMPETENCIÁJÁNAK FORMÁLÁSÁRA | 58 |
| KÖVETKEZTETÉSEK | 67 |
| ÖSSZEFOGLALÁS | 71 |

| | |
|---|-----------|
| UKRÁN NYELVŰ ÖSSZEFOGLALÁS | 72 |
| FELHASZNÁLT IRODALOM | 73 |
| ÁBRÁK ÉS TÉRKÉPEK JEGYZÉKE..... | 77 |
| TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE | 79 |
| NYILATKOZAT | 80 |

BEVEZETÉS

Az egykori Szernye-mocsár, másnéven Fekete-mocsár, vidéke Ukrajnában, a mai Kárpátalja területén található. A kistáj megyénk alföldi részén, Munkács és Beregszász között helyezkedik el. A tíz általunk kutatott település (Dercen, Fornos, Gát, Makkosjánosi, Nagyberég, Beregújfalu, Kígyós, Beregardó (Beregszászvégardó), Bárdháza, Makarja) jelenleg két járás (Beregszászi és Munkácsi), ezen belül pedig három kistérség (Beregszászi, Nagyberegi és Munkácsi) kötelékébe tartozik.

A Szernye-mocsár elnevezés elsőként egy 1808-as latin nyelvű térképen tűnt fel, melyet Joannes Lipszky szerkesztett és Budán került kiadásra. Az említett térképen, amely Magyarország domborzatát ábrázolta, Paludes Szernye néven tüntették fel az akkor még a lecsapolási munkálatok előtt álló mocsarat. A láp a Szernye folyóról kapta a nevét, amely levezte a felesleges vizét. A Szernye elnevezés pedig a délszláv srna szóból származik, ami magyarul özet jelent. A mocsár az egykori Pannon-tenger egyik földalatti vulkáni kürtőjének helyén alakult ki (*Botlik 2001b*).

A mocsár csatornázását és lecsapolását 1771-ben kísérelték meg először, abból a célból, hogy a területet hasznosítani tudják mezőgazdasági munkálatokra, viszont a teljes lecsapolásra csak az 1900-as évek elején került sor. Ezután a mocsári talaj, és az ott található tőzegtelepek kezdtek kiszáradni. A láp központi része a Gáti-tó (nevét az északnyugati részén elterülő Gát községről kapta), másnéven Nagy-tó volt. A Nagy-tó elnevezés egy 1364-ben íródott birtokjárást rögzítő oklevélben szerepelt először, amelyet Ardó község térségéről készítettek (Beregardó községet királyi erdőóvók, azaz ardók lakták). A mocsár ingoványai és nádasai között csak pallókon, gerendákon, a helyiek által épített átjáárókon lehetett közlekedni, és rengeteg embert elnyelt a láp, akik nem ismerték ezeket a biztonságos átkelőket (*Botlik 2001a*).

Célunk, hogy bemutassuk egy kárpátaljai tájegység, az egykori Szernye-mocsár mentén elterülő települések etnikai összetételének változásait 1880-tól napjainkig, a népszámlálások tükrében. Feladataink között szerepel továbbá az említett tájegység népességére vonatkozó számbeli változások vizsgálata is. Munkánk során a következő feladatok megoldását tűztük ki célul:

1. Az egykori mocsár területén elhelyezkedő falvak népességszám alakulásának vizsgálata az 1880-as népszámlálástól napjainkig (ennek okai és következményei).
2. A tájegység nemzetiségi összetételének vizsgálata, a végbement etnikai folyamatok elemzése (a nemzetiségek ki- és bevándorlása, betelepítése a tájegység területére – a tudatos lakosságkeverés kezdete).

3. A kutatott tájegység népességére vonatkozó etnikai és számbeli változások összehasonlítása a vármegyei/megyei mutatókkal.

4. Gyakorlati cél a kapott eredmények felhasználási formájának kidolgozása az iskolások honismereti kompetenciájának formálására.

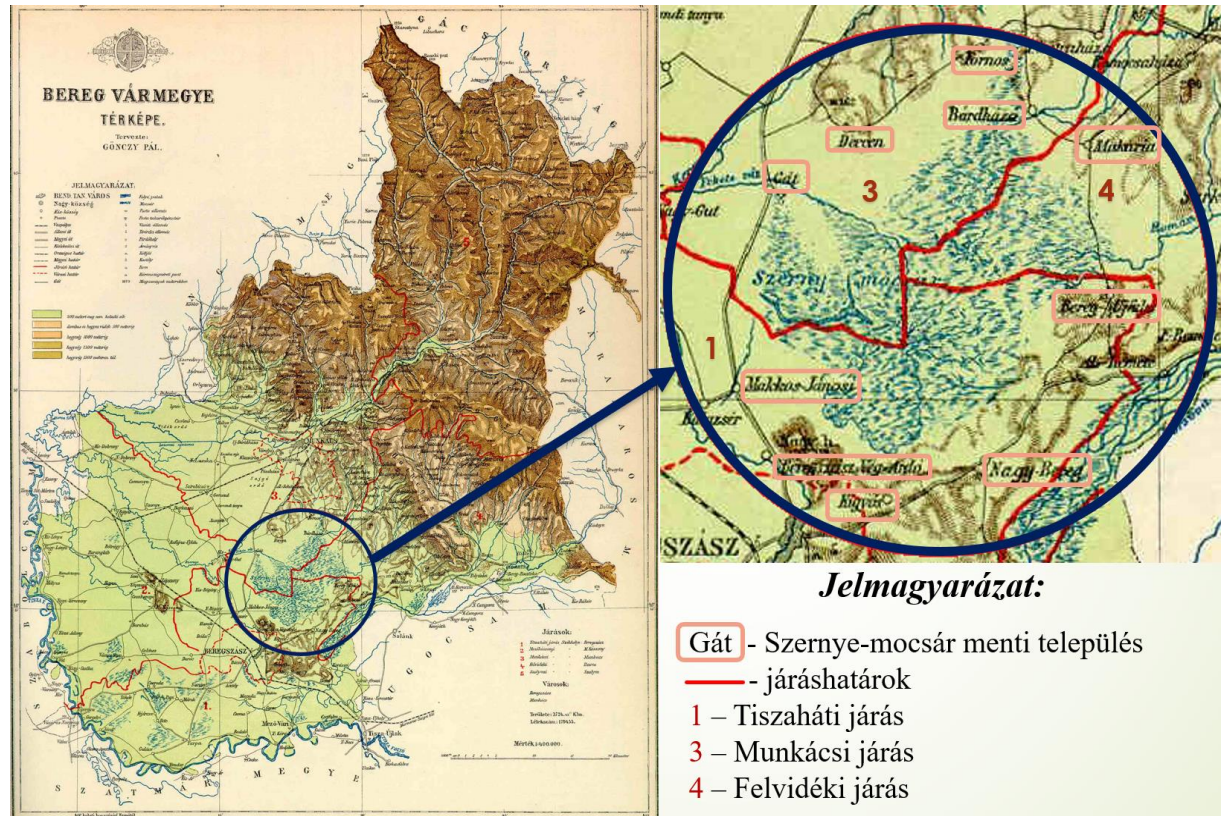
A téma feldolgozásának legfőbb kutatási módszere a statisztikai forráselemzés. Ilyen tekintetben elsődleges forrásként a népszámlálási adatok szolgáltak. A statisztikai közlemények és a statisztikai hivatalok kiadványainak tanulmányozásához a dokumentum és tartomelemzés módszerét alkalmaztam, majd a szükséges adatokat táblázatba foglaltam és grafikonokon, illetve diagramok segítségével szemléltettem. A munka aktualitása – a kutatott téma érintetlensége az egykori mocsár partján elterülő falvakra vonatkoztatva.

A kutatás kronológiai határai az első olyan magyarországi népszámlálástól, amely már tartalmazza a nemzetiségi összetételt (1880), a csehszlovák, szovjet és ukrán népszámlálásokon át, napjainkig (2022) terjednek. A népesség számbeli változásait vizsgálva visszanyúlunk az 1869-es népszámlálásig. A munka földrajzi határai a történelmi Bereg vármegye Munkács és Beregszász között elhelyezkedő településeire (Dercen, Fornos, Gát (Csikósgoronddal), Makkosjánosi, Nagyberég, Beregújfalu, Kígyós, Beregardó (Tasnáddal), Bárdháza, Makarja), a jelenlegi Kárpátaljai terület (Ukrajna) Munkácsi járásának déli, és Beregszászi járásának északi részére terjednek ki. Az elemzéssel szeretnénk bemutatni a tájegység településein végbement etnikai folyamatokat.

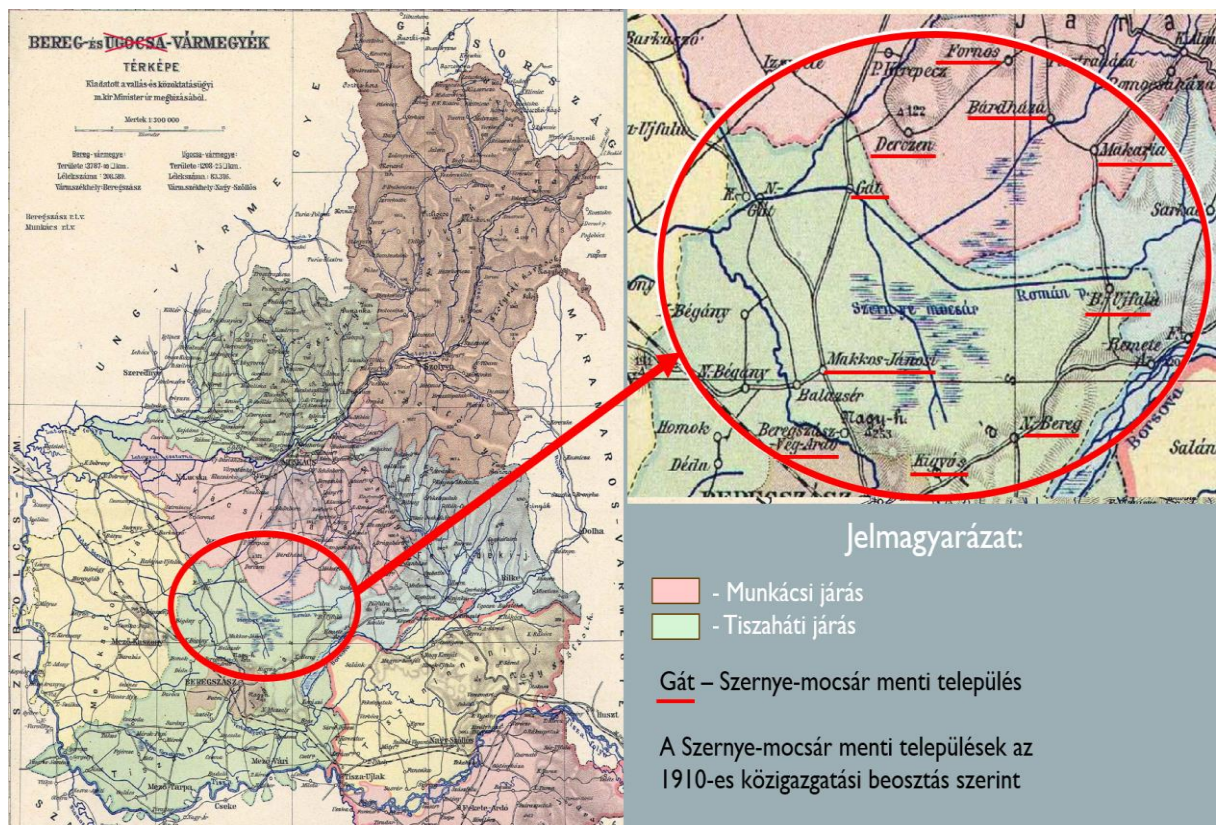
Kutatásunkban elemeztük a Magyar Statisztikai Közlemények által kiadott népszámlálási adatokat, melyeken kívül felhasználtuk még Lehoczky Tivadar a történelmi földrajz szempontjából jelentős monográfiáit. A munka során fontos támpontot nyújtottak a helytörténelmi adatok vonatkozásában Botlik József és Molnár D. István kiadványai. Kutatásunk során segítségünkre volt a Központi Statisztikai Hivatal (*Központi Statisztikai Hivatal, 1996*) illetve a Sebők László által szerkesztett munka, amely Kárpátalja településeinek etnikai és felekezeti statisztikáját mutatja be 1870 és 2001 között (*Sebők, 2024*). Kárpátalja nemzetiségi összetételét, etnikai folyamatait Kocsis Károly vizsgálta behatóbban, művei szintén segítették vizsgálatunkat (*Kocsis, 1999* és *Kocsis 2001*). A 2001-es ukrán népszámlálás eredményeinek vizsgálatát és az azt követő időszak kutatását illetően a legfontosabb tanulmányok és felmérések Molnár József, Molnár D. István, Tátrai Patrik, Kovály Katalin és Eröss Ágnes jóvoltából láttak napvilágot. Nagy segítségünkre volt ezek közül a SUMMA 2017-es felmérése, amely a kárpátaljai magyarság lélekszámát, településenkénti megoszlását és migrációját vizsgálja (*Tátrai et al, 2018*).

Az egykori Szernye-mocsár (vagy Fekete-mocsár, népiesen Szörnyei-láp, ukránul pedig Болото Серне, Чорне Болото) vidéke a mai Kárpátalja alföldi részének középpontjában található, az egykori Bereg vármegye, a mai Beregszászi- és Munkácsi járás tíz településének területét érinti (Botlik, 2001b). Ezek közül napjainkban Bárdháza és Makarja ruszin-ukrán település, Beregardó pedig közigazgatásilag már Beregszász város részét képezi. A többi kutatott község lakosságának döntő többsége magyar nemzetiségű és a történelmi viszonyok ellenére megőrizték magyar többségű településszerkezetüket (Kopasz, 2017).

Bereg vármegye a kutatott időszak kezdetekor (1880) öt járásra volt felosztva (Munkácsi, Tiszaháti, Kaszonyi, Vereckei és Felvidéki). 1890-től hét járás (Alsóvereckei, Felvidéki, Latorcai, Mezőkaszonyi, Munkácsi, Szolyvai és Tiszaháti) és két rendezett tanácsú város (Munkács és Beregszász) alkotta. A vármegye központja 1867-től Beregszász volt (Molnár D., 2013). A kutatott települések közül a Munkácsi járás része volt Dercen, Gát (Csikósgoronddal), Bárdháza és Fornos. A Tiszaháti járáshoz tartozott Nagyberg, Beregújfalu, Makkosjánosi, Beregardó (Tasnáddal) és Kígyós. Makarja község a Felvidéki járás részét képezte (1. térkép), 1890-től pedig a Munkácsi járáshoz csatolták. Gát község 1890-től a Tiszaháti járás kötelékébe tartozott (2. térkép).

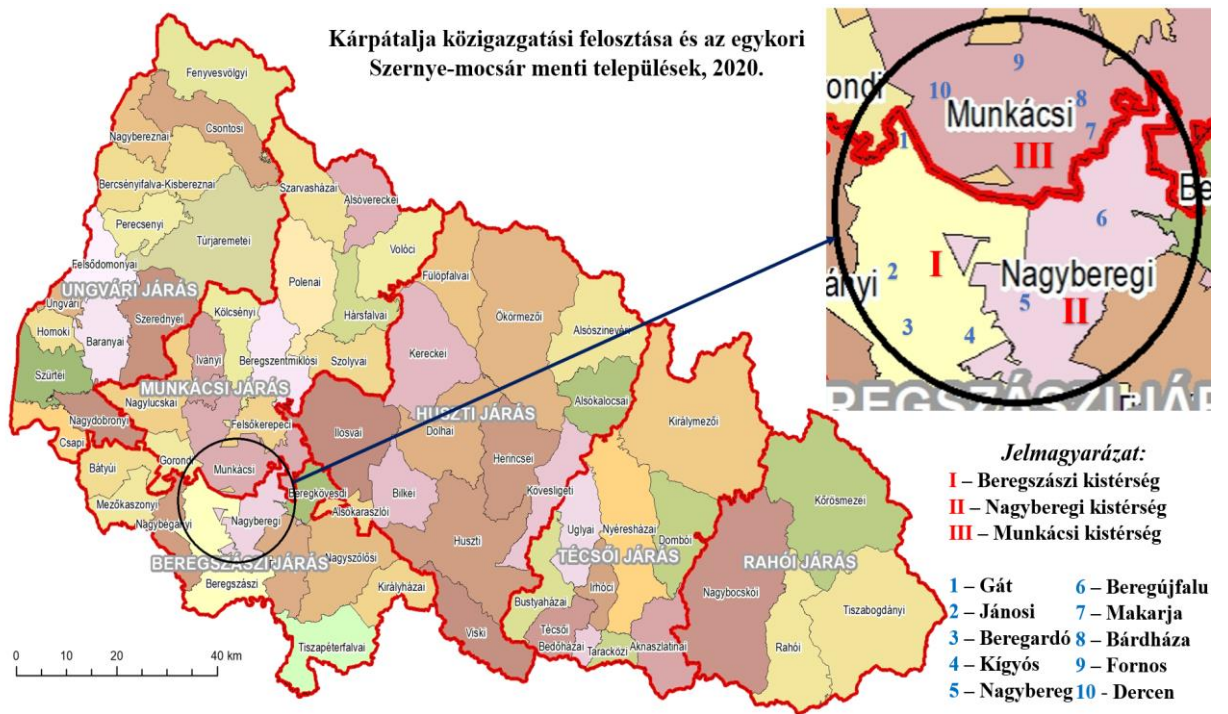


1. térkép. Bereg vármegye domborzati térképe a Szernye-mocsárral és a partján elterülő településekkel 1880-ban (Saját szerkesztés Gönczy, 1880 alapján)



2. térkép. Bereg vármegye közigazgatási beosztása a Szernye-mocsár menti településekkel 1910-ben (Saját szerkesztés Gönczy, 1910 alapján)

Beregardó települést 1946-tól Beregszász városához csatolták. Napjainkban Dercen, Fornos, Makarja és Bárdháza a Munkácsi járás részét képezi, a másik hat település pedig a Beregszászi járás része (Kopasz, 2017). A 2020-as decentralizációs közigazgatási reformot követően a kutatott települések három kistérség kötelékébe tartoznak: a beregszászihoz Gát, Jánosi (1995-től a település hivatalos neve) és Kígyós, a nagyberegihez Nagyberég és Beregújfalú, a munkácsihoz pedig Dercen, Fornos, Bárdháza és Makarja (3. térkép).



3. térkép. Kárpátalja közigazgatási felosztása és az egykori Szernye-mocsár menti települések, 2020 (Saját szerkesztés Molnár D., 2021 alapján)

1. FEJEZET

NÉPSZÁMLÁLÁSOK AZ OSZTRÁK-MAGYAR MONARCHIA KORÁBAN (1880-1910)

1.1 A népesség számbeli változásai 1880-1910 között

A vizsgált időszakban három népszámlálást tartottak: az elsőt 1880-ban, ami az 1869-es cenzustól abban tért el, hogy már tartalmazta az anyanyelvi kérdéskört is. Az ezt követő két népszámláláson, amelyeket 1900-ban és 1910-ben tartottak, még mindig nem a nemzetiségi, hanem a lakosság anyanyelvi mutatóit írták össze Magyarország területén.

Az 1880 és 1910 közötti időszakot vizsgálva kitűnik, hogy a lakosság száma jelentős növekedést mutat a perióduson belül. A mai Kárpátalja népessége 405 310 főről 602 774-re emelkedett. A kutatott időszak kezdeti szakaszában, 1880-tól 1910-ig egyenletes növekedés figyelhető meg. Bereg vármegye kárpátaljai részének 140 191 fő volt a népessége (*Molnár D.*, 2013). Az első magyarországi népszámláláskor a vármegye egészének lakosság száma 159 223 fő volt. A vármegye legnépesebb települései 1869-ben a rendezett tanácsú városok voltak: Munkács 8602 fős lakossággal és a vármegyei központ, Beregszász, 6272 lakossal. A Munkácsi járás népessége 52 197 fő volt, legnépesebb települései közé tartozott ekkor Munkácson kívül Nagylucska (3217 fő), Rákos (Beregrákos, 2004 fő), Dercen (1499 fő) és Ignéc (1499 fő). A zömében magyarok lakta Tiszaháti járás lakossága 34 822 fő, legnépesebb települései pedig Beregszászon kívül a napjainkban Magyarországhoz tartozó Tarpa (2870 fő), továbbá Vári (Mezővári, 2499 fő) és Nagybereg (1609 fő). A rutén (ruszin) többségű Felvidéki járás népessége 1869-ben 29 444 fő volt, legnépesebb települései ekkor Bilke (3633 fő) és Ilonca (2694 fő) voltak. A Szernye-mocsár menti települések közül három község lakosság száma haladta meg az ezer főt, ezek a már említett Nagybereg és Dercen, rajtuk kívül pedig Beregújfalú (1016 fő) (*Sebők*, 2024). A kutatott tájegység falvainak össznépessége ekkor 8865 fő volt.

Bereg vármegye népessége 1869 és 1880 között csaknem hatezer fővel csökkent, az 1880-as népszámláláskor már csak 153 377 fő volt. A népesség legnagyobb arányú apadása a síkvidéken volt megfigyelhető. Csökkent a Munkácsi, a Tiszaháti és a Felvidéki járások lakosság száma is. Kivételt képeztek viszont a beregi városok, Munkács és Beregszász, melyek lakossága emelkedett (Munkácsé 9644-, Beregszászé 6930 főre).

A megyei tendenciához hasonlóan a Szernye-mocsár menti településeket is a demográfiai krízis jellemezte 1880-ig, kivéve Makarja és Makkosjánosi településeket (4. sz. táblázat). Ekkor a legnépesebb községek a lópártján Dercen (1453 fő) és a 208 fős népességcsökkenést szenvedő Nagybereg (1401 fő) voltak. A tíz település össznépessége

7999 főre apadt. A későbbiekben ezekből a számokból kiindulva figyelhetjük meg a kutatott településeken bekövetkezett etnikai és számbeli változásokat a népességben belül.

A lakosságszám csökkenése az 1872-1873-as kolerajárvánnyal lehetett összefüggésben, mely a síkvidéki részeken nagyobb mértékű pusztításokat végzett. A hivatalos adatok szerint a Munkácsi járás azon részén, ahol a mocsár menti falvak is elterültek (Gát, Dercen, Fornos, Bárdháza), 1574-en fertőződtek meg, és 893-an haltak bele a járványba. (Botlik, 2001a).

Bereg vármegyében 4972 áldozata volt a kolerajárványnak, a mai Kárpátalja területén elhelyezkedő vármegyék (Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros) közül ez a legmagasabb szám. A négy vármegye területén 11 632 főt tett ki a halálos áldozatok száma (Kótyuk, 2008). Ezen kívül 1879 telén éhínség szedte áldozatait a vidéken. Tovább súlyosbította a helyzetet az 1879-es diftéria járvány, mely több száz gyermekáldozatot követelt. Tehát az 1869-1880 közötti időszakban nagymértékű emberveszteséget szenvedtek mind Bereg vármegye, mind a Szernye-mocsár partján elterülő települések.

1880 és 1890 között viszont már pozitív demográfiai adatok jellemzik a vidéket. Bereg vármegye népességszáma 179 455 főre duzzadt (26 078 fős növekedés). Jelentős növekedés mutatható ki a Munkácsi járás településein. Az ekkor átszervezett közigazgatási rendszer miatt a járás népessége 28 838 fő. Ekkor hozták létre a Szolyvai és Latorcai járásokat, melyekhez több Munkácsi járási települést is csatolták, Gát község a Tiszaháti járás közigazgatása alá került, Makarja pedig a Felvidéki járástól átkerült a Munkácsiba. A Tiszaháti járás népessége 32 222 főre nőtt, ez több mint hétezer fős gyarapodás jelent. A Szernye-mocsár menti települések lakosságszáma 1505 fővel növekedett a tíz éves periódus alatt. Immár négy község lakossága haladta meg az ezer főt, ezek a következők: Dercen (1686 fő), Nagyberég (1664 fő), Beregújfalu (1044 fő) és Gát (1035 fő) (4. táblázat).

Bereg vármegye, ezen belül a Szernye-mocsár menti falvak településeinek a népessége gyarapodott 1890-1910 között is. Ennek fő oka a természetes népszaporulat volt. Ezen kívül fontos megemlítenünk, hogy 1900 és 1905 között a mai Kárpátalja négy vármegyéjéből 47 ezer ember kapott kivándorló útlevelet és több mint 10 000 ember hagyta el a vidéket útlevél nélkül. Az emigránsok túlnyomó többsége ruszin nemzetiségű volt, uticéljuk pedig USA és Kanada. A zsidó bevándorlók miatt a városok lakosságszáma nagyobb mértékben növekedett, főleg Munkács esetében, de ide sorolhatjuk Ungvárt és Beregszászt is (Mandrik, 1997).

Bereg vármegye népességszáma 29 ezer fővel növekedett 1890-1900 között és további 28 ezer fővel a következő tíz évben (1900 és 1910 között). A Munkácsi járás népessége 4-4 ezer fővel gyarapodott a két tízéves periódus alatt (1890-1900 és 1900-1910). A Tiszaháti

járás lakosság száma 1890-től 1900-ig 5 ezer fővel nőtt, 1900 és 1910 között az előzőhöz képest alacsonyabb népszaporulat miatt pedig 3 ezer fővel. A Szernye-mocsár menti települések összlakossága 1900-ig 2186 fővel gyarapodott, az 1910-es évi népszámláláskor pedig már meghaladta a 13 000 főt (1321 fős növekedés) (*Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912).

1869 és 1910 között a tíz község együttes lélekszáma 4146 fővel növekedett (4. táblázat). Ezen települések közül a legnagyobb növekedést a Szernye-mocsár központi részén elterülő Gát községnél figyelhetjük meg (+1027 fő). Az 1866-1916 között végzett katonai felmérések már ábrázolják a térség településeit, és magát az ingoványt is (4. térkép). Jelentős volt a népesség számbeli gyarapodása a ruszinlakta Makarján (+584 fő), továbbá a két legnépesebb mocsár menti településen: Dercenben (+526 fő) és Nagyberegen (+524 fő). A legcsekélyebb mértékű növekedés Fornos (+138 fő) és Kígyós (+147) településeken volt tapasztalható. 1910-re a tájegységen belül két település lakosság száma haladja meg a kétezer főt (Nagybereg: 2133 lakos, Dercen: 2025 lakos), és Gát községé is megközelíti e határt (1967 lakos). A kutatott települések közül csupán Beregardó (812 lakos), Fornos (738 lakos) és Kígyós (446 lakos) települések népessége nem éri el az ezer főt (4. táblázat). Az 1910-es népszámlálás adatai szerint Bereg vármegye legnépesebb települései Munkácson (17 275 fő) és Beregszászon (12 933 fő) kívül a következők voltak: Bilke (4685 fő), Nagylucska (4514 fő) és Ilonca (4313 fő). A vidék legnépesebb magyarlakta falvai pedig Tarpa (3590 fő), Nagydobrony (3033 fő) és Beregrákos (2726 fő) voltak, de a tíz legnépesebb község neve között találjuk Nagybereget és Dercen is (*Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912).



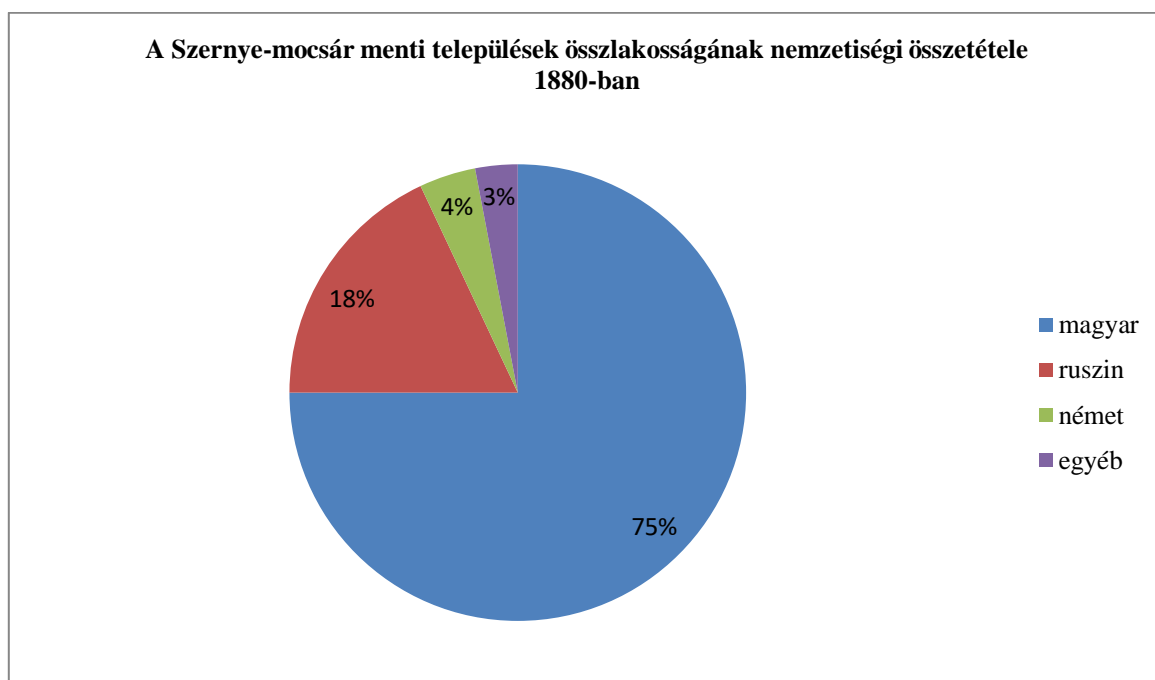
4. térkép. A Szernye-mocsár és a környező települések, 1866-1916 (Iván András, 2017)

1.2 Etnikai változások 1880-1910 között

Magyarország népessége az 1880-as népszámlálás adatai szerint 13 millió 750 ezer fő volt, melynek csupán 46%-a vallotta anyanyelvének a magyart. Az ország északkeleti részén elhelyezkedő Bereg vármegye 153 377 lakosából 73 797 fő vallotta magát rutén (ruszin) anyanyelvűnek, ez a szám pedig az összlakosság 48,1 %-át tette ki. A magyar anyanyelvűek száma 64 880 fő volt, ami a népesség 42,3%-át jelentette Bereg vármegyében. Ezen kívül 8719 német, 931 tót (szlovák), 122 oláh (román) és 16 szerb anyanyelvű személyt tartottak nyilván a hivatalos adatok szerint Beregben. A legtöbb magyar a vármegyén belül a Tiszaháti járás területén élt, ahol a lakosság 92,2%-át tették ki (23 183 fő), a Munkácsi járásban csupán 16,6% volt a magyarok aránya (6721 fő) és 68 % a ruszinoké (27 536), emellett 10,6%-ot tettek ki a németek (svábok, 4308 fő). A Felvidéki járás területén mindössze 1485 magyart találunk (5,16%) és 26 329 ruszint (91,5%). (A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882).

A Szernye-mocsár partján elterülő településeken a 7999 fős összlakosság 75%-át tették ki a magyar anyanyelvűek (5993 fő), 18%-át pedig a ruszinok (1436 fő). Ezen kívül

326 német élt az általunk kutatott településeken (4%), melyből 298-an Bárdháza község lakói voltak (1. ábra).



1. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1880-ban (Saját szerkesztés *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882* alapján)

Az egymással szomszédos, szinte színmagyar lakosságú Gát és Dercen községek népességét színesítik ebben az időszakban a hozzájuk tartozó tanyák ruszin nyelvű lakosai. Gát esetében ez Csikósgorond és Nyárasgorond, melyek összlakossága ekkor még alig haladja meg az 50 főt. Dercenről pedig a következőket olvashatjuk Lehoczky Tivadar Bereg vármegye monográfiájában: „Magyar helység a munkácsi járásban, 158 lakházzal, 1466 lélekkel és Pusztakerepeczczel együtt” (*Lehoczky, 1881: 226*). Az idézetben feltűnő település, a mai Alsókerepec, 1925-ig Dercenhez tartozott, ekkoriban 250 főnyire becsült lakossággal. Az egyéb kategória az izraelita vallásúakat takarta, akik 462 főt tettek ki a tíz település összlakosságából.

Az 1. táblázatból kitűnik, hogy a Szernye-mocsár menti települések közül (a fentebb említett ok miatt Dercenen kívül) csak Bárdháza volt vegyeslakosságú (ruszin-német), Makarja többségében ruszin, a többi község pedig magyar többségű volt. Bereg vármegye rendezett tanácsú városainak is magyar többségű volt népessége, Beregszász 6930 lakosából

6296 vallotta anyanyelvének a magyart (91%), Munkács lakosságának pedig 54,8% volt magyar anyanyelvű (5287 fő) (Molnár D., 2013).

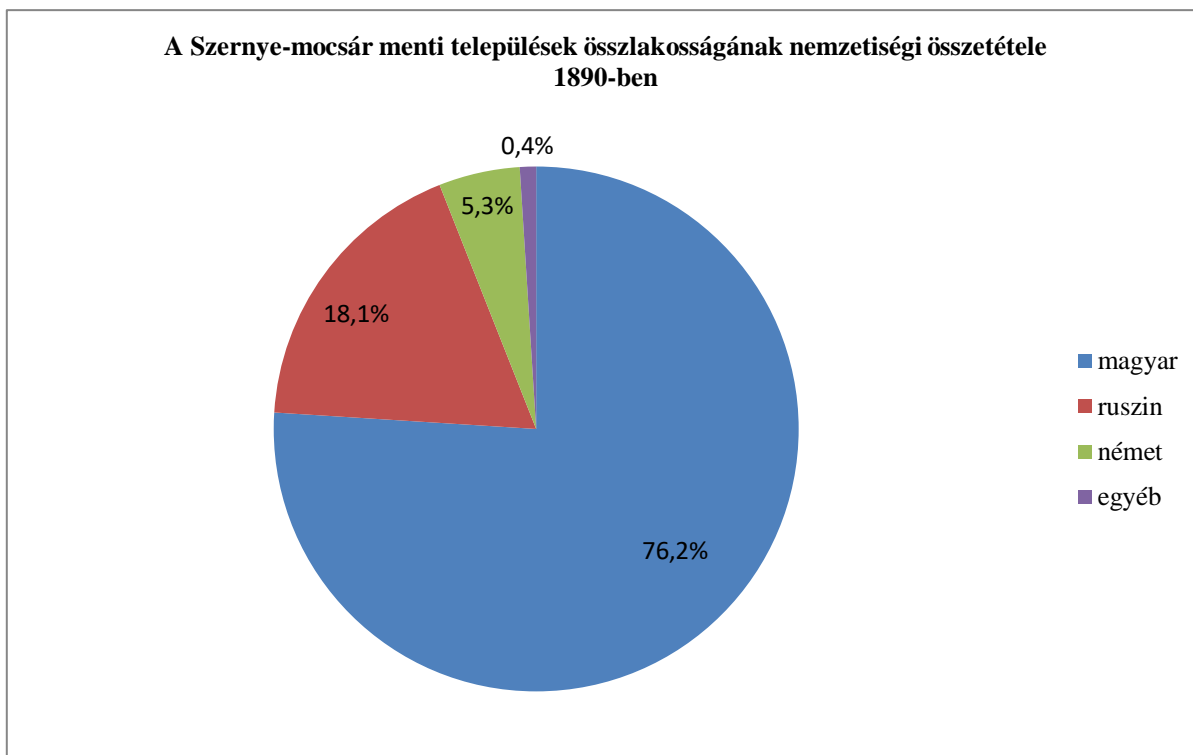
1. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1880-ban
(Saját szerkesztés *A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882 alapján*)

| Település neve | Összlakosság (fő) | Magyar (fő) | Magyarok aránya (%) | Német (fő) | Ruszin (fő) | Egyéb (fő) |
|---------------------|-------------------|-------------|---------------------|------------|-------------|----------------|
| Dercen ¹ | 1453 | 1157 | 79,63 | 3 | 255 | 38 (4 szlovák) |
| Fornos | 525 | 489 | 93,14 | 4 | 17 | 15 |
| Bárdháza | 662 | 7 | 1,06 | 298 | 337 | 20 |
| Makarja | 809 | 34 | 4,2 | 2 | 746 | 27 |
| Gát ² | 859 | 808 | 94,06 | 1 | 27 | 23 (1 szlovák) |
| Makkosjánosi | 787 | 724 | 92 | 3 | 28 | 32 |
| Beregardó | 440 | 424 | 96,36 | - | - | 15 (1 szlovák) |
| Kígyós | 210 | 197 | 93,81 | 2 | - | 11 (2 román) |
| Nagybereg | 1401 | 1327 | 94,72 | 12 | 25 | 37 |
| Beregújfalu | 853 | 826 | 96,83 | 1 | 1 | 25 |
| ÖSSZESEN | 7999 | 5993 | 75 | 326 | 1436 | 243 |

Az 1890-es census idején ismét nőtt a vizsgált települések lakosság száma. Az 1880-as népszámlálás óta 1505 személlyel többen voltak nyilvántartva a kistáj területén (9504 fő). A magyar nemzetiségű lakosok aránya 76,2%-ot tett ki, a ruszinoké (ukránoké) pedig 18,1%-ot, míg a harmadik legnépesebb etnikum továbbra is a német volt, az összlakosság 5,3%-át alkotva (2. ábra).

¹ Pusztakerepeccel együtt

² Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt



**2. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele
1890-ben** (Saját szerkesztés *A Sebők*, 2024 alapján)

Az 1880-1890 közötti időszakban számbelileg nőtt a magyar, a ruszin és a német etnikum képviselőinek is a száma, arányait tekintve pedig a magyar és német anyanyelvűek lettek többen mint tíz évvel azelőtt. 1890-ben 7245 fő volt a magyarok lélekszáma a Szernye-mocsár menti falvak területén: Nagyberegen 1620-, Dercenben 1412-, Beregújfaluban 1022-, Gáton pedig 1018 fő vallotta magát magyar anyanyelvűnek. A legtöbb ruszin Makarján (898 fő) és Bárdházán (433 fő) élt, összlétszámuk pedig 1727 fő volt a vizsgált településeken belül. A német etnikum képviselői a kutatott falvak közül csupán Makarján nem voltak jelen, a legtöbben az említett község szomszédságában, Bárdházán voltak regisztrálva (367 fő), összesen pedig 502-en éltek a kistáj területén.

Az ország lakossága az 1900-as népszámlálás adatai szerint 16 millió 838 ezer főre emelkedett, de nőtt a magyarság aránya is, elérve az 51,4%-ot. Bereg vármegye népessége is jelentősen gyarapodott, ezzel párhuzamosan nőtt a magyarok és a németek aránya is. A 208 589 lakosból 93 198 fő vallotta magyarnak magát (44,7%), 95 308 fő ruszinnak (45,7%), 18 639 fő pedig németnek (8,9%). A magyarul beszélők száma 115 275 fő volt, ami a népesség 55%-át jelentette. A vármegyén belül a Tiszaháti járás lakossága is jelentősen megnőtt, a magyarság aránya pedig elérte a 97,15%-ot (37 440 lakosból 36 375 fő vallotta magát magyarnak). A Munkácsi járás 32 397 lakosa között 5409 magyart (16,7%), 4775 németet

(14,7%) és 22 159 ruszint (68,4%) találunk. Jóval magasabb a járásban a magyarul beszélők aránya, ami több mint kétszerese (35,64% – 11 548 fő) a magyar anyanyelvűeknek. Ez többnyire a magyar nyelvű közigazgatásnak tudható be. A Szernye-mocsár partján fekvő községek összlakosságának 77%-a vallotta magát magyarnak 1900-ban, vagyis 11 690 főből 8994-en, a magyarul beszélők száma pedig 9572 volt (2. táblázat).

2. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1900-ban (Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1902* alapján)

| Település neve | Összlakosság (fő) | Magyar (fő) | Magyarok aránya (%) | Német (fő) | Ruszin (fő) | Egyéb (fő) | Magyarul beszélők (fő) |
|---------------------|-------------------|-------------|---------------------|------------|-------------|----------------------|------------------------|
| Dercen ³ | 2010 | 1771 | 88,1 | 6 | 230 | 3 | 1900 |
| Fornos | 677 | 663 | 97,93 | 14 | - | - | 667 |
| Bárdháza | 966 | 8 | 0,83 | 437 | 519 | 2 | 237 |
| Makarja | 1068 | 17 | 1,6 | - | 1051 | - | 176 |
| Gát ⁴ | 1702 | 1344 | 78,96 | - | 357 | 1 | 1345 |
| Makkosjánosi | 1071 | 1041 | 97,2 | - | 30 | - | 1058 |
| Beregardó | 639 | 636 | 99,53 | - | 3 | - | 636 |
| Kígyós | 387 | 380 | 98,2 | - | 4 | 3 | 387 |
| Nagybereg | 1977 | 1967 | 99,5 | - | 10 | - | 1977 |
| Beregújfalu | 1193 | 1167 | 97,8 | 1 | 25 | - | 1189 |
| ÖSSZESEN | 11 690 | 8994 | 77 | 458 | 2229 | 9⁵ | 9572 |

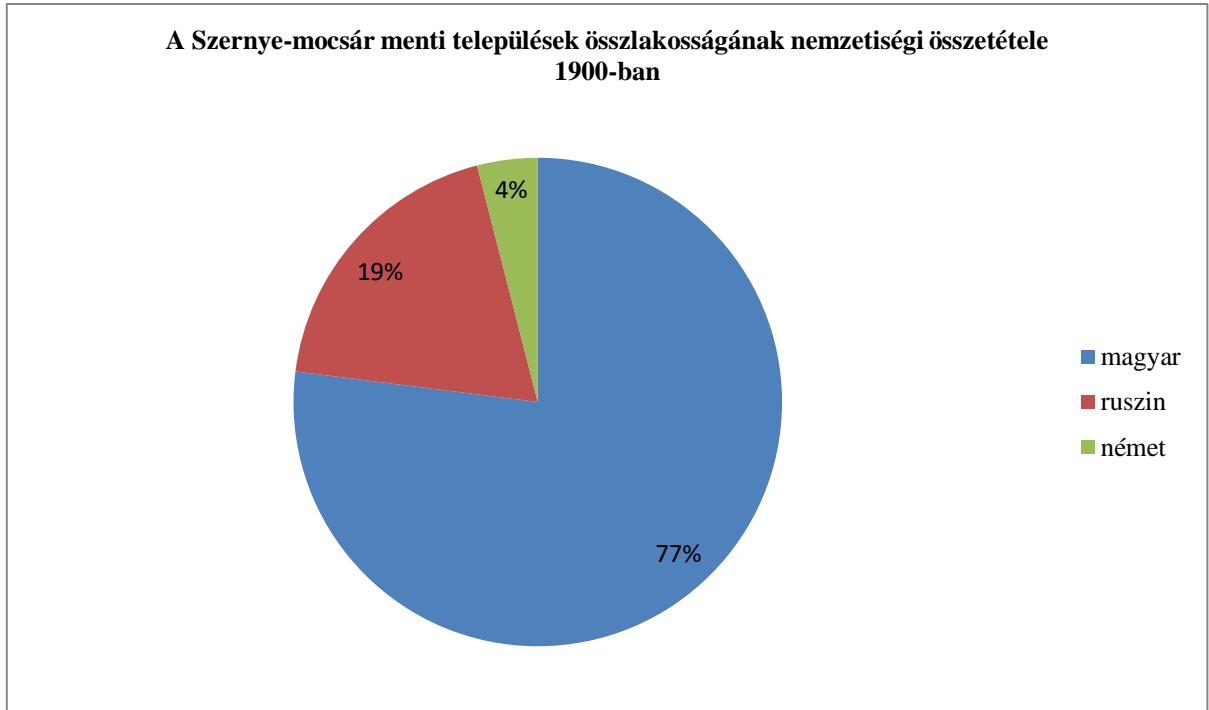
A kutatott településeken is nőtt a magyarság aránya, ahogy a ruszinoké is, mégpedig 19%-ra (2229 fő) (*Magyar Statisztikai Közlemények, 1902*). Ez főleg annak tudható be, hogy a ruszinlakta Makarja népességszáma jelentősen gyarapodott. 1890-1900 között a Gáthoz tartozó Csikósgorondon és Nyárasgorondon ruszin pásztorok és földművesek telepedtek le a jobb körülmények és a meggazdagodás reményében, egy részük később vissza is tért hegyvidéki falujába. Az 1910-es népszámlálás szerint korábbi számuk a felére, 180-ra csökkent a visszavándorlás miatt (*Botlik, 2001a*). A magyarság növekedése országszerte, így a

³ Pusztakerepeccel együtt

⁴ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

⁵ Ebből 5 szlovák

Szernye-láp menti falvakban is, arra az okra vezethető vissza, hogy a zsidó lakosok legtöbbször magyar anyanyelvűnek vallották magukat (Kopasz, 2017). A németek aránya 4%-ot tett ki a vizsgált időszakban (3. ábra).

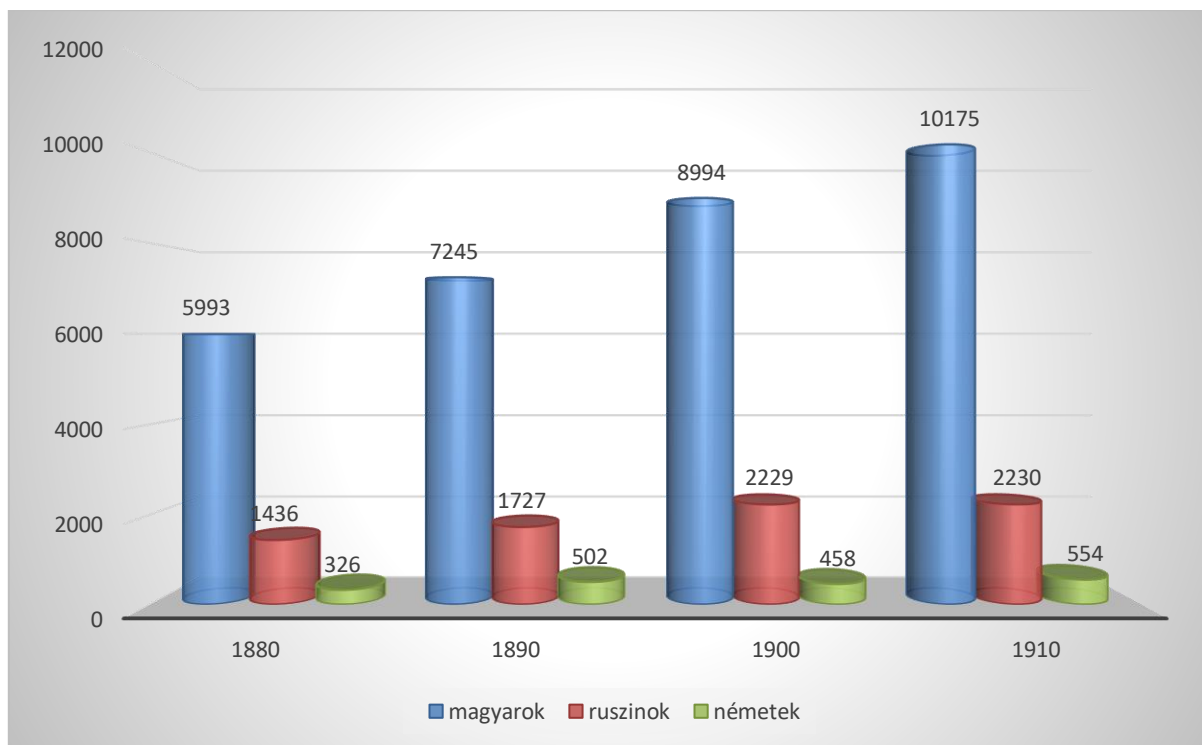


3. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1900-ban (Saját szerkesztés *Magyar Statisztikai Közlemények, 1902* alapján)

Magyarország népessége az 1900-as és 1910-es népszámlálás között 18 millió 265 ezer főre növekedett. A magyarok és a németek száma ismét megnőtt, a magukat magyarnak vallók aránya pedig már 54,5%-ot tett ki. A német lakosság számának gyarapodásához hozzájárult, hogy a németekhez hozzászámolták a jiddis anyanyelvű zsidókat is, de a magyarság közel 5%-a is zsidó származású volt (KSH, 1996). Növekedett Bereg vármegyében, ezen belül a ruszin többségű Munkácsi és a magyarlakta Tiszaháti járásokban is a magyarság száma. A vármegye lakosságának 47,8%-a volt magyar anyanyelvű (113 090 fő) és 42,65%-ra csökkent a magukat ruszin anyanyelvűeknek vallók aránya (100 918 fő). A németek aránya enyhe csökkenést mutatott az adatok szerint Beregben (9%-ról 8,76%-ra). A két említett járásban enyhe csökkenést mutat a magyarság aránya, mivel a ruszinok és németek népességszáma nagyobb mértékű növekedést ért el. A Tiszaháti járásban a népesség 95,78%-a vallotta magyarnak magát (39 145 fő), a Munkácsi járásban pedig 16%-a (5777 fő),

ahol a németek aránya először haladja meg a magyarságét, és éri el a 16,14%-ot (5824 fő) (*Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912).

A Szernye-mocsár kistájhoz tartozó településeken a lakosság gyarapodásával párhuzamosan a magyarság számaránya is növekedett (4. ábra).



4. ábra. A nemzetiségi összetétel változásai 1880-1910 között (Saját szerkesztés a *Sebők*, 2024, a *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1902 és a *Magyar Statisztikai Közlemények*, 1912 alapján)

A községek összlakossága 13 011 főt tett ki, melyből 10 175-en vallották magukat magyarnak (78,2%). A ruszinok aránya 17%-ra csökkent a vidéken, a németeké pedig 4,25%-ra nőtt. Az etnikai változások annak tudhatóak be, hogy a magyarok száma mindegyik településen megnőtt, mivel a zsidók magyar anyanyelvűeknek vallották magukat, a ruszinok száma pedig Dercen és Gát településeken csökkent. A legtöbb magyar 1910-ben a Szernye-kistájon belül Nagyberegen élt (2091 fő), de Dercenben (1877 fő) és Gáton (1761 fő) is magas volt a számuk. A ruszinok Makarján alkottak többséget (90,45%), ahol 1241 ruszin élt, de a ruszin-sváb vegyeslakosságú Bárdházán is enyhe többségben voltak, és 582-en vallották anyanyelvüknek a ruszint (53,1%). A német (sváb) lakosság 88%-a Bárdháza településén élt (489 fő), ezen kívül Makarján (39 fő), Gáton (17 fő), Nagyberegen (4 fő), Dercenben (3 fő) és Kígyósón (2 fő) is voltak még németek a századforduló elején. 1910-ben Makarján 14 oláh

(román) és 1 horvát anyanyelvű személyt tartottak nyilván, Gáton pedig 7 tót (szlovák) és 1 oláh (román) lakos is élt (3. táblázat). A magyarul beszélők aránya a történelmi Magyarország utolsó népszámlálásán 85,5% volt a kistájon belül (11 126 lakos) (Kopasz, 2017).

3. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1910-ben

(Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1912* alapján)

| Település neve | Összlakosság (fő) | Magyar (fő) | Magyarok aránya (%) | Német (fő) | Ruszin (fő) | Egyéb (fő) | Magyarul beszélők (fő) |
|---------------------|----------------------|----------------|---------------------------|---------------|----------------|---------------|------------------------------|
| Dercen ⁶ | 2025 | 1877 | 92,7 | 3 | 145 | - | 1953 |
| Fornos | 738 | 718 | 97,3 | - | 20 | - | 718 |
| Bárdháza | 1096 | 25 | 2,3 | 489 | 582 | - | 224 |
| Makarja | 1372 | 77 | 5,61 | 39 | 1241 | 15 | 592 |
| Gát ⁷ | 1967 | 1761 | 89,52 | 17 | 180 | 9 | 1851 |
| Makkosjánosi | 1118 | 1092 | 97,67 | - | 1 | 25 | 1102 |
| Beregardó | 812 | 806 | 99,26 | - | 6 | - | 812 |
| Kígyós | 446 | 443 | 99,32 | 2 | - | 1 | 446 |
| Nagybereg | 2133 | 2091 | 98 | 4 | 38 | - | 2126 |
| Beregújfalu | 1304 | 1285 | 98,54 | - | 17 | 2 | 1302 |
| ÖSSZESEN | 13 011 | 10 175 | 78,2 | 554 | 2230 | 52 | 11 126 |

Az általunk kutatott, többségében magyarlakta települések népességének száma 1880-1910 között nagymértékben növekedett. Az általunk bemutatott időszakban folyamatos növekedés tapasztalható. Ennek okai a természetes népszaporulaton kívül a csekély mértékű kivándorlás, a ruszin és zsidó etnikumok betelepülése/betelepítése. Példa erre Gát község, melynek esetében épp a kutatott időszak elején (1880-1890 között) indult meg tömegesen a betelepülés: a zsidókat vonzotta a falu kedvező földrajzi fekvése, a ruszinokat pedig a Schönborn-uradalom munkahelyei (például a malom, vagy a fentebb említett tanyai mezőgazdasági munkák), emiatt a falu népessége rohamosan gyarapodott (Botlik, 2001a). Az 1890-es évektől még nagyobb mértékű a betelepülés a községbe, ami hozzájárult ahhoz, hogy a következő tíz évben 667 fővel nőtt a lakosság (4. táblázat) (Kopasz, 2016).

⁶ Pusztakerepeccel együtt

⁷ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

4. táblázat. A népesség számbeli változásai 1869-1910 között (Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1912*, a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1902* és *Sebők, 2024* alapján)

| | A település neve | Népszámlálások évei, lakosság száma (fő): | | | | | Népesség változás |
|-----|---------------------|---|-------------|-------------|--------------|--------------|-------------------|
| | | 1869. év | 1880. év | 1890. év | 1900. év | 1910. év | 1869-1910 |
| 1. | Dercen ⁸ | 1499 | 1453 | 1686 | 2010 | 2025 | +526 |
| 2. | Fornos | 600 | 525 | 587 | 677 | 738 | +138 |
| 3. | Bárdháza | 812 | 662 | 834 | 966 | 1096 | +284 |
| 4. | Makarja | 788 | 809 | 963 | 1068 | 1372 | +584 |
| 5. | Gát ⁹ | 940 | 859 | 1035 | 1702 | 1967 | +1027 |
| 6. | Makkosjánosi | 767 | 787 | 886 | 1071 | 1118 | +351 |
| 7. | Beregardó | 535 | 440 | 531 | 639 | 812 | +277 |
| 8. | Kígyós | 299 | 210 | 274 | 387 | 446 | +147 |
| 9. | Nagybereg | 1609 | 1401 | 1664 | 1977 | 2133 | +524 |
| 10. | Beregújfalu | 1016 | 853 | 1044 | 1193 | 1304 | +288 |
| | ÖSSZESEN: | 8865 | 7999 | 9504 | 11690 | 13011 | +4146 (fő) |

A kutatott települések összlakossága 4146 fővel gyarapodott, ezen belül a legnagyobb népességnövekedést Gát (+1027 fő), Makarja (+584 fő) és Dercen (+526 fő) produkálta (4. táblázat). Legcsekélyebb mértékben Fornos (+138 fő) és Kígyós (+147 fő) községek lakossága növekedett. A kistájon belül a magyarság száma 4182 fővel lett több harminc év elteltével, emellett a ruszinok száma 794, a németeké pedig 228 fővel nőtt (4. ábra). A népességszám változásait 1869-1910 között a 4. táblázatban foglaltuk össze.

⁸ Pusztakerepeccel együtt

⁹ Csikósgoronddal és Nyárasgoronddal együtt

2. FEJEZET

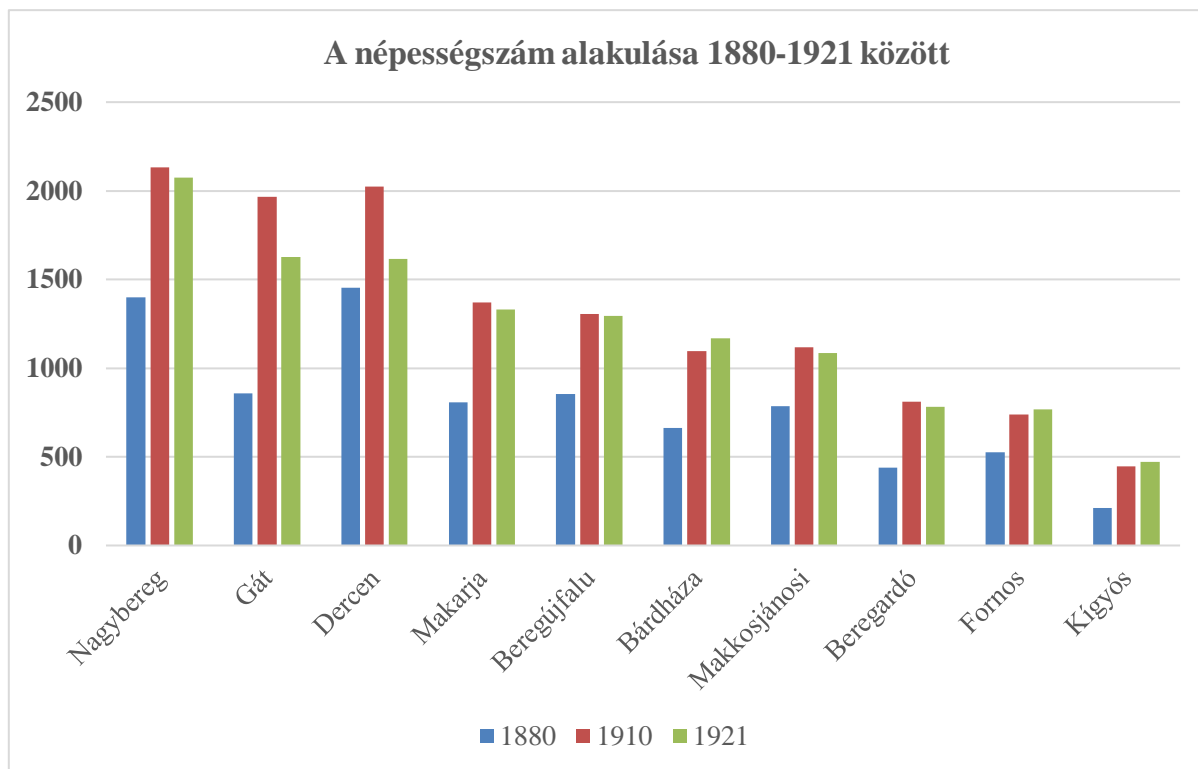
ETNIKAI FOLYAMATOK 1910-1930 KÖZÖTT. A CSEHSZLOVÁK NÉPSZÁMLÁLÁSOK EREDMÉNYEI AZ EGYKORI SZERNYE-MOCSÁR MENTI TELEPÜLÉSEKEN

2.1 A népesség számbeli és etnikai változásai 1921-ben

Az első világháborút lezáró békeszerződések következtében Magyarország a mai Kárpátalja területét is elveszítette. Az 1920. június 4-én megkötött trianoni békét követően a közigazgatási rendszer jelentősen megváltozott. Vidékünk Podkarpatszka Rusz néven Csehszlovákia része lett. A mai Kárpátalja 6 történelmi magyar vármegye területét érintette, mégpedig Ung, Bereg, Ugocsa, Máramaros, Szabolcs (csupán Eszeny, Szalóka és Tiszaágtelek települések) és Szatmár (csak Nagypalád település). Az újonnan létrejött közigazgatás szerint három zsupára lett felosztva Podkarpatszka Rusz: Beregi, Ungi és Máramarosi (*Csatáry et al, 2021*). Az általunk kutatott települések a Beregi zsupához tartozó, nagyjából magyar lakta Beregszász központú Tiszaháti (Gát, Makkosjánosi, Beregszászvérgárdó, Kígyós, Nagyberég, Beregújfalú) és a főleg ruszin-ukrán lakosságú Munkácsi járáshoz kerültek (Dercen, Fornos és a ruszin-ukrán Makarja illetve Bárdháza).

A vizsgált időszakon belül 1921-ben és 1930-ban végeztek népszámlálásokat a csehszlovák hatóságok. A magyarországi censusoktól eltérően itt nem anyanyelvi, hanem nemzetiségi kérdéskört vezettek be a népszámlálási biztosok.

Az 1921-es csehszlovák népszámlálás adatai szerint a mai Kárpátalja lakossága 612 442 fő, ami kevesebb, mint tízezres növekedést mutat a legutóbbi (még magyarországi) összeíráshoz képest. Ennek okai a kivándorlás folytatódása a tengerentúlra és Nyugat-Európába, az I.világháború pusztításai, majd a csehszlovák és román hadseregek benyomulása miatti – magyar lakosságot érintő – menekülési hullám Magyarországra. Becslések szerint az első világháború befejezésétől (1918) 1924-ig közel húszezer magyar nemzetiségű lakos költözött el az elcsatolt Kárpátaljáról (*Kocsis, 2001*). A kitelepült magyarok helyét csehszlovák hivatalnokok és katonák vették át, továbbá a megye keleti területén pozitív volt a népességszaporulat (*Molnár D., 2013*). Az egykori Szernye-mocsár partján elterülő községek lakossága is jelentősen csökkent 1921-re (5. ábra). Kivételt képez Bárdháza és a szomszédos Fornos, illetve Kígyós község, mivel ezeken a településeken minimális növekedést figyelhetünk meg. A legnagyobb csökkenést Dercen (-409 fő) és a szomszédos Gát (-342 fő) produkálta. A települések összlakossága 12215 főre esett vissza, ami 796 fővel kevesebb, mint 1910-ben volt.



5. ábra. A népességszám alakulása 1880-1921 között (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024*, a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1902* és a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1912* alapján)

A továbbiakban a térség magyarlakta falvainak I. világháborús veszteségeit és a községek területén működő oktatási intézmények helyzetét szeretnénk röviden ismertetni.

Beregújfalu: a település első világháborús vesztesége 28 fő volt. 1920 után vegyes oktatási nyelvű (ruszin-magyar), állami elemi népiskola működött a községben. A faluban tovább működött a református elemi iskola, melynek két osztályában folyt magyar nyelvű oktatás.

Dercen: a községből 44 fő esett el az első világháborúban. Az állami magyar tannyelvű elemi iskola a csehszlovák időben is tovább működött. A derceni református elemi iskola sem szűnt meg.

Fornos: a településen állami elemi ukrán tannyelvű iskola működött a csehszlovák korszak idején (1938-ig).

Gát: a falu lakosai közül 19-en veszték oda a világháborúban. A trianoni békét követően állami népiskola működött Gáton, magyar és ruszin párhuzamos osztályokkal.

Kígyós: a település világháborús halottainak száma 14 fő. A falunak nem volt saját iskolája.

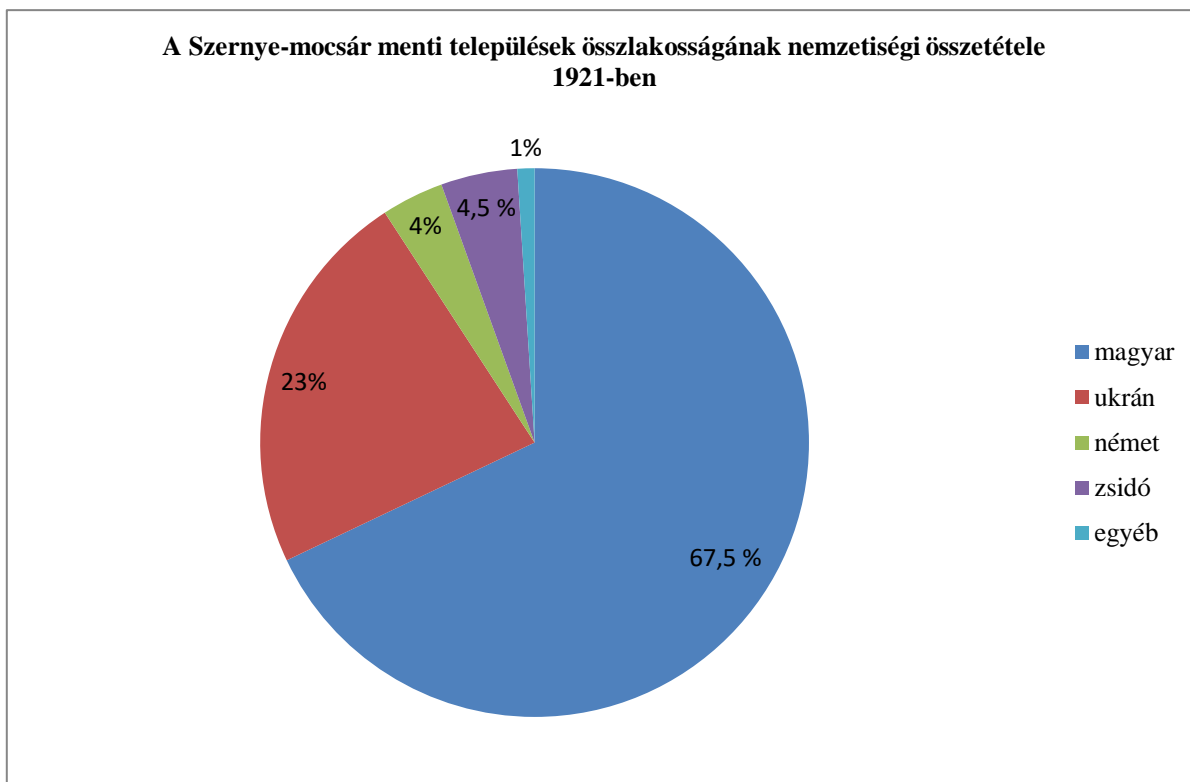
Makkosjános: az első világháborúban 31 helyi lakos vesztette életét. A faluban tovább

működött a magyar tannyelvű 4 osztályos állami népiskola.

Nagybereg: a világháborúban 40-en vesztették életüket. A csehszlovák érában is működött a református elemi iskola. A község területére 52 cseh családot telepítettek be, részükre pedig cseh tannyelvű népiskolai oktatást vezettek be a magyar mellett. Az első bécsi döntést követően (1938. november 2.) a magyar hatóságok felszámolták a cseh nyelvű oktatást (*Botlik-Dupka, 1993*).

Jól látható, hogy a kutatott települések esetében is igyekezett a csehszlovák hatalom háttérbe szorítani a magyar nyelvű oktatást, legtöbb esetben a ruszin, ukrán, vagy cseh párhuzamos osztályok bevezetésével. A felsorolt községek közül kizárólag Dercenben és Makkosjánosiban maradt egynyelvű (magyar) az oktatás.

Ami az etnikai összetételt illeti, a magyarság száma nagymértékben csökkent: 111 052 főre, ami ekkor a 18,1%-t tette ki az össznépeségnek. Ennek egyik legfőbb oka a már említett kitelepülésen és a világháborús veszteségeken kívül az volt, hogy a magyar anyanyelvű izraelita vallásúakat zsidóként, a görögkatolikusokat pedig ukránként könyvelték el (ékes példa erre Makkosjánosi, ahol a magyarság aránya emiatt 97,67%-ról 59,72%-ra csökkent az előző népszámláláshoz képest) (*Kocsis, 1999*). A Kárpátalján maradt magyaroktól tömegesen meg lett tagadva a csehszlovák állampolgárság, és külföldinek lettek nyilvánítva, ennél fogva nem szerepelhettek a nemzetiségi statisztikában. A népszámlálási adatok szerint 372 278 fő ukrán nemzetiségű (60,9%), a zsidók száma pedig 80 117 fő (13,1%). A „csehszlovákok” száma 19 632 főt tett ki (3,1%), ami a betelepítések eredményének tekinthető (*Molnár D., 2013*). Ez a népszámlálás abban is különbözött az előzőektől, hogy itt nem anyanyelvi, hanem nemzetiségi alapon végezték a felméréseket, és fontos változás, hogy a ruszin népmegnevezést felváltotta az ukrán. A kistáj 12215 fős összlakosságából 8252-en vallották magukat magyarnak (67,5%), ami jelentős csökkenés az 1910-es 78,2%-hoz képest (6. ábra).



6. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1921-ben (Saját szerkesztés *Sebők, 2024* alapján)

Ezen kívül 39-en voltak állampolgárság nélküliek (legtöbben Makarján (12 fő) és Beregardóban (9 fő)), 2776-an vallották ukránnak magukat (22,7%, ami jelenatós növekedés a legutóbbi népszámláson mért 17%-hoz viszonyítva), de 548 zsidót és 446 németet (kizárólag Bárdháza településen) is találhatunk a nemzetiségek között. A német nemzetiségűeknél is változást észlelhetünk, mivel 1910-ben még 65 fő élt Bárdházán kívül a mocsár-menti falvakban összesen. A térség szlovák és csehszlovák lakosainak összlétszáma 39 fő volt 1921-ben, az 1910-ben nyilvántartott 15 román és 1 horvát anyanyelvű személy pedig már nem szerepel a nemzetiségek között. Az egyéb kategóriába 9 személyt sorolhatunk összesen a tíz kutatott településről. A nemzetiségi összetételt az 5. táblázatban foglaltuk össze.

5. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1921-ben

(Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)

| Település neve | Összlakosság (fő) | Magyar (fő) | Magyarok aránya (%) | Ukrán (fő) | Német (fő) | Zsidó (fő) | Állampolgárság nélküliek (fő) |
|-------------------|-------------------|-------------|---------------------|-------------|------------|------------|-------------------------------|
| Dercen | 1616 | 1538 | 95,17 | 11 | - | 64 | 2 |
| Fornos | 767 | 747 | 97,39 | 20 | - | - | - |
| Bárdháza | 1169 | 7 | 0,6 | 665 | 446 | 45 | 6 |
| Makarja | 1330 | 17 | 1,28 | 1250 | - | 46 | 12 |
| Gát ¹⁰ | 1625 | 1313 | 80,8 | 187 | - | 107 | 2 |
| Makkosjánosi | 1085 | 648 | 59,72 | 412 | - | 19 | - |
| Beregardó | 783 | 518 | 66,15 | 184 | - | 64 | 9 |
| Kígyós | 471 | 458 | 97,23 | 11 | - | - | 1 |
| Nagybereg | 2076 | 1868 | 90 | 100 | - | 97 | - |
| Beregújfalú | 1293 | 1138 | 88 | 36 | - | 106 | 7 |
| ÖSSZESEN | 12215 | 8252 | 67,5 | 2776 | 446 | 548 | 39 |

Megállapítható, hogy az egykori Szernye-mocsár partján fekvő településeket is érintette a csehszlovák időszaktól divattá váló tudatos lakosságkeverés, amely a fentebb említett Gát község mellett főleg Nagyberegen, Makkosjánosiban és Beregújfaluban volt megfigyelhető. Dercen és Fornos napjainkig megőrizte magyar településszerkezetét (*Kopasz, 2017*).

2.2 Változások a két csehszlovákiai népszámlás (1921-1930) között

A két csehszlovákiai népszámlálás között változott a közigazgatási felosztás is a mai Kárpátalja területén: 1926-ban összevonták a három ruszinszói (így nevezték területünket a csehszlovák időszakban) zsupát (Beregi, Ungi, Máramarosi), így Podkarpatszka Rusz egy nagyzsupa lett, mégpedig Munkács székhellyel, majd 1928-ban Ungvár lett a terület központja (*Csatáry et al., 2021*).

A zsupa lakossága 1930 decemberére 734 ezer fő fölé emelkedett, tehát 20%-os gyarapodás figyelhető meg a legutóbbi népszámláláshoz képest. Kárpátalja lakosságának 60,8%-át az ukrán nemzetiségűek tették ki, míg a magyarok aránya 15,9%-re csökkent (bár

¹⁰ Csikógoronddal és Nyárasgoronddal együtt

111 ezerről 117 ezerre nőtt a számuk), a zsidók alkották az összlakosság 12,5%-át, míg a csehszlovákok aránya elérte a 4,7%-ot. Az idegen állampolgárok száma még mindig feltűnően magas, 16 558 fő volt. 1930-ban kizárólag a Beregszászi járásban alkotott többséget a magyarság (75,9%) (Molnár D., 2013).

A 6. táblázat alapján megállapíthatjuk, hogy a Szernye-kistáj összlakossága több, mint kétezer fővel gyarapodott 1921-1930 között, ezen belül 1922 fővel nőtt a magyar nemzetiségűek száma, és 103 fővel az ukránoké. A magyarság aránya is nőtt, közel 4%-kal. A németek száma 35 fővel nőtt, a zsidóké viszont 150 fővel csökkent, de jelentős növekedést mutat az állampolgárság nélküliek száma (39-ről 211 főre nőtt), ami összefüggésben lehet a zsidók számának csökkenésével. Az 1930-as népszámlálás nemzetiségi változásait vizsgálva Beregardó településnél találkozhatunk először a kistájon belül a cigány nemzetiség megjelenésével, a község lakosai közül 18 fő vallotta magát az említett etnikum tagjának. A csehszlovákok létszáma az 1921-es népszámláláshoz képest jelentősen gyarapodott: 39 főről 87 főre nőtt a számuk (legtöbben Nagyberegen – 52 fő, és Gátton – 19 fő, éltek).

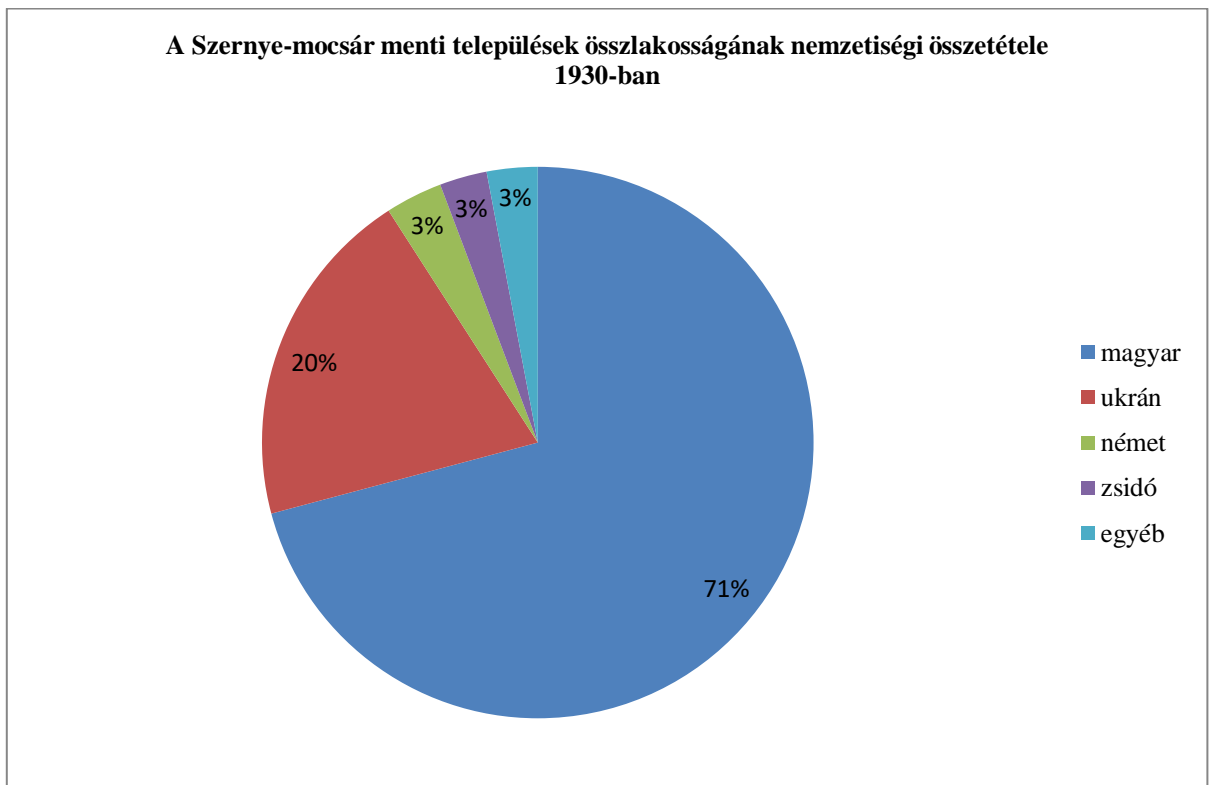
6. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1930-ban

(Saját szerkesztés a Sebők, 2024 alapján)

| Település neve | Összlakosság (fő) | Magyar (fő) | Magyarok aránya (%) | Ukrán (fő) | Német (fő) | Zsidó (fő) | Állampolgárság nélküliek (fő) |
|-------------------|-------------------|--------------|---------------------|-------------|------------|------------|-------------------------------|
| Dercen | 1835 | 1802 | 98,2 | 11 | - | 15 | 1 |
| Fornos | 873 | 812 | 93 | 23 | - | 20 | 17 |
| Bárdháza | 1248 | 7 | 0,56 | 737 | 458 | 45 | 1 |
| Makarja | 1598 | 26 | 1,62 | 1506 | 1 | 55 | 8 |
| Gát ¹¹ | 2005 | 1600 | 79,8 | 307 | 8 | 43 | 27 |
| Makkosjánosi | 1134 | 1062 | 93,6 | 38 | 1 | 6 | 26 |
| Beregardó | 964 | 802 | 83,1 | 63 | - | 43 | 38 |
| Kígyós | 635 | 589 | 92,7 | 25 | 8 | 1 | 6 |
| Nagybereg | 2447 | 2115 | 86,4 | 68 | - | 131 | 81 |
| Beregújfalú | 1512 | 1359 | 89,9 | 101 | 5 | 39 | 6 |
| ÖSSZESEN | 14251 | 10174 | 71,39 | 2879 | 481 | 398 | 211 |

¹¹ Csikógoronddal és Nyárasgoronddal együtt

Az 1930-as népszámlálás kimutatásai szerint az egykori Szernye-mocsár menti települések mindegyikén növekedett a népességszám. A legnagyobb mértékben Gát (+380 fő) és Nagybereg (+371 fő) népességszáma gyarapodott. Még mindig Nagybereg volt a legnépesebb a kistájon belül (2447 lakossal), de Gát lakossága is meghaladta már a kétezer főt. A legtöbb magyar nemzetiségű lakos Nagyberegen élt (2115 fő), de a magyarság aránya Dercenben (98,2%) és Makkosjánosiban (93,6 %) volt a legmagasabb. Bárdházán 458 fő volt a német nemzetiségűek száma, ami a település összlakosságának 36,7%-át tette ki. A kistájon belül Makarján élt a legtöbb ukrán (1506 fő), akik a község lakosságának 94,2%-át alkották. Az egykori Szernye-mocsár menti települések összlakosságára vonatkozó nemzetiségi összetételt az 1930-as csehszlovákiai népszámlálás adatai alapján, a 7. ábrán foglaltuk össze.



7. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1930-ban (Saját szerkesztés *Sebők, 2024* alapján)

Ha megvizsgáljuk a magyarlakta településeket, láthatjuk, hogy a népességszám gyarapodásával párhuzamosan nőtt a magukat magyar nemzetiségűeknek vallók száma is. Gát község 380 fős népességnövekedéséhez nagymértékben hozzájárult a magyarság 287 fős gyarapodása, míg a Nyárasgorondi és Csikógorondi tanyákon 120 fővel növekedett az ukránok száma. A településen 64 fővel csökkent a zsidó lakosok száma, viszont 25-el nőtt az

idegen állampolgársággal rendelkezőké.

Makkosjánosi esetében feltűnő változást észlelhetünk, ami nem a nemzetiségek nagyarányú migrációjának, vagy természetes szaporulatának, esetleg a ki- vagy betelepítéseknek köszönhető, hanem a csehszlovák nemzetiségi politika, vagy a népszámlálási biztosok szigorának enyhüléséhez: az 1921-es 412 ukránként nyilvántartott lakosból 1930-ra mindössze 38-at találunk, ugyanis a görögkatolikus vallású lakosokat ekkor már nem nyilvánították automatikusan ukrán nemzetiségűnek.

Beregardóban a cigányság megjelenése mellett a magyarság közel 300 fős gyarapodása figyelhető meg, de az ukránok számának 120 fővel való csökkenése is kitűnik a sorból. A zsidó lakosság számának csökkenése és az idegen állampolgársággal rendelkezők számának növekedése Beregardó településen is párhuzamba állítható.

Kígyóson és Fornoson egyaránt párosult az összlakosság és a magyar nemzetiségű lakosság számának a növekedése, ami Beregújfalu esetében is megállapítható (ahol viszont 65 fővel nőtt az ukránok, és 67 fővel csökkent a zsidó lakosság száma). Hasonló a helyzet a kistáj legnépesebb településén, Nagyberegen is, ahol a már említett 371 fős népességnövekedés volt tapasztalható, emellett 247 fővel nőtt a magyarok, és 41 fővel a csehszlovákok száma, ugyanakkor 32 fővel csökkent az ukrán lakosság. A zsidó lakosok száma 34-el gyarapodott, és megjelent a településen 81 személy, aki nem rendelkezett csehszlovák állampolgársággal.

Dercen lakossága 219 fővel növekedett, míg a községben élő magyaroké 264-el. A település zsidó nemzetiségű lakosainak száma 49 fős csökkenést mutatott a vizsgált perióduson belül.

Az ukrán-német vegyes lakosságú Bárdháza lakossága kismértékben nőtt (+79 fő), az enyhe többséget alkotó ukránok száma 72 fővel, a németeké pedig 12 fővel lett több, mint 1921-ben. Az ukránlakta Makarja lakossága 1930-ban meghaladta az 1500 főt, ezzel Nagyberég, Gát és Dercen után a tájegység negyedik legnépesebb települése volt ugyanúgy, mint 1921-ben. A település népességszáma 268 fővel növekedett, amihez hozzájárult az ukrán nemzetiségű lakosság 256 fős gyarapodása.

Az eredményekből láthatjuk, hogy a világháborús és a trianoni traumát követően a csehszlovák időszakban is növekedésnek indult a kutatott falvak népessége, és a magyarlakta településeknek sikerült megőrizniük magyar többségű településszerkezetüket. Makarján továbbra is maradt az ukrán többségű településszerkezet, Bárdháza pedig ukrán-német vegyes lakosságú község maradt.

3. FEJEZET

AZ 1941-ES MAGYARORSZÁGI NÉPSZÁMLÁLÁS EREDMÉNYEI A TÁJEGYSÉG TELEPÜLÉSEIN ÉS A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐ ÉVTIZEDEK AZ USZSZK RÉSZEKÉNT

3.1 Etnikai folyamatok és a népességszám változásai (1930-1941)

Az 1941-es népszámlálás idején a mai Kárpátalja területe a Szernye-kistájat is beleértve, ismét Magyarország kötelékébe tartozott. Az egykori mocsár partján elterülő községek már az első bécsi döntést követően (1938. november 2.) visszakerültek Magyarországhoz. 1939. március 16-án a magyar honvédség csapatai az egy nappal azelőtt kikiáltott Kárpát-Ukrajna teljes területére bevonultak, így a csehszlovák időben Podkarpatszka Rusznak nevezett terület teljes egészében Magyarország része lett. Ezzel együtt megváltozott a közigazgatási felosztás is. A terület megnevezése Kárpátaljai Kormányzóság lett. Az 1939-ben visszaszerzett területeket előbb Ungi, Beregi és Máramarosi közigazgatási kirendeltségekre, majd a második bécsi döntést követően (1940. augusztus 30.) az újjáalakult Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros vármegyékre osztották fel. Bereg vármegye (1938-1940 között Bereg és Ugocsa közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye) 3 járásból tevődött össze: Beregszászi, Munkácsi és Vásárosnaményi járásokból (*Csatáry et al., 2021*). A Beregszászi járáshoz tartozott ekkor Makkosjánosi, Beregardó, Beregújfalu, Nagyberég és Kígyós, a Munkácsi járáshoz Gát, Dercen és Fornos, a Beregi közigazgatási kirendeltség Munkácsvidéki járásához pedig Bárddháza és Makarja.

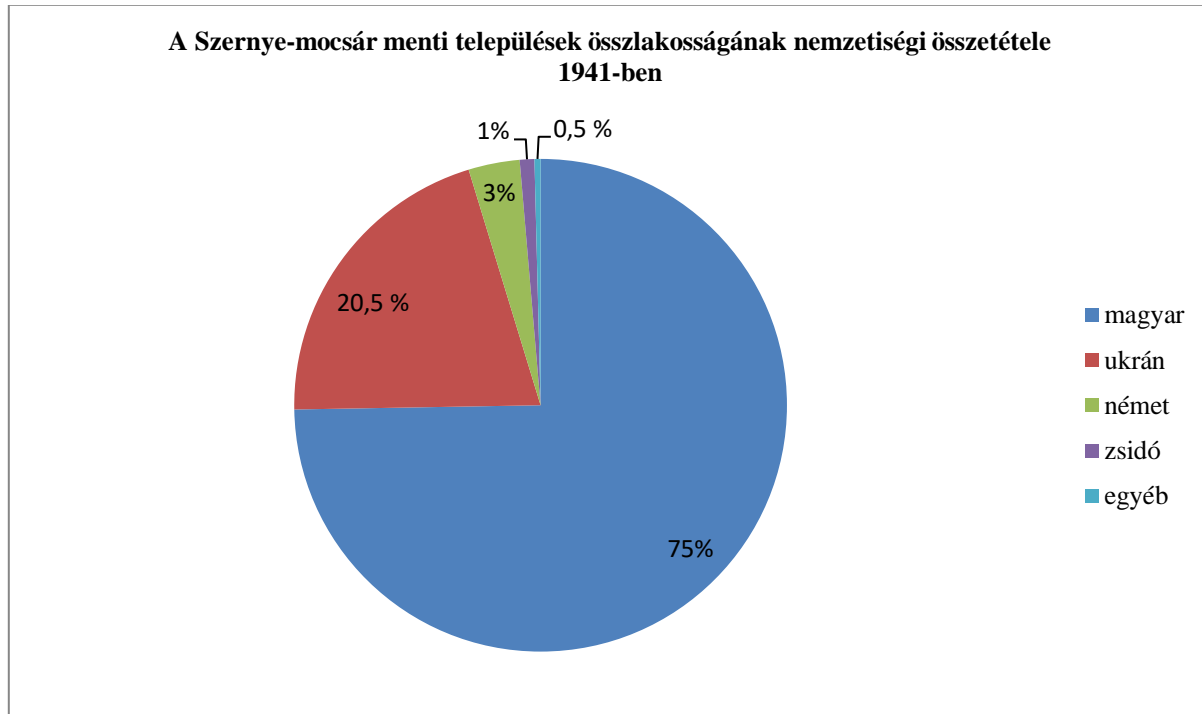
Kárpátalja lakossága a legutóbbi csehszlovákiai (1930) és az 1941-es magyarországi népszámlálás között 100 ezer fővel növekedett, és meghaladta a 850 ezer főt. Az államhatalom újabb változásának következtében a csehszlovák (cseh és szlovák) nemzetiségűek nagy része kitelepült vagy kitelepítették a területről (*Molnár D., 2013*).

Az 1941-es magyarországi népszámlálás tartalmazza az anyanyelvi és a nemzetiségi kérdéskört egyaránt. Mivel az 1930-as, majd a szovjet érában megtartott népszámlálások is csupán a nemzetiségi kérdést vizsgálják, ezért az összehasonlító táblázatunkban a nemzetiségi adatokat vesszük alapul (amit összehasonlítunk az anyanyelvi mutatókkal).

Az etnikai folyamatokra nagy hatással volt az 1938-as második bécsi döntéssel kezdődő hatalomváltás, ami egy kisebb migrációt illetve asszimilációs hullámot is elindított Kárpátalján. A 850 ezres lakosságból 500 ezren vallották magukat ukránnak (ruszinnak), magyarnak pedig 233 840 fő, ami kishíján duplája az 1930-as 117 ezres mutatónak. A népesség 27,3%-át tette ki ezzel a magyarság és 58,1 %-át az ukrán közösség. Ez a magyarságot érintő ugrásszerű növekedés annak köszönhető, hogy a kettős identitásúak

ezúttal magyarnak vallották magukat, a csehszlovák érában idegen állampolgárságúnak nyilvánított személyek pedig (akiknek döntő többsége magyar nemzetiségű volt) visszakapták magyar állampolgárságukat. A csehszlovákok száma ezzel együtt ötödére csökkent, a Szernye-kistáj településein pedig mindössze 1 nagybereg-i lakos vallotta anyanyelvének, 2 gáti lakos pedig nemzetiségének a szlovákokot. A cigányság száma 1941-ben még alig haladta meg az ezer főt, a kutatott településeken pedig csupán Makkosjánosi és Beregújfalú területén telepedtek le (Molnár D., 2013).

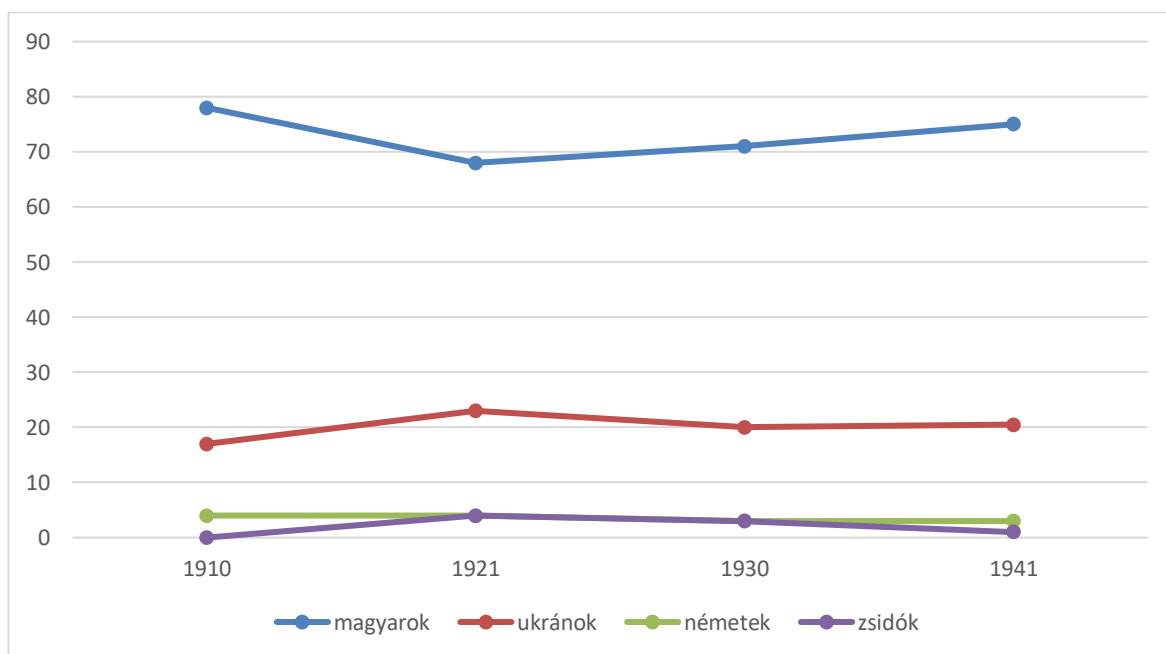
A népességszám növekedése, és a magyarság arányának gyarapodása (71-ről 75%-ra) az egykori Szernye-mocsár partján elterülő települések összlakosságát tekintve is észrevehető (8. ábra), sőt a településenkénti lebontásban is jól látható. Itt nem csak a magyarlakta falvakat hozhatjuk fel példaként, hanem az ukrán településszerkezetű Makarját, ahol ha minimálisan is, de nőtt a magyarság száma és aránya is. Ennél jóval szembetűnőbb Bárdháza lakosságának a nemzetiségi összetétele, ahol a legutóbbi népszámláláshoz képest 99 fővel többen vallották magyar nemzetiségűnek magukat, bár a 106 főből csupán 9-en jelölték meg anyanyelvüknek a magyart, ami összefüggésben van a fentebb említett tényezőkkel, miszerint a hatalomváltás után „divattá” vált magyarnak lenni.



**8. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele
1941-ben (Saját szerkesztés Sebők, 2024 alapján)**

A legutóbbi népszámlálás óta közel 1700 fővel nőtt a kutatott települések összlakossága, a magyarságé pedig kishíján 1800 fővel (Gát magyar lakossága 433 fővel, Nagyberegé 356 fővel, Dercené 207 fővel gyarapodott). A legnagyobb mértékben Makarja, Gát, Beregardó és Beregújfalu összlakossága növekedett. Az ukránok száma 400 fővel lett több, mint 1930-ban, Makarján például 337 fővel nőtt a számuk. Gáton 130 fővel csökkent az ukránok száma, Beregújfaluban pedig 97 fővel nőtt a számuk, de Beregardóban is 157-tel több ukránt regisztráltak. Itt megemlíthetjük, hogy Tasnádtanya, amelyet a XIX. század végén alapítottak, a község külterületéhez tartozott (1945-ig). A csehszlovákok telepítési mozgalmának keretein belül, a lakosságkeverés céljából, a hegyvidéki járásokból (Ilosvai, Szolyvai, Ökörmezői) érkező ruszinok részére 25 telket osztottak szét, így 1933-ban 90 fővel gyarapodott az ukránok (ruszinok) száma (*Sebestyén, 2020*).

A németek száma 8 fővel emelkedett, de már csak két településen voltak jelen, Bárdházán 470-en (miközben 522-en vallották anyanyelvüknek a németet), és Gáton 3-an (de 9-en vallották anyanyelvüknek). A zsidók száma 398-ról 153 főre csökkent, de a kárpátaljai kormányzóság lakosságának még mindig a 9,2%-át alkották. A legtöbb zsidó a kistájon belül Makarján (58 fő) és Beregújfaluban (37 fő) élt, Bárdházán és Makkosjánosiban pedig nem találhatunk zsidó nemzetiségű lakost. A főbb etnikumok arányának változásait az 1910-1941 közötti időszakra vonatkoztatva a 9. ábrán szemléltettük.



9. ábra. A főbb nemzetiségek arányának változásai 1910 és 1941 között a Szernye-kistáj összlakosságán belül (Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1912* és *Sebők, 2024* alapján)

A legutóbbi népszámláláshoz képest feltűnő változás, hogy már nem találkozhatunk a statisztikában idegen állampolgárságú személyekkel (1930-ban még 211-en voltak). A cigány nemzetiségűek 1930-ban még csak Beregardóban voltak jelen, 1941-ben már Makkosjánosiban (37 fő) és Beregújfaluban (40 fő) is megjelentek, viszont Beregardónál már nem szerepeltek a kimutatásban. Az egyéb kategóriába összesen 5 személyt sorolhatunk a 10 településről, 2-2 gáti és nagybereg, illetve 1 makarjai lakost (a 8. ábrán a cigányság is ebbe a kategóriába lett besorolva). A települések nemzetiségi összetételét, és az összlakosság számát a 7. táblázatban foglaltuk össze.

7. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1941-ben

(Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)

| Település neve | Összlakosság (fő) | Magyar (fő) | Magyarok aránya (%) | Magyar anyanyelvűek (fő) | Ukrán (fő) | Német (fő) | Zsidó (fő) |
|-------------------|-------------------|--------------|---------------------|--------------------------|-------------|------------|------------|
| Dercen | 2017 | 2009 | 99,6 | 1989 | 4 | - | 4 |
| Fornos | 989 | 982 | 99,3 | 986 | 1 | - | 6 |
| Bárdháza | 1372 | 106 | 7,72 | 9 | 796 | 470 | - |
| Makarja | 1940 | 38 | 1,96 | 41 | 1843 | - | 58 |
| Gát ¹² | 2240 | 2033 | 90,75 | 1990 | 174 | 3 | 26 |
| Makkosjánosi | 1219 | 1173 | 96,2 | 1205 | 9 | - | - |
| Beregardó | 1203 | 973 | 80,9 | 969 | 220 | - | 10 |
| Kígyós | 668 | 653 | 97,75 | 664 | 7 | - | 8 |
| Nagybereg | 2504 | 2471 | 98,7 | 2465 | 27 | - | 4 |
| Beregújfalu | 1755 | 1480 | 84,3 | 1487 | 198 | - | 37 |
| ÖSSZESEN | 15907 | 11918 | 74,92 | 11805 | 3279 | 473 | 153 |

¹² Csikógoronddal és Nyárasgoronddal együtt

3.2 A második világháború és a szovjet politika hatásai a tájegység etnikai szerkezetére.

A népességszám változásai (1941-1979)

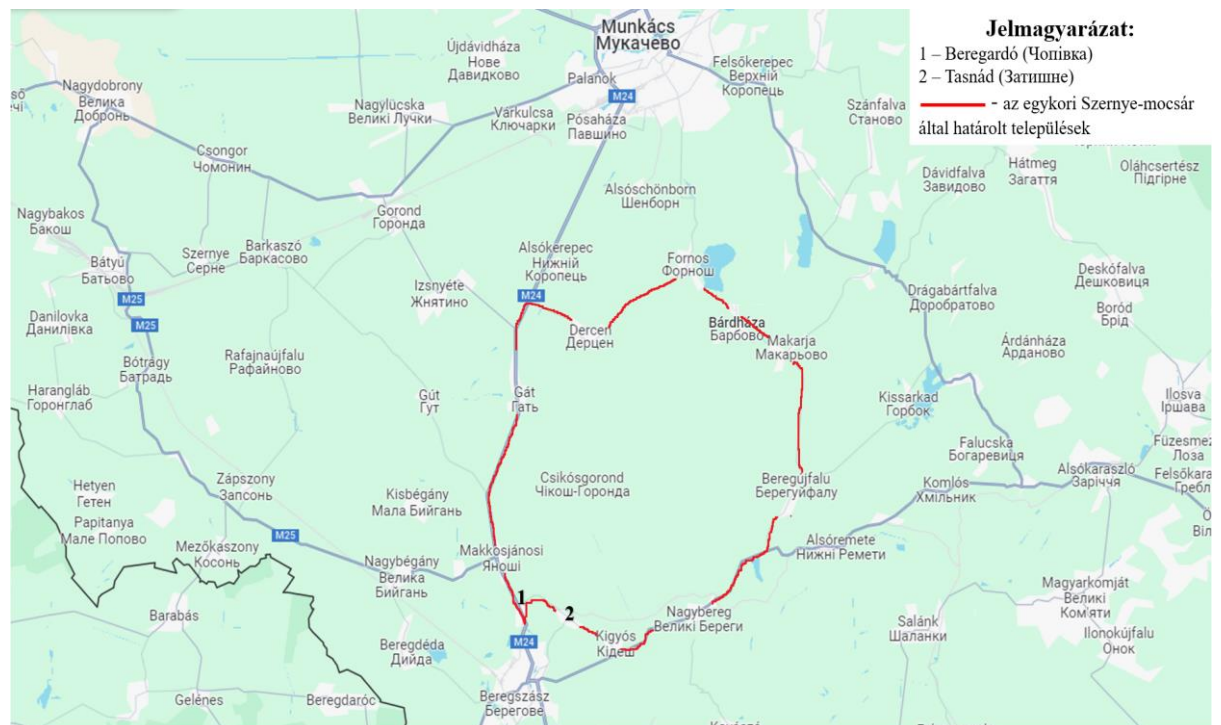
A magyar közigazgatás 1944. október 15-én szűnt meg Kárpátalján, miután a magyar vezetőség elrendelte Ungvár városának kiürítését, amit nem sokkal később elfoglalt a Vörös Hadsereg. 1944. november 26-án a kommunisták a munkácsi Peremoha moziban hívták össze Kárpátontúli Ukrajna Népi Bizottságát, amely kikiáltotta a terület egyesülését az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasággal. Ezzel Kárpátalja a hatalmas Szovjetunió részévé vált (*Vehes et al., 2011*). 1946. január 26-án az SZSZKSZ Legfelső Tanácsa létrehozta az USZSZK új közigazgatási egységét, a Kárpátontúli területet (Zakarpatszka oblaszty) (*Csatáry et al., 2021*). A Szernye-kistáj településeit is érintette az új közigazgatás, mivel 1945-ben megszüntették a tanyarendszert, így települési státuszt kapott az addig Gáthoz tartozó Csíkósgorond és Nyárasgorond (1991-ben megszűnt, mivel elnéptelenedett teljesen), és a Beregardó részét képező Tasnádtanya (új nevén Tasnád). 1946-ban pedig Beregardót Beregszász városához csatolták. Az új felosztás szerint a kutatott települések két járás kötelékébe kerültek: Gát, Makkosjánosi, Kígyós, Nagyberég és Beregújfalú a Beregszászi járás része, míg Dercen, Fornos, Bárdháza és Makarja a Munkácsi járás része lett (ami napjainkig sem változott).

A szovjet hatóságok először 1959-ben, majd ezt követően 1970-ben, 1979-ben és utoljára két évvel a Szovjetunió megszűnése előtt, tehát 1989-ben tartottak népszámlálást.

A II. világháború (1939-1945) következtében jelentős változások történtek Kárpátalja népességén belül. 1946-ra 95 ezer fővel csökkent a terület lakossága az 1941-es adatokhoz képest (758 700 főre). Ennek egyik oka, hogy a Lengyelországból ide menekült zsidókat, akik nem tudták igazolni állampolgárságukat, kitelepítették. Számuk elérte a 13 ezer főt, de az 1944-es német megszállás alatt még további 84 ezer zsidót deportáltak (*Tóth, 2008*). A magyar lakosságot is érintették a következmények. A bevonuló Vörös Hadsereg elől több, mint 5 ezer magyar menekült el a mai Magyarország területére (*Kocsis, 2001*). Ezen kívül a kárpátaljai magyar holokausztként emlegetett úgynevezett „háromnapos munka”, a malenykij robot is komoly veszteséget okozott a kárpátaljai magyar és német családoknak: 1944 őszén legalább 30 ezer 18 és 50 év közötti férfit hurcoltak el vidékünkéről a szovjetek (*Molnár D., 2012*). A kényszermunka halálos áldozatainak számáról nincsenek pontos adatok, de a források egy része 5 ezer fő körülire, más források ennél jóval többre teszik a számukat. Egy biztos, a kárpátaljai magyarság tragédiájává vált a szörnyű esemény (*Kocsis, 2001*). A korábban magyar többségű városokba ukránok és oroszok ezrei költöztek be a magyarok, zsidók és németek helyére.

Kárpátalja népességének etnikai összetétele lényeges megváltozott a szovjet hatalomváltás, a magyarok és németek ellen elkövetett sztálini megtorlások (kényszermunka) és a zsidók deportálása (még a megszálló német csapatok által). Az 1941-ben és 1880-1910 között ruszinként bejegyzett lakosság ezután ukránként lett feltüntetve a népszámlálásokban, és az arányuk is jelentősen megugrott, mégpedig 58%-ról 82%-ra. A magyarok aránya viszont drasztikusan csökkent, 27,4-ről 8,7%-ra, ahogy a zsidóké is 9,2-ről 3,1%-ra. Hirtelen a megye negyedik legnépesebb nemzeti közösségévé lépett elő az orosz, számuk meghaladta a 19 ezer főt (Molnár D., 2013).

A szovjet hatalom a magyar településneveket is megváltoztatta, így Dercen községből Driszina, Fornosból Liszkovoje (Liszkove), Makkosjánosiból Ivanovka (Ivanyivka), Kígyósból Zmijovka (Zmijivka), Beregújfaluból Novoje Szelo (Nove Szelo) lett 1946-ban (Lizanec, 1990). Az említett települések közül Kígyós és Beregújfalú 1991. szeptember 21-én, Jánosi (1995-től a hivatalos neve magyarul is ez), Dercen és Fornos pedig 1995. március 2-án kapta vissza régi nevét (Csatáry et al., 2021). Az egykori Szernye-mocsár menti falvakat a visszakapott településnevekkel és a már Beregszászhoz tartozó Beregardó és Tasnád falvakkal (illetve a Gáthoz tartozó Csikósgoronddal) az 5. térképen ábrázoltuk.



5. térkép. Az egykori Szernye-mocsár menti falvak az 1991-ben és 1995-ben visszakapott régi nevükkel (magyar és ukrán nyelven) (Saját szerkesztés a Google Térkép alapján)

A továbbiakban az egykori Szernye-mocsár partján elterülő magyarlakta települések második világháborús és a sztálini lágerek okozta veszteségeit ismertetjük. Az etnikai tisztogatásnak és a pusztító háborúnak a kistáj férfilakossága is áldozatául esett.

Beregújfalu: malenykij robotra 139 férfit hurcoltak el a településről, közülük 45-en estek áldozatául az embertelen kényszermunkának. A községből 20-an veszítették életüket magyar katonaként a második világháborúban.

Dercen: a faluból 402 férfit hurcoltak el a „háromnapos munkára”, ebből 72-en veszítették életüket a zord körülmények között. A második világháborúban 23 derceni férfi esett el magyar katonaként védve hazáját.

Fornos: 1944 őszén 42 fornosi férfit hurcoltak el a sztálini lágerekbe, közülük 20-an veszttek oda (*Botlik-Dupka, 1993*).

Gát: a szovjet csapatok a Kárpátaljára való betörést követően egy hónap alatt, 1944. október 25-re a Dercen–Gát–Makkosjánosi vonalig nyomultak előre. Gát települést október 26-án harc nélkül foglalta el a Vörös Hadsereg, miután a magyar hadsereg visszavonult. Novemberben 131 gáti férfit vittek el malenykij robotra, akik közül 51-en haltak meg a lágerek borzalmaiban. A községből 103-an harcoltak a magyar hadsereg kötelékében, és 58-an haltak hősi halált a haza védelmében. Kárpátontúli Ukrajna és az USZSZK „újraegyesítésének” kikiáltása előtt javában zajlott a szovjet-ukrán propaganda, bár inkább megtévesztésként, csalásként emlegethetjük a történeteket. A szovjetek aláírásokat gyűjtöttek a magyar falvakban azzal az ürüggyel, hogy a helyiek akarják-e, hogy az elhurcolt férfiak hazajöjjenek a lágerből, valójában viszont azt írátták alá velük, hogy kérik Kárpátalja „újraegyesülését” Szovjet-Ukrajnával. A turpisság akkor derült ki, amikor az ungvári múzeumban kiállították a magyarok aláírásaival is ellátott petíciókat, amit a gáti és derceni magyarok természetesen felismertek (*Botlik, 2001a*). Gát híres szülőtte, Kovács Vilmos költő, a Holnap is élünk című regényében (1965) örökítette meg, hogyan élték meg a helyiek a 1944-es borzalmakat (*Botlik-Dupka, 1993*).

Kígyós: a településről 76 személyt kényszerítettek sztálini lágerekbe, akik közül 28-an veszítették életüket.

Makkosjánosi: a község lakosaiból 106 férfit hurcoltak el malenykij robotra, közülük 22-en estek áldozatául a szándékos népirtásnak.

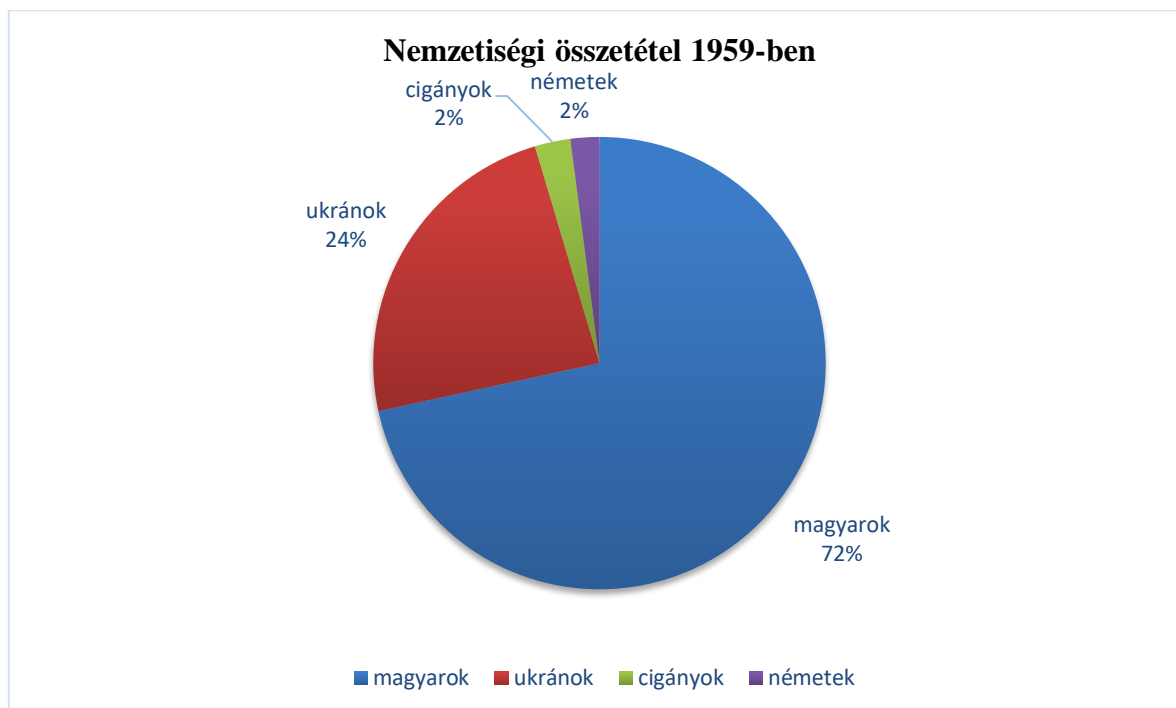
Nagybereg: a településről 221 férfit hurcoltak el, a sztálini terror halálos áldozatainak száma pedig 33 fő volt (*Botlik-Dupka, 1993*).

1947-től a kárpátaljai magyar fiatalok közül sokakat vittek munkaszolgálatra a Donbasz (Donyec-medence) újjáépítésére, ahol sokan odaveszttek a kegyetlen körülmények

miatt. A történelmi egyházak – főleg a református és görögkatolikus – lelkészei közül többeket elítéltek, munkatáborba küldtek, vagy likvidáltak (Vehes et al., 2011). Mindezek ellenére Kárpátalja lakossága folyamatosan növekedett 1989-ig, köszönhetően az oroszok és ukránok tömeges betelepülésének.

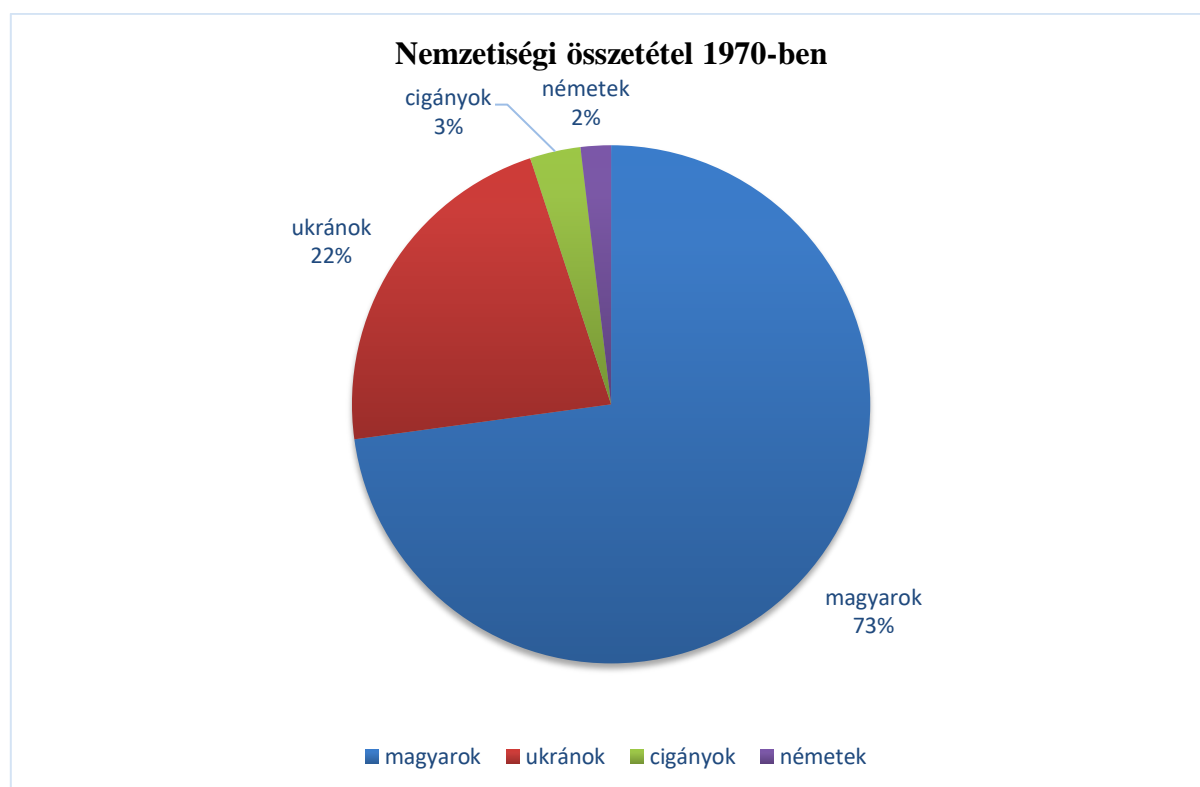
1946 és 1989 között a Kárpátontúli terület összlakossága majdnem 500 ezer fővel növekedett, és meghaladta az 1 millió 252 ezer főt. A Beregszászi járásban 152%-os, a Munkácsiban pedig több mint 120%-os növekedés volt megfigyelhető (Szabó, 1993). Az 1959-es népszámláláskor az ukránok már a megye lakosságának 74,6%-át tették ki, míg a magyar nemzetiségűek aránya 15,8% volt (146 972 fő). A magyar nemzetiségűek közül még ekkor is voltak, akik félték a szovjet hatóságok megtorlásától, így nem mindenki vallotta nemzetiségének a magyart. Ezen kívül fontos megemlíteni, hogy a görögkatolikus vallású magyarokat ukrán vagy szlovák nemzetiségűnek jegyezték be sok helyen. Tovább csökkent a német és zsidó lakosok aránya a megyében, viszont nagymértékben gyarapodott a cigányok és románok száma illetve aránya. (Molnár D., 2013). 1959-ben közel ezer belarusz is élt már Kárpátalján, a Szernye-kistájon belül Gáton is telepítettek le néhány családot (Botlik, 2001a).

A kutatott települések összlakosságának etnikai összetétele (10. ábra) jól mutatja, hogy a megyei tendenciák a kistájon belül is érvényesültek: csökkent a magyar és német nemzetiségűek aránya, illetve nőtt az ukránoké.



10. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1959-ben (Saját szerkesztés Szabó, 1993 és Botlik-Dupka, 1993 alapján)

1970-ben már túllépte az 1 millió főt Kárpátalja lakossága (pontosan 1 millió 56 ezer 799 fő). A magyar nemzetiségűek száma ebben az évben 151 949 fő volt, ami 1979-re 158 446 főre növekedett (az összlakosság 13,7%-a) (Molnár D., 2013). A kutatott települések összlakossága 2352 fővel nőtt, és 18 460 főre emelkedett. A magyarok aránya nőtt a két népszámlálás között, számbelileg pedig az összes etnikum gyarapodott 1959-hez képest (11. ábra). A magyarok népességszáma közel 2 ezer fővel, az ukránoké és a cigányoké csaknem 200 fővel gyarapodott.



11. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1970-ben (Saját szerkesztés Szabó, 1993 és Botlik-Dupka, 1993 alapján)

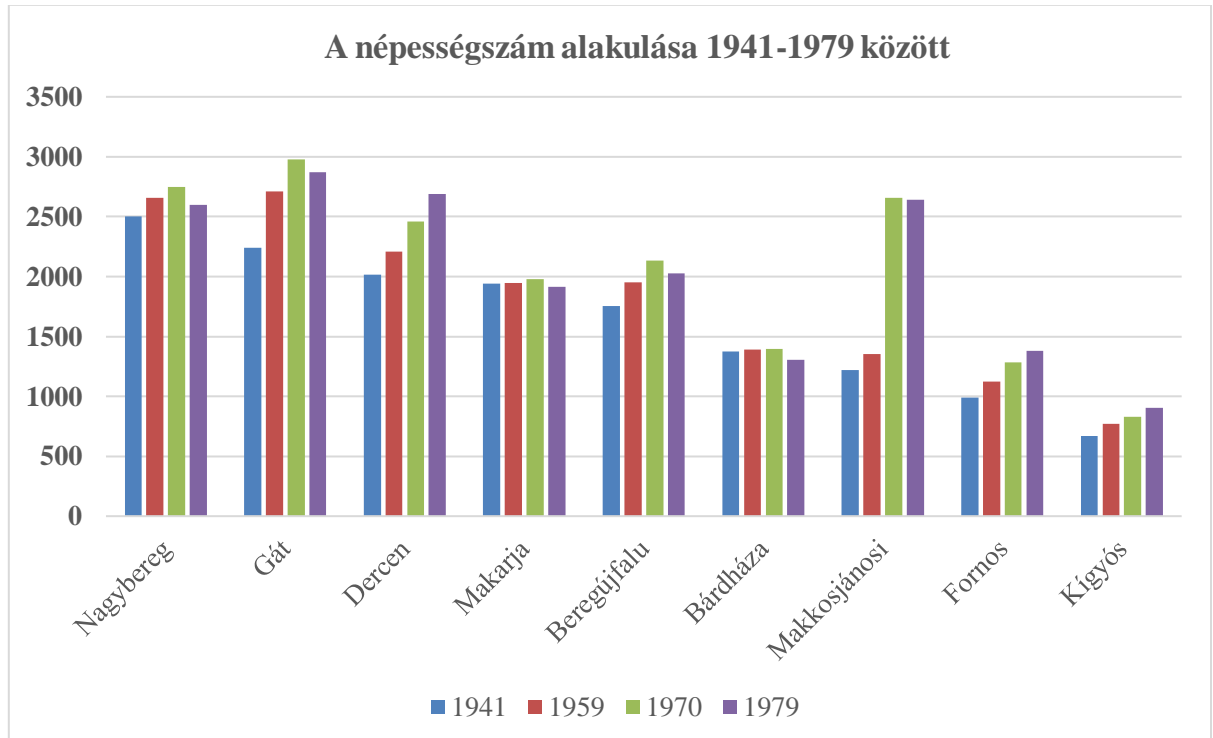
Ami az általunk kutatott településeket illeti, Gáton 1976-ban 60 gyermek született, ami jóval magasabb, mint a halálozások száma (26 fő). 1982-1988 között a halálozások száma már sok esetben felülmúlta a születéseket, 1983-ban például 45-en haltak meg, és csupán 38-an születtek a településen (Botlik, 2001a).

A felekezetiileg egységes Dercen (1989-ig 98%-a református vallású) lakosságát kutatva folyamatos növekedést figyelhetünk meg 1970-től 1984 decemberéig, majd 1986 januárjától 1993 végéig úgyszintén (1985-ben 4 fős csökkenés). A legnagyobb számú növekedés 1974-ben volt, amikor 57 született gyermekre 24 halálozás jutott (+33 fő a

természetes népszaporulat) (Kopasz, 2015).

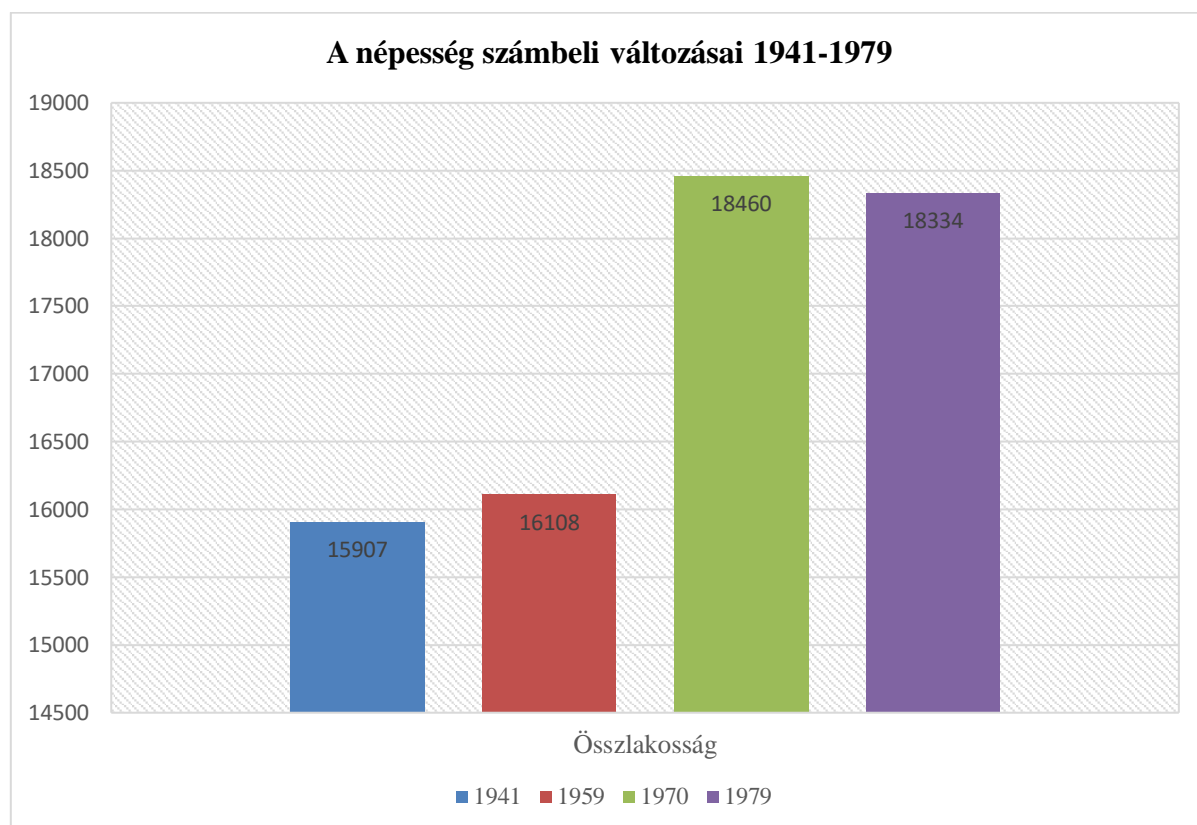
1959-1970 között a Szernye-mocsár menti települések népességén belül a magyarok aránya 1%-os növekedést mutat, ahogy a cigányoké is, viszont az ukránoknál 2%-os csökkenést figyelhetünk meg (11. ábra).

A 12. ábra segítségével megállapítható, hogy 1941-1979 között Makarja és Bárdháza települések esetében nem történt jelentős változás a népesség számának alakulását illetően. Kígyós, Fornos és Dercen lakosságszáma dinamikusan növekedett az időszakban. 1979-re a 2690 fő lakosú Dercen utolérte Nagybereget (2599 fő), a térség legnépesebb településévé pedig Gát lépett elő 2873 fős lakosságával. Nagybereg és Gát esetében 1970-1979 között némi népességcsökkenést fedezhetünk fel. Gát település népessége 1970-ig folyamatosan növekedett, ami a cigányok (200-250 fő) betelepülésének is köszönhető. Beregújfalú lakosságszáma is átlépte a 2 ezres határt, bár 1970 után kisebb népességcsökkenés figyelhető meg. Szembetűnő a változás Makkosjánosi esetében, ami azzal magyarázható, hogy 1967-1993 között a társközsége, Balazsér lakosságát is ide számolták. Makkosjánosi 2640 fős lakosságával 1979-re az egykori Szernye-mocsár partján elterülő települések közül Gát és Dercen után a legnépesebbnek számított, megelőzve a 2600 fő alá csökkent Nagybereget.



12. ábra. A népességszám alakulása 1941-1979 között (Saját szerkesztés a *Sebők*, 2024, és *Botlik-Dupka*, 1993 alapján)

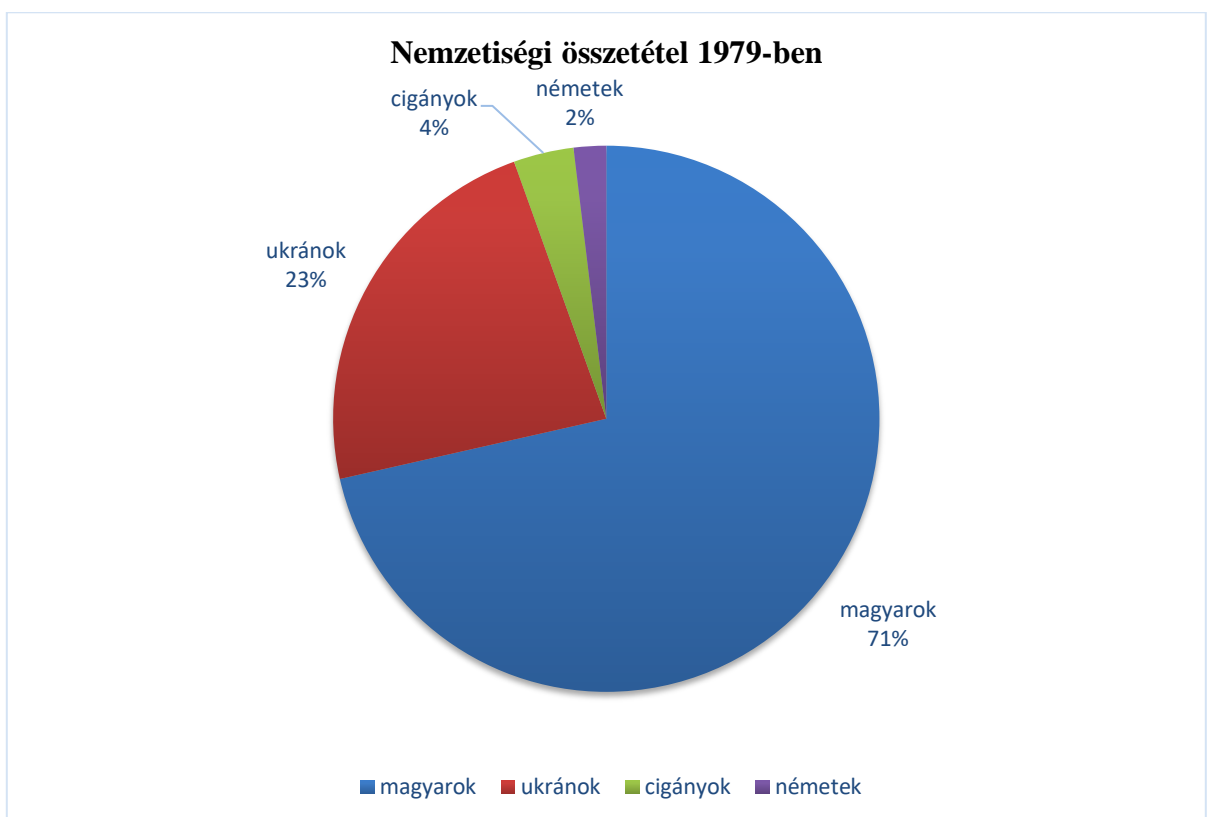
A 13. ábra szemlélteti a kutatott települések összlakosságának számbeli változásait. Annak ellenére, hogy 1959-ben már Beregardó nélkül szerepelnek az összesített adatok (mivel 1946-tól Beregszász része az addigi önálló község), mégis nőtt a lakosság száma. 1970-ra jelentős gyarapodás figyelhető meg, amihez a pozitív népszaporulaton kívül hozzájárult az is, hogy Makkosjánoshoz csatolták Balazsér községet. 1979-ben kismértékű csökkenés látszik a diagrammon, ami ellentétes a megyei mutatókkal.



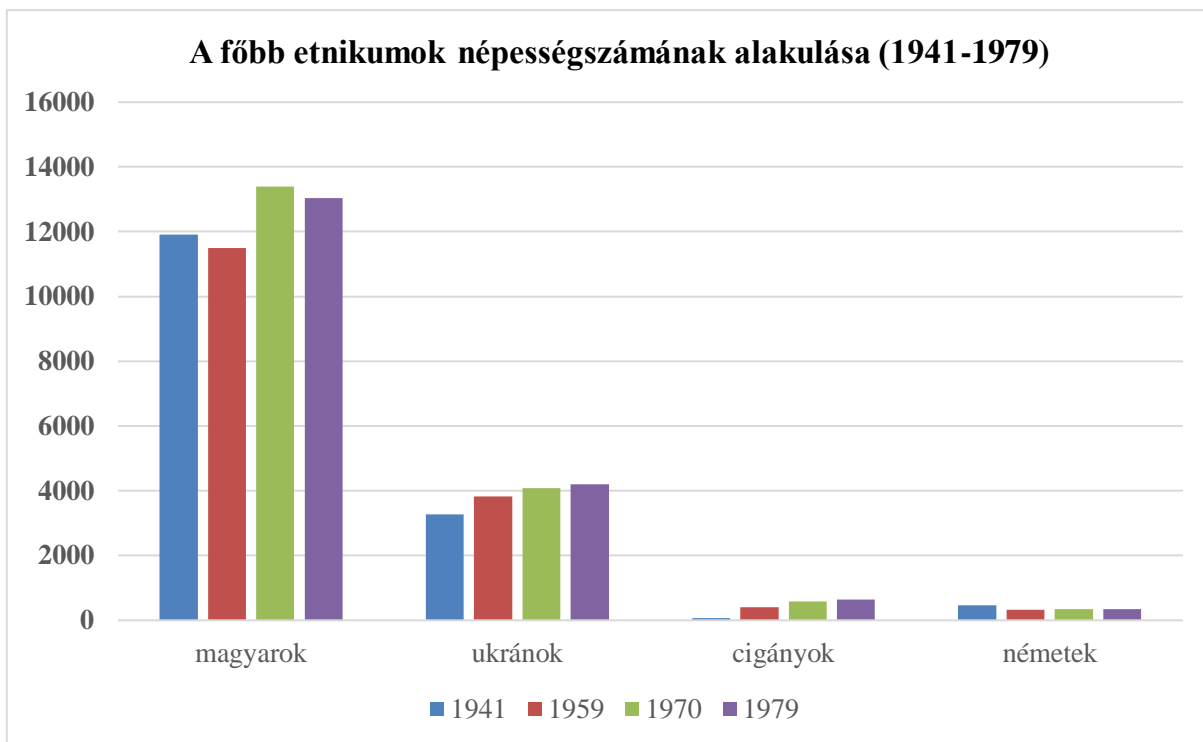
13. ábra. A Szernye-kistáj összlakosságának számbeli változásai 1941-1979 között (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024*, és *Botlik-Dupka, 1993* alapján)

A megyei tendenciához hasonlóan az egykori Szernye-mocsár menti településeken is nőtt az ukránok száma, ahogy a cigányoké is, de a legtöbb község nemzetiségei között találhatunk már oroszokat, sőt románokat is (a betelepített moldovaiak egy része vallotta magát a román etnikumhoz tartozónak). Csökkent viszont 1941-hez képest a németek száma (1959-1979 között kismértékben gyarapodott), és fokozatosan eltűnt a magát zsidónak valló népesség. A magyarok és ukránok után hosszú évtizedekig a németek és a zsidók alkották a legnagyobb nemzeti közösséget, 1959-re pedig már a cigány volt a harmadik legnépesebb etnikum a kistájon belül (15. ábra). A legtöbb magyar Dercenben, Gáton és Makkosjánosiban

élt 1959-1979 között, míg a legtöbb ukrán Makarján, Bárdházán és Makkosjánosiban. A cigányok Gáton, Beregújfaluban és Nagyberegen éltek nagy számban, míg Dercenben, Fornoson, Kígyóson, Makarján és Bárdházán nem találkozhatunk az etnikum képviselőivel. Ezen kívül oroszoknak Nagyberegen és Kígyóson vallották magukat a legtöbben, németek pedig csupán Bárdházán éltek a kutatott települések közül. 1979-ben minimális csökkenés figyelhető meg a magyar etnikumon belül (-344 fő), az ukrán, a cigány, a német és az orosz nemzetiségű népesség száma pedig valamelyest gyarapodott 1970-hez képest (14. ábra). 1970-1979 között a Szernye-mocsár menti települések népességén belül a magyarok aránya 1 %-kal esett, a cigányoké és az ukránoké pedig 1-1%-kal gyarapodott.



14. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1979-ben (Saját szerkesztés Szabó, 1993 és Botlik-Dupka, 1993 alapján)



15. ábra. A főbb etnikumok népességszámának alakulása a Szernye-kistáj összlakosságán belül 1941-1979 között (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024, Szabó, 1993* és *Botlik-Dupka, 1993* alapján)

Láthatjuk, hogy a legnépesebb nemzetiség továbbra is a magyar volt. A II. világháború fentebb említett következményei kihatottak a magyar és a német etnikum létszámának csökkenésére is, azzal a különbséggel, hogy a magyarság száma 1959 és 1970 között ismét megnőtt, majd 1979-re valamelyest csökkent. A német nemzetiségűek száma az 1959-1979 közötti időszakban számottevően már nem változott. Az ukránok és a cigányok népességszáma 1941-hez képest dinamikus növekedést mutat 1979-ig.

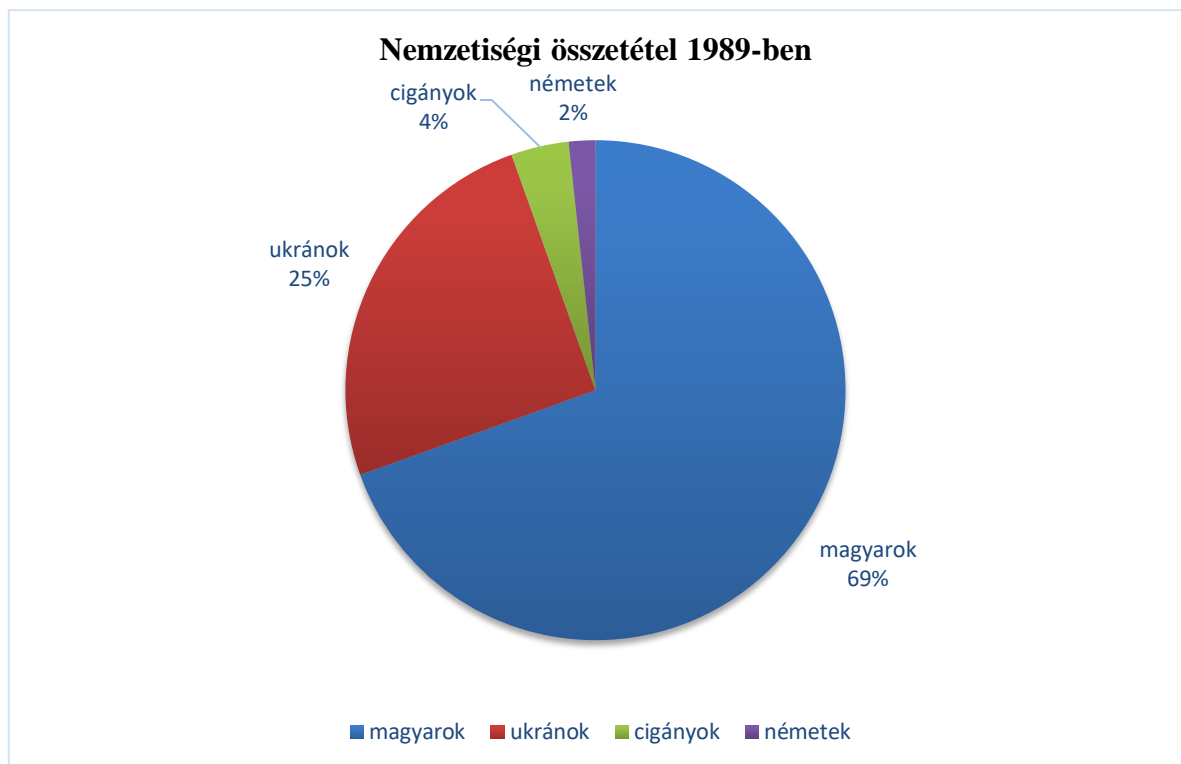
4. FEJEZET

NÉPSZÁMLÁLÁSOK A SZOVJET ÉRA VÉGÉN ÉS A FÜGGETLEN UKRAJNA KÖTELEKÉBEN (1989-2001). VÁLTOZÁSOK 2001-TŐL NAPJAINKIG

4.1 Az 1989-es szovjet népszámlálás eredményei

Az 1989-es szovjet népszámlálási adatok kimutatása szerint Kárpátalja lakossága 1 245 618 fő volt, amely csaknem 8%-os növekedést jelent a tíz évvel azelőtti adatokhoz képest. Ami az etnikai változásokat illeti, nagy mértékben nőtt az oroszok aránya (+18%), de az ukrán, belorusz és román etnikumok képviselői is 8-8%-kal lettek többen 1979-hez viszonyítva. A cigányság létszáma megduplázódott a legutóbbi népszámlálás óta, míg óriási csökkenést figyelhetünk meg a zsidó lakosság tekintetében (-31%), de csökkent a magyarok (-2%), a németek (-7%) és a szlovákok (-11%) aránya is. Mivel a gorbacsovi érában, a peresztrojka idején valamelyest enyhült a szovjet rendszer, lassan kezdetét vette a nemzeti kisebbségek kivándorlása az anyaországukba (*Molnár D., 2013*).

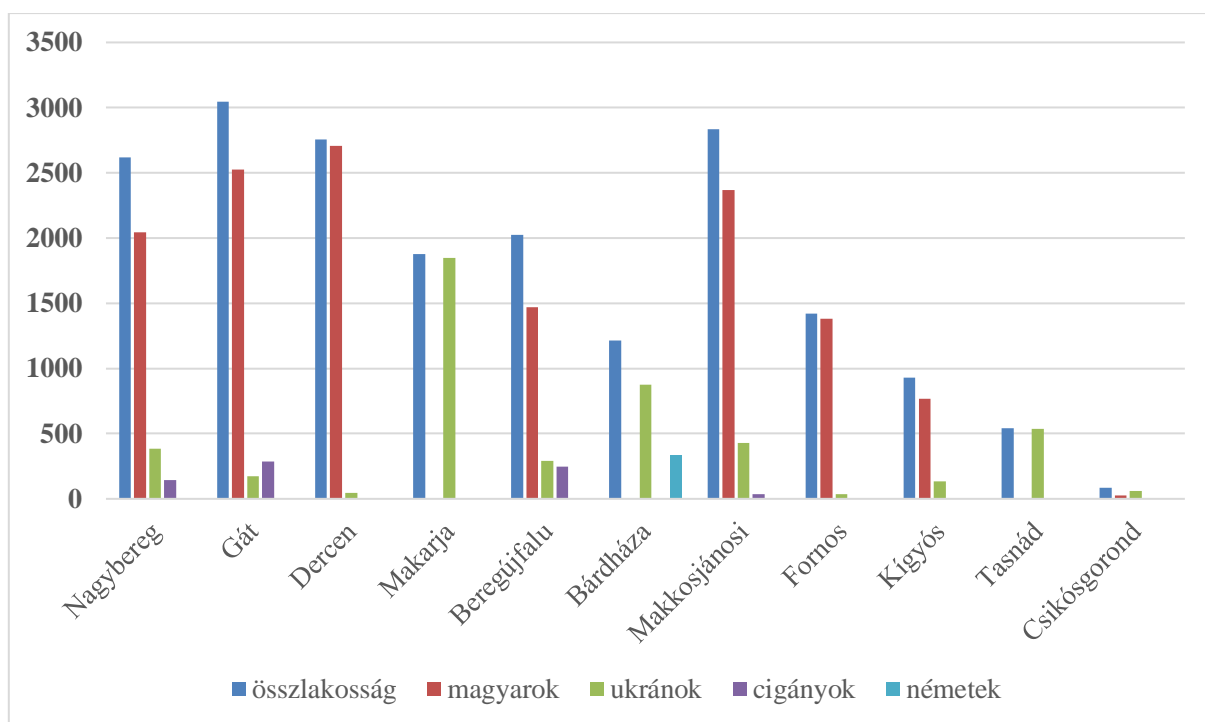
A kutatott települések összlakossága 1979-1989 között ezer fővel nőtt, megközelítve a húszezres határt (19 341 fő). A legnépesebb etnikum továbbra is a magyar maradt, 260 fős népesség növekedéssel (13 303 fő), bár arányuk 69 %-ra csökkent (-2%) a vizsgált perióduson belül. Ezen kívül nagy mértékben nőtt az ukránok száma (+601 fő) és már az összlakosság 25%-át tették ki (16. ábra), a cigányok száma 60 fővel gyarapodott, az oroszoké csupán 2 fővel lett több, a németeké viszont 15 fővel csökkent. Az 1989-es népszámlálás kimutatásában egyetlen zsidó nemzetiségű lakost sem találhatunk az egykori Szernye-mocsár menti településeken. Ami az összlakosság nemzetiségi összetételének változásait illeti, a magyarok aránya 2%-kal csökkent, míg az ukránoké ugyanennyivel nőtt. Nem változott viszont a két népszámlálás (1979-1989) között a cigányok és a németek aránya. A zsidó etnikum képviselői az 1989-es népszámlálási adatokban nem szerepeltek a kutatott településeken (16. ábra).



16. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1989-ben (Saját szerkesztés a *Sebők*, 2024 alapján)

A szovjet éra végére Gát lakosságszáma átlépte a háromezret, és a Beregszászi járás egyik legnépesebb települése lett a község. A kistájon belül is Gát rendelkezett a legnagyobb számú lakossággal (3044 fő). A településen 2526 magyar nemzetiségű lakos mellett 285 cigány és 175 ukrán is élt. Ezen kívül a Gáthoz tartozó Csikosgorondnak ekkor 84 fős lakossága volt, melyből 23-an magyarnak, 61-en pedig ukránnak lettek bejegyezve (1910-ben még 278 fős lakosságú volt a település). A Szernye-kistáj második legnépesebb községe 1989-ben már Makkosjánosi volt (Balazsérrel együtt), 2835 fős lakossággal. A településen 2369-en vallották magukat magyar nemzetiségűnek, emellett 428-an az ukrán (a legtöbb a kistáj magyar többségű falvai közül) 36-an pedig a cigány etnikumhoz tartozónak jelölték meg magukat. A korábban Beregardóhoz tartozó Tasnád lakosságát 536 ukrán és 6 magyar nemzetiségű személy alkotta. 1941-től dinamikus nőtt Dercen község lakossága, amely 1989-re 2755 főt tett ki. A település ekkor is színmagyarnak mondható, mivel lakosságának 98,2%-a magyar nemzetiségűnek vallotta magát (2706 fő), és itt élt a kistájon belül a legtöbb az említett etnikum képviselőiből. Dercenben ekkor 44 ukrán és 5 egyéb kategóriába tartozó személy élt. Nagybereg 2616 fős népességéből 2046-an voltak a magyarok, 382-en az ukránok, 144-en pedig a cigányok, de 32 orosz nemzetiségű is élt a község területén (17. ábra).

Beregújfaluban 1469 magyar mellett 292 ukrán és 246 cigány nemzetiségű lakost tartottak nyilván a kutatott időszakban. Makarja lakosságának 98,5%-a ukránnak vallotta magát (1849 fő), de 6 magyar és 16 román nemzetiségű személyt is találunk az összeírásban. A szomszédos Bárdháza 873 ukrán és 3 magyar etnikumhoz tartozó lakosa mellett 337 német származású személy került az egyéb kategóriába. Fornos etnikai összetétele nem sokat változott az évtizedek során, ezúttal is a magyarok tették ki az összlakosság 97,2%-át (1382 fő), emellett mindössze 35 ukrán élt még a településen. Kígyóson 767 fő volt a magyarok, 135 fő az ukránok és 25 fő az oroszok száma az 1989-es népszámlálás adatai szerint (17. ábra).



17. ábra. A Szernye-kistáj településeinek népessége és főbb etnikumai 1989-ben (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)

4.2 Az egyetlen ukrainai népszámlálás (2001) és annak eredményei

Ukrajna hivatalosan 1991. augusztus 24-én lett független állam, amit a december 1-jei népszavazás útján a lakosság döntő többsége is támogatott. A szomszédos államok közül Lengyelország és Magyarország elsőként ismerte el az újonnan alakult ukrán állam szuverenitását (*Dnyisztrjanszkij, 2008*).

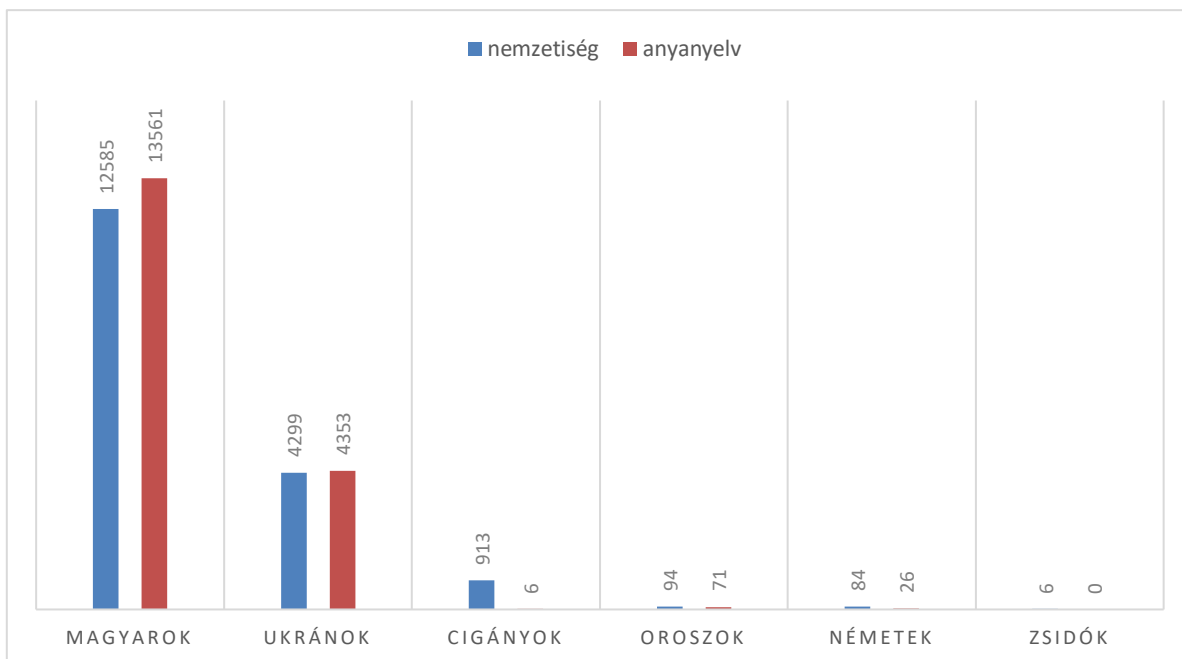
A máig egyetlen összukrainai népszámlálást 2001. december 5-én tartották meg. Kárpátalja lakossága a népszámlálási adatok szerint 1 millió 254 ezer fő volt, tehát csekély mértékben nőtt 1989-hez képest, ami ellentétes az országos mutatókkal, mivel Ukrajna

lakossága több mint 3 millió fővel csökkent. Ami a nemzetiségi összetételt illeti, nőtt az ukránok száma (976 ezerről 1 millió 10 ezerre) és aránya is (78,4-ről 80,5%-ra). A magyar nemzetiségűek száma 155 ezerről 151 ezerre csökkent, míg arányuk 12,5-ről 12,1%-ra. A románok száma nőtt, ahogy a cigányoké is 1989-hez képest, az oroszoké viszont csökkent. Kis mértékben a német etnikumhoz tartozók száma is gyarapodott (*Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal, 2003*).

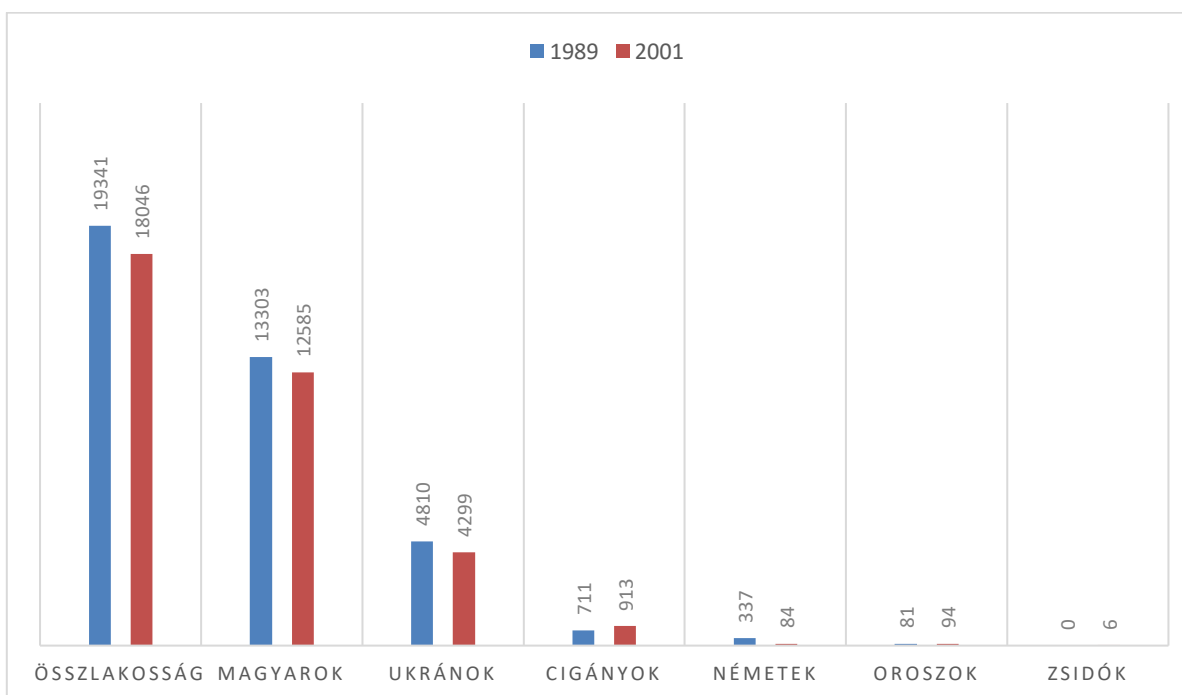
Az egykori Szernye-mocsár menti települések összkossága a legutóbbi népszámlálás (1989) óta 1295 fővel csökkent, és 18046 főt tett ki, tehát kevesebben éltek a kutatott településeken, mint 1969-ben. Ennek egyik oka az volt, hogy Balazsér lakossága 1993-tól már külön számolódott Jánosiétól (bár saját községi tanácsa ekkor sem volt a településnek), ami önmagában 805 fős csökkenést eredményezett a kistáj összlakosságát tekintve. A népességcsökkenés másik jelentős oka az volt, hogy a bárdházai németek nagy része (az 1989-es adatok szerinti 337 főből 2001-re 78 német nemzetiségű lakosa maradt a községnek) visszavándorolt az anyaországba (-259 fő). A tizenegy kutatott település közül nyolcnak csökkent a lakossága, ami arányos az országos tendenciákkal. Csupán a színmagyarnak mondható Dercen és korábbi társközsége, Fornos illetve a szintén magyar többségű Gát népességszáma növekedett a két népszámlálás között.

A 2001-es népszámlálás a nemzetiségi kérdéskör mellett tartalmazta az anyanyelvit is, ami alapján megfigyelhetünk néhány érdekességet, például azt, hogy a 913 cigány nemzetiségű közül csupán 6-an vallották anyanyelvüknek a cigányt, továbbá a magyar anyanyelvűek száma csaknem ezer fővel meghaladja a magyar nemzetiségűekét. A harmadik észrevétel a mindössze 84 fősre zsugorodó német közösségnél figyelhető meg, akik közül mindössze 26-an vallották anyanyelvüknek a németet (18. ábra).

Az 1989-es népszámlálás alkalmával egyetlen zsidó lakost sem találhattunk a kistáj népességén belül, viszont 2001-ben 6-an vallották magukat az említett etnikum tagjainak. Ha a nemzetiségi kérdéskört vizsgáljuk, akkor csökkent a magyarok, az ukránok és a németek száma is, viszont nőtt a cigányoké és az oroszoké (19. ábra).

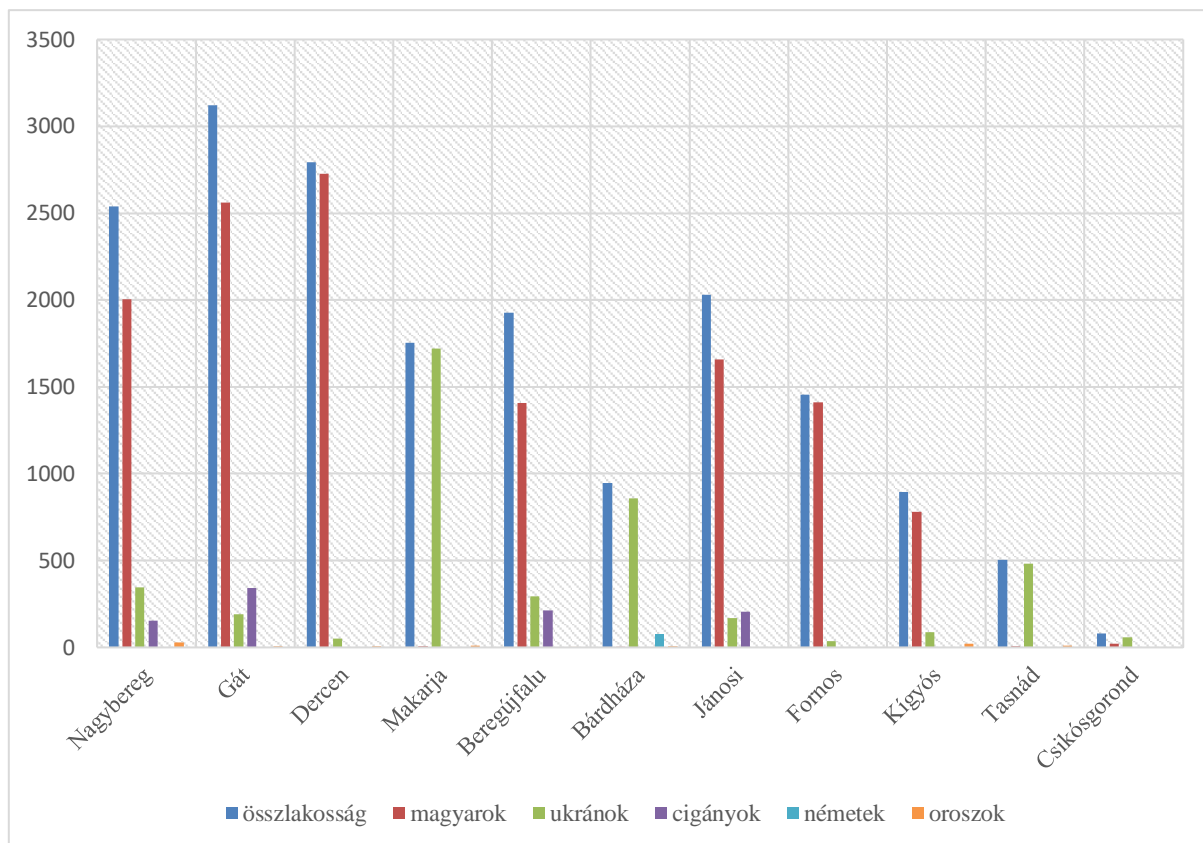


18. ábra. A Szernye-kistáj összlakosságának nemzetiségi és anyanyelvi mutatóinak összehasonlítása a főbb etnikumok tekintetében a 2001-es népszámlálás alapján (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)



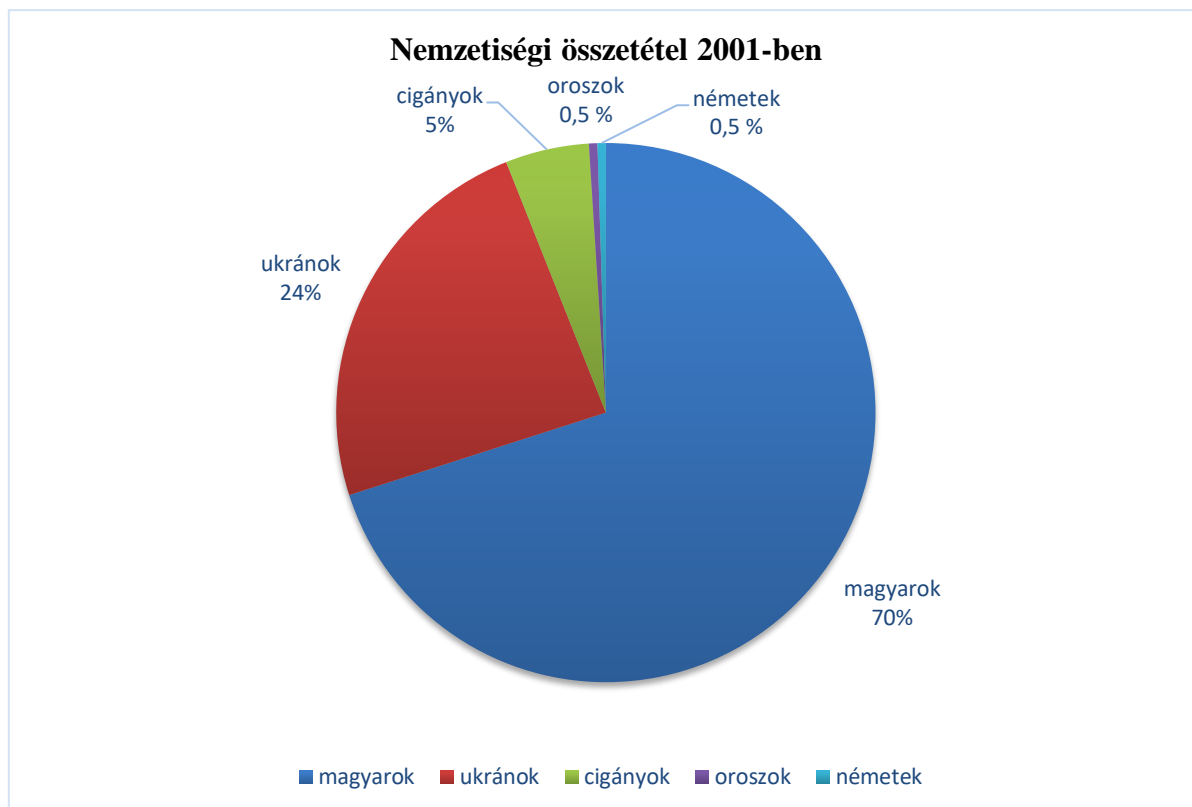
19. ábra. A Szernye-kistáj etnikai összetételének változásai 1989-2001 között (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)

A 2001-es népszámlálás adatai szerint is Gát volt a térség legnépesebb települése (a Beregszászi járáson belül pedig Mezővári után a második). A Mérce-parti község lakossága 3122 főre nőtt, nemzetiségei közül pedig a magyarok, az ukránok és a cigányok száma is gyarapodott. A kistáj második legnépesebb falva Dercen volt ekkor, melynek lakossága 2793 fő volt, és itt élt a legtöbb magyar a kistájon belül (2727 fő). Dercen Kárpátalja legnépesebb magyarlakta települései között tarthatjuk számon ebben az időszakban. A község nemzetiségei közül a magyar és az ukrán lakosok száma is nőtt 1989-hez viszonyítva. Nagyberég 2540 fős népességgel rendelkezett a kutatott időszakban. A település összlakossága, továbbá a magyar és az ukrán etnikumhoz tartozók száma is csökkent az elmúlt tizenkét évben. Jánosi lakosság száma 805 fővel csökkent a legutóbbi cenzus óta, mivel Balazsér népességi adatait ekkor már külön számolták a népszámlálási biztosok. A falu nemzetiségei közül a cigányok száma ugrásszerűen megnőtt, míg a legutóbbi népszámlálás idején még csak 36-an voltak, az ezredforduló elején már 204-en. Beregújfalun is demográfiai krízist élt át, hasonlóan a kistáj falvainak többségéhez: az összlakosság 2 ezer fő alá esett, de csökkent a főbb etnikumok, így a magyarok, az ukránok és a cigányok száma is. Makarja esetében is több mint száz fős népességcsökkenést figyelhetünk meg, és ezzel arányosan fogyott a község ukrán nemzetiségű lakossága is. Fornos azon kevés települések közé tartozik, ahol a kutatott időszakban nőtt a lakosság száma. A község 1455 lakosából 1412-en vallották magukat magyarnak, tehát Dercen mellett Fornos is színmagyar településnek tekinthető 2001-ben. Bárdháza lakosság száma ezer fő alá süllyedt, amihez hozzájárult a németek (svábok) anyaországba való kivándorlása. A község lakossága 265 fővel csökkent 1989 óta, de a németek migrációján kívül az ukránok számának fogyása is hozzájárult ehhez. Kígyós összlakossága is csökkent, viszont itt nőtt a magyar és csökkent az ukrán etnikumhoz tartozók száma. A településsel szomszédos Tasnád népességszáma is kevesebb lett, ezzel arányosan fogyott az ukránok száma, de ugyanúgy 6 magyar lakost találunk itt, mint 1989-ben. Változás a legutóbbi népszámláláshoz képest, hogy a község nemzetiségei között megjelentek az oroszok (10 fő) és a zsidók (3 fő). Csikósgorond népessége 4 fővel lett kevesebb, ezen belül 3-mal csökkent az ukránok és 1-gyel a magyarok létszáma (20. ábra).



20. ábra. A Szernye-kistáj településeinek népessége és főbb etnikumai 2001-ben (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)

Az egykori Szernye-mocsár menti települések összlakosságának etnikai összetétele arányait tekintve kisebb változáson ment át 1989-2001 között. A legnépesebb nemzetiség, a magyarság aránya 1%-kal nőtt, ezzel arányosan pedig 1%-kal csökkent az ukrán etnikumhoz tartozóak aránya. A cigányok aránya további 1%-kal gyarapodott, míg a németeké 1,5%-al csökkent (21. ábra).



21. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 2001-ben (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024* alapján)

4.3 A népesség számbeli és etnikai változásai 2001-től napjainkig

2001 óta különböző gazdasági-politikai okok miatt nem tartottak újabb cenzust, így kevésbé értékelhető és kutatható adatok állnak rendelkezésre, a statisztikai hivatal adataira lehet csak támaszkodni, de azok is csak az országos és megyei mutatókra vonatkoznak.

A legutóbbi ukrainai népszámlálástól 2015-ig terjedő időszakban lelassult a népességszám fogyása megyénkben, sőt 2008 után enyhén gyarapodott is Kárpátalja lakosságszáma (2014-ig). Ennek fő oka az lehetett, hogy bevezették a gyermekszülés utáni szociális segélyprogramot Ukrajnában. Az ezt követő időszakban ismét csökkent a megye lakossága, ami a kelet-ukrainai háborús események hatása meginduló migrációnak tudható be (*Csatáry et al, 2021*). Főleg a katonaköteles korú férfiak hagyták el az országot, és vették Nyugat-Európa felé az irányt. Ukrajna Állami Statisztikai Hivatalának adatai szerint 2020. január 1-jén 1 millió 253,6 ezer fő volt Kárpátalja népességszáma (*Ukrajna Állami Statisztikai Hivatala, 2024a*), míg az orosz-ukrán háború kitörése előtt, 2022. január 1-jén 1 millió 241,2 ezer fő volt a megye állandó lakossága (*Ukrajna Állami Statisztikai Hivatala, 2024b*).

A 2020-as decentralizáció, vagyis az új közigazgatási rendszer kialakítása után kistérségek alakultak Kárpátalján is. A kutatott települések közül a Beregszászi járáshoz

tartozó Beregszászi kistérség része Gát, Csikógorond, Jánosi, Kígyós és Tasnád. A szintén beregszászi járási Nagyberegi kistérséghez tartozik Nagybereg és Beregújfalú, míg a Munkácsi járás kötelékében maradt két színmagyar település, a Munkácsi kistérséghez csatlakozó Dercen és az odacsatolt Fornos. Makarja és Bárdháza települések szintén a Munkácsi kistérség részei.

Az etnikai összetétel vizsgálatánál csupán a 2001-es adatokból lehet kiindulni, amely alapján a megnagyobbított Beregszászi járás teljes népességének (44,3 ezer fő) 42,1%-a magyar, 52,8%-a pedig ukrán nemzetiségű (*Molnár D., 2021*). 2001-ben még 76,1%-ot tett ki a magyarság az egykori Beregszászi járásban, amihez még nem volt hozzácsatolva a vegyeslakosságú egykori Nagyszőlősi járás, és az abszolút ukrán többségű Beregkövesdi kistérség (*Molnár J.-Molnár D. I., 2005*). A Beregszászi kistérség össznépességének 64,7%-a tartozik a magyar etnikumhoz, (több mint 30 ezer fő), a Nagyberegi Egyesült Területi Közösség falvaiban pedig (csupán Nagybereg és Beregújfalú magyarlakta települések) 51,7%-ot tesz ki a magyarság (*Csatáry et al, 2021*).

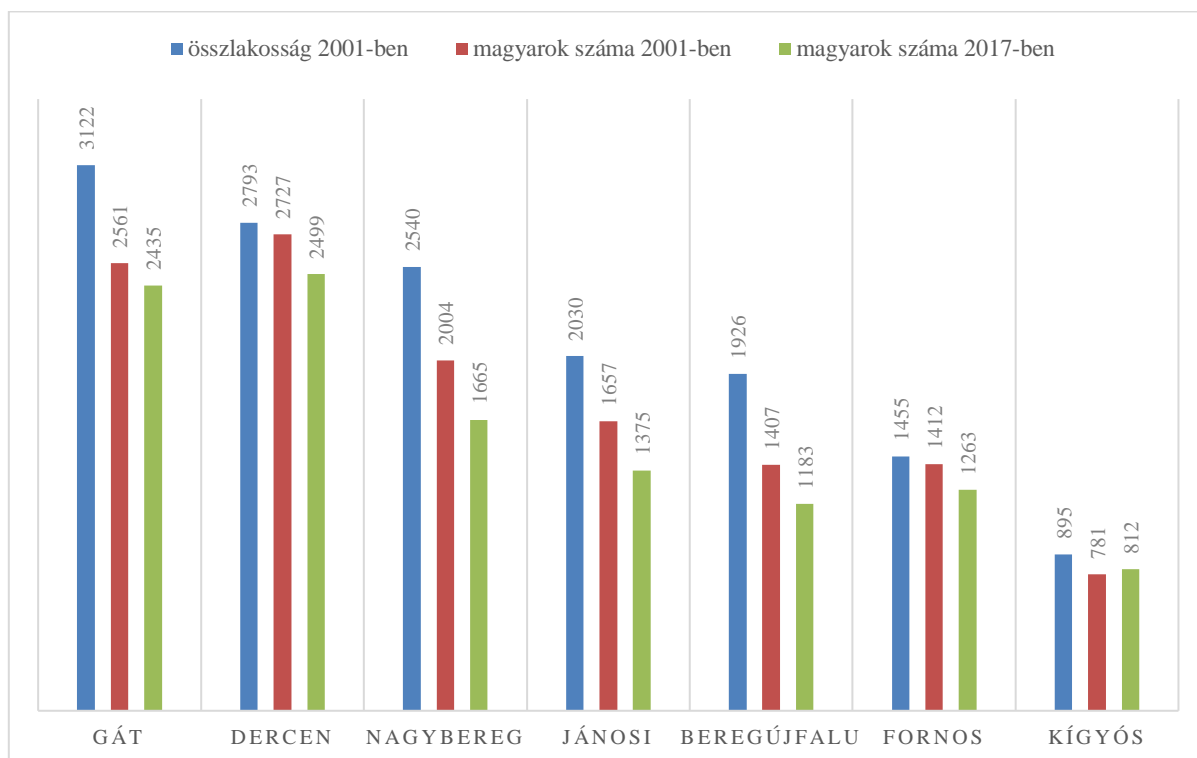
A 2020-ban kibővített Munkácsi járás lakosságának 5,9%-át alkotja a magyarság (Munkács, Dercen, Beregrákos, Kajdanó, Fornos, Izsnyéte és Alsókerepec területén élnek magyarok nagyobb számban). A járáson belül a Munkácsi kistérség összlakosságának 10,6%-a magyar nemzetiségű (Munkács, Dercen és Fornos településeken összesen több mint 10 ezer magyar él).

A legutóbbi ukrainai census óta a SUMMA 2017 felmérése alapján tudunk megalapozott népesedési adatokat közölni a kárpátaljai magyarságról. Számunkra a lélekszám és a nemzetiségi adatok azok, amelyeket fel tudunk használni saját kutatásunk során. A tanulmány alapján megállapítható, hogy a 2011-es magyarországi egyszerűsített honosítás felgyorsította a kárpátaljai magyarok kivándorlását Magyarországra és az Európai Unió egyéb tagállamaiba, de a migráció mellett jelentősen hozzájárult a népességcsökkenéshez a természetes fogyás (*Tátrai et al, 2016*). A felmérés szerint Kárpátalja magyar nemzetiségű lakosainak száma 2017-ben 131 ezer fő volt (*Tátrai et al, 2018*).

A felmérés adatai alapján láthatjuk, hogy az egykori Szernye-mocsár menti települések falvaiban is nagymértékben csökkent a magyar nemzetiségű lakosok száma. A legtöbb magyar Dercenben (2499 fő), Gáton (2435 fő) és Nagyberegen (1665 fő) élt. A legnagyobb arányban Jánosi (-17%), Nagybereg (-16,9%) és Beregújfalú (-15,9%) magyar népessége csökkent, egyedül Kígyóson nőtt az említett etnikumhoz tartozók száma, 781-ről 812 főre (22. ábra).

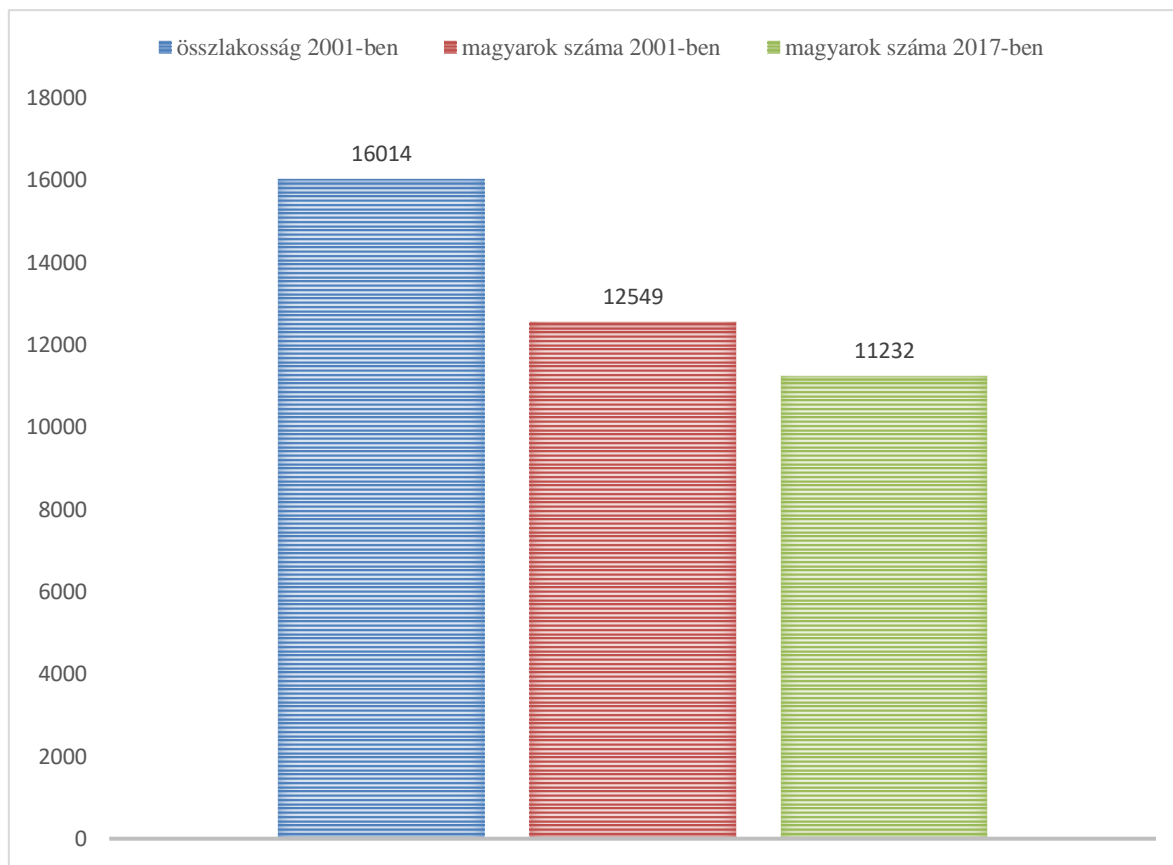
A 96 %-ban református vallású Dercen község esetében megállapíthatjuk, hogy a

magyarság számának csökkenéséhez nagymértékben hozzájárult a természetes népességcsökkenés, mivel az egyházon belül a 2001-2013 közötti perióduson belül 35 fővel lett kevesebb a hívek száma (2011-ben például 20 keresztelésre 36 temetés jutott). Az 1970-2001 közötti időszak, ami szintén a keresztelési és a temetési anyakönyvek alapján volt megvizsgálva, 413 fős gyarapodást mutatott (Kopasz, 2015).



22. ábra. A magyar nemzetiségűek számának változása az egykori Szernye-mocsár menti magyarlakta településeken 2001-2017 között (Saját szerkesztés a Sebők, 2024 és a Tátrai et al, 2018 alapján)

A Szernye-kistáj magyarlakta településeinek összlakosságát tekintve is szembevetendő csökkenést vehetünk észre, ami a magyar nemzetiségűek számát illeti (23. ábra). Ha leszámítjuk az ukrán többségű kutatott települések magyar lélekszámát (Bárdháza, Makarja, Tasnád és Csikósgorond flavakban összesen 36 fő), akkor is 1317 fős csökkenésről beszélhetünk.



23. ábra. A magyar nemzetiségűek számának változása az egykori Szernye-mocsár menti magyarlakta települések összlakosságát tekintve 2001-2017 között (Saját szerkesztés a Sebők, 2024 és a Tátrai et al, 2018 alapján)

Ahhoz, hogy az Euromajdan (Méltóság Forradalma, 2013 november-december) és a kelet-ukrajnai konfliktus (2014-től) hatására felerősödő kivándorlás, valamint a természetes népességcsökkenés (nagyobb halandóság a COVID-19 világjárvány következtében) milyen változásokat okozott a kutatott falvak össznépességét illetően, a 2020-ban vagy azután létrejött kistérségek által nyilvántartott adatokból tudunk következtetéseket levonni. Az egykori Szernye-mocsár menti települések mindegyike 20% körüli népességcsökkenést könyvelhetett el a 2001-2022 közötti időszakban. Az orosz-ukrán háború kitörése (2022. február 24.) előtti adatok is demográfiai krízisre utalnak, az azt követő események pedig a lakosság számának, és a magyar nemzetiségűek arányának még nagyobb mértékű csökkenését idézte elő (kelet-ukrajnai menekültek letelepedése az addig magyar többségű falvakban, és a magyar férfi lakosság elmenekülése a katonai sorozás elől, majd az azt követő családgyesítés miatti kivándorlás a nők és gyerekek vonatkozásában). A Beregszászi kistérségben a 2022-es év januári adatai szerint Gát község lakossága 2537 főt tett ki, ami 585 fős csökkenés (-18,7%) a 2001-es népszámláláshoz képest. A Gáti előljárói körzethez tartozó Csikósgorond

népessége 51 fő volt ugyanekkor, tehát 29 fővel éltek kevesebben a településen, mint a legutóbbi országos össeírásakor (-36,2%). Jánosi népessége is drasztikusan csökkent (398 fővel), és 1632 fő volt 2022 elején (-19,6%). Kígyós lakosság száma is nagy mértékben fogyott (-199 fő), és 696 főt tett ki a kutatott évben (-22,2%) (*Beregszászi kistérség, 2022*). Láthatjuk, hogy a kistérség falvai közül legkisebb mértékben a Szernye-kistáj legnépesebb községének, Gátnak fogyott a népessége, míg társközségén, Csikósgorondon belül volt a legnagyobb a demográfiai krízis (átlagosan évi -17‰).

A Nagyberegi kistérség 2022-es januári adatai szerint Nagybereg lakossága 2014 fős, Beregújfalué pedig 1507 fős volt. Nagybereg esetében 536, míg Beregújfalut illetően 419 fővel lett kevesebb a teljes lakosság létszáma. A Beregszászi kistérség általunk kutatott településeivel hasonlóan itt is a 2001-es összlakosság egyötödével csökkent a lélekszám: Nagyberegen 21,1%-kal. Beregújfaluban pedig 21,7%-kal (*Nagyberegi kistérség, 2022*).

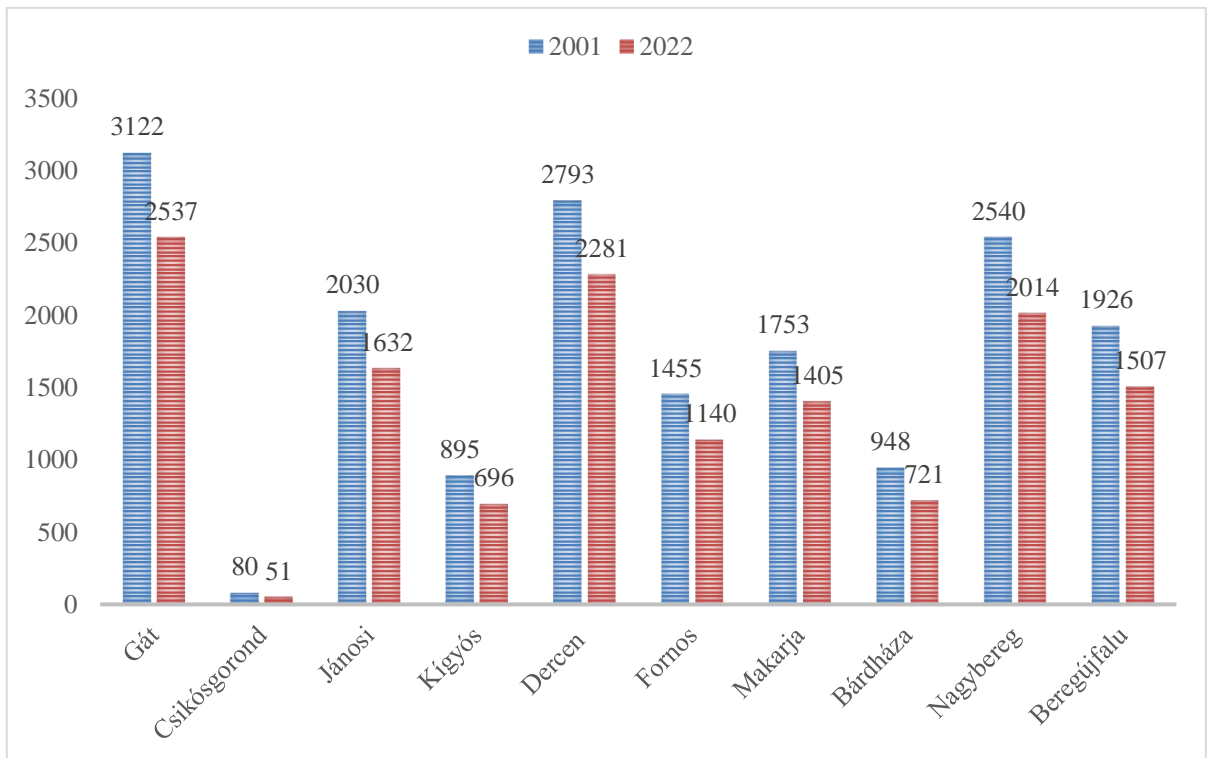
A Munkácsi kistérséghez tartozó Dercen lakosság száma is jelentősen visszaesett: 2793-ról 2281 főre apadt a falu lélekszáma (-18,3%). Fornos, amely 2020-tól a Derceni előljárói körzet részét képezi, 1455 fős lakosságából csupán 1140 fő maradt 2022 elejére (-21,6%) (*Munkácsi kistérség, 2022*). A helyi református egyház adatai szerint a konfirmált egyháztagok száma (15 év felettiek) 2023. január 1-jén 1030 fő volt a felekezeti szinten egységes településen. A keresztelési és temetési anyakönyvek szerint a 2014-2023 közötti időszakban 60 fővel csökkent az egyháztagok száma: 179 temetésre 119 keresztelés jutott (*Fornosi Református Egyházközség, 2023*).

Makarján 19,8%-os népességcsökkenés következett be a vizsgált időszakban, és 1405 főre apadt a legutóbbi népszámláláskor még 1753 fős lakosság. Bárdháza – amely már nem vegyeslakosságú, mivel a német kisebbség szinte teljesen kivándorolt az anyaországba, akik pedig nem, azok asszimilálódtak a helyi ukrán népességbe – csupán 721 fős lélekszámmal rendelkezett 2022 januárjában (24. ábra), ami 23,9 %-os fogyást jelent a legutóbbi census alkalmával mért 948 fős népességszámhoz viszonyítva (*Munkácsi kistérség, 2022*).

A kutatott települések összlakossága 13 984 fő volt a 2022-es adatok alapján, ami kevesebb mint az 1930-as népszámláláson mért 14 251 fős lélekszám. A legutóbbi és egyben egyetlen ukrainai népszámlálás (2001) óta 4 062 fővel lett kevesebb a Szernye-kistáj népességszáma, tehát 22,5%-os népességfogyásról beszélünk.

A demográfiai krízist pedig csak tovább súlyosbította az orosz-ukrán háború, aminek következtében drasztikus mértékben csökkent Kárpátalján a magyar óvodások és iskolások száma is a háborút követő első tanévben (2022/2023). Míg az óvodai beiratkozások száma 20%-kal, a magyar általános iskolások száma 10,6%-kal csökkent 2022 szeptemberére. A

magyar középiskolákban tanuló diákok létszáma 200 fővel lett kevesebb az előző tanévhez képest (Tátrai–Ferenc, 2023).



24. ábra. A Szernye-kistáj falvainak népességsökkenése 2001-2022 között (Saját szerkesztés a *Sebők, 2024*, a *Beregszászi kistérség, 2022*, a *Nagyberegi kistérség, 2022* és a *Munkácsi kistérség, 2022* alapján)

5. FEJEZET

AZ EREDMÉNYEK FELHASZNÁLÁSA AZ ISKOLÁSOK HONISMERETI KOMPETENCIÁJÁNAK FORMÁLÁSÁRA

Az általunk kutatott településeken jelenleg hat középiskola (líceum) és négy általános iskola (gimnázium) működik. Az egyetlen község, amely nem rendelkezik még elemi szintű oktatási intézménnyel sem, az Kígyós, ahol 2023 szeptemberére zárták be az 1-4. osztályos elemi iskolát (KMPSZ, 2024).

Nagyberegen két oktatási intézmény is működik. Az egyik az egyházi fenntartású Nagyberegi Református Líceum (5-11. osztályos), a rendszerváltás óta elsőként megnyílt magyar tannyelvű egyházi líceum, amely 1993-ban nyitotta meg kapuit (Nagyberegí Református Líceum, 2024). A másik a Nagyberegi Dobrai Péter Középiskola (állami intézmény), amely 1953 szeptemberében nyílt meg, és egyike a négy elsőként megnyitott kárpátaljai magyar tannyelvű középiskolának (Szamborovszkyné N., 2020).

Ezen kívül a Gáti Kovács Vilmos Líceum, a Derceni Középiskola, a Jánosi Líceum (KMPSZ, 2024) és a Makarjai Líceum 1-11. osztályos oktatási intézmény (Munkácsi kistérség, 2024). A vizsgált településeken működő 1-9. osztályos általános iskolák a következők: Fornosí Gimnázium, Beregújfalui Gimnázium, Beregszászi Petőfi Sándor Gimnázium (KMPSZ, 2024) és a Bárdházai Gimnázium (Munkácsi kistérség, 2024). A Beregszászi Petőfi Sándor Gimnázium az 1946-ban Beregszászhoz csatolt egykori Beregardó településen található oktatási intézmény.

A kutatás során elért eredményeket a középiskolai földrajz órákon szeretnénk felhasználni az iskolások honismereti kompetenciájának formálására. Általános iskolában némelyik magyar tannyelvű intézmény már bevezette a Kárpát-medence földrajza nevű tantárgyat, viszont a 10-11. osztályosoknak nincs alkalma részletesen, sőt szinte felületesen sem tanulnia szűkebb környezete, települése vagy akár kistérsége földrajzi viszonyairól. Jelen diplomamunka eredményeinek segítségével lehetőség nyílt a vizsgált települések oktatási intézményeiben a honismereti kompetenciák formálására, megerősítésére. A 10. és 11. osztályos tantervekben szerepelnek olyan témák, ahová kiegészítésként vagy akár órán kívüli foglalkozásként is bekerülhetnének kutatásunk eredményei. A 10. osztályban *A népesség és annak elhelyezkedése* című 6. számú téma – amely az I. fejezet (Európa), azon belül az Európa általános jellemzése témakör része (Bojko–Brajcsevszkij–Jacenko, 2018) – alkalmas arra, hogy keretein belül bemutassuk a kistáj népességét, annak elhelyezkedését, etnikai összetételét, a természetes- illetve a mechanikus népességmozgást (migrációt).

A 10. osztály részére kiadott földrajz tankönyvhöz hasonlóan a 11. osztályos tankönyvben (*Pesztusko–Uvarova–Dovgan, 2019*) is található megfelelő téma, melynek oktatása során van lehetőség bemutatni az etnikai folyamatokat az egykori Szernye-mocsár menti települések népességén belül, érintve a népességmozgást és a közigazgatási változásokat, ami legtöbbször, de nem minden esetben – kivétel például az 1890-es magyarországi, vagy a 2020-as ukrajnai – a hatalomváltások következménye.

A 11. osztályos földrajz tankönyvből számunkra alkalmas a 3. fejezet második témakörében (Demográfiai folyamatok a világrendszerben) található 20-as téma, melynek címe *A világ népessége: népességszám, természetes népességmozgás, demográfiai átmenet, demográfiai politika* illetve a 21-es téma, *A népesség demográfiai szerkezete. A népesség migrációja, mutatói és következményei*. Ezen kívül ki tudjuk egészíteni kutatási eredményeinkkel a 4. fejezet részét képező második témakörből (Ukrajna népessége) a 28-as számú témát: *Ukrajna népessége: a népességszám dinamikája, a természetes és mechanikus népességmozgás, a nemi- és a korszerkezet, a letelepedési rendszerek* (*Pesztusko–Uvarova–Dovgan, 2019*).

Mivel a középiskolai oktatás 11. osztályában három témához is kapcsolódik a kutatásunk, ezért egy külön óravázlatban szeretnénk közölni eredményeinket, amelyeket így be tudjuk kapcsolni a tananyagba, és felhasználni a tanulók honismereti kompetenciájának javítására, fejlesztésére. A 10. osztály esetében szintén felhasználhatjuk a fentebb említett témához kapcsolódóan az elkészített óravázlatot a kutatás eredményeivel.

Óravázlat

1. **Tanítás helye, ideje:** (Például: Gáti Kovács Vilmos Líceum)
2. **Osztály:** 10., 11.
3. **Tanár:** Kopasz Gyula
4. **Témakör:** Népszétföldrajz
5. **Az óra témája:** Etnikai folyamatok az egykori Szernye-mocsár menti településeken 1880-tól napjainkig
6. **Az óra célja:** a tanulók honismereti kompetenciájának formálása
 - **oktatási, képzési:** megismertetni a diákokkal szűkebb környezetük népességét, annak elhelyezkedését, etnikai összetételét, migrációját
 - **nevelési:** felhívni a figyelmet a honismeret fontosságára, más népek iránti tiszteletre
7. **Szemléltető eszközök:** atlasz, térkép, bemutató (ppt), számítógép, vetítő.
8. **Az óra típusa:** új anyag átadása

Az óra menete:

| Szerkezeti elem | Tartalmi rész | Módszer | Eszköz | Idő |
|-----------------|--|-----------------------------|----------------------------|--------|
| I. | Szervezés - Köszönés: a tanár az osztályba lépve köszön a tanulóknak (állami/egyházi iskoláknak megfelelően), „Jó napot kívánok/Áldás, békesség!”, válaszul az osztály tanulói is köszönnek a tanárnak, „Jó napot kívánok/Áldás, békesség!” - A napos jelentése: a táblánál a napos jelenti az osztály létszámát, hiányzik-e valaki, vagy mindenki jelen van. | | Szóbeli | 2 perc |
| II. | Számonkérés, aktualizálás: A tanár ismerteti az óra menetét. Kérdéseket tesz fel. Megkérdezi a gyerekektől, hogy milyen országokkal, megyékkel határos Kárpátalja, milyen a közigazgatási felosztása, hány | Gyerekekkel való interakció | Élőszó, szemléltető eszköz | 5 perc |

| | | | | |
|-------------|--|--|------------------------------------|---------|
| | járásra van felosztva. Hallottak-e már a Szernye-mocsárról? Ha igen, milyen települések kerülnek el az egykori ingovány partján? | | | |
| III. | <p>Új anyag feldolgozása: ez magába foglalja az új téma átadását, amit a tanár vázlatpontonként ismertet, a fontosabb fogalmakat kiemeli szóban, a táblára is felírja. A vázlatpontokat és a fontosabb fogalmakat a füzetbe is beírja.</p> <p>Földrajzi elhelyezkedés, közigazgatási beosztás.</p> <p>Az egykori Szernye-mocsár (vagy Fekete-mocsár) vidéke a Kárpátaljai alföldön, Munkács és Beregszász között helyezkedik el. Az egykori láp partján elterülő községek közül 1880-ban Bereg vármegye Munkácsi járáshoz tartozott Dercen, Gát (Csikósgoronddal), Bárdháza és Fornos, a Tiszaháti járáshoz Nagyberég, Beregújfalú, Makkosjánosi, Beregardó (Tasnáddal) és Kígyós. Makarja község a Felvidéki járás részét képezte (1. térkép), 1890-től a Munkácsi járáshoz csatolták. Gát község ugyanekkor került a Tiszaháti járás kötelékébe (2. térkép). A 2020-as decentralizációs közigazgatási reformot követően a kutatott települések három kistérség kötelékébe tartoznak: a beregszászhoz Gát, Jánosi és Kígyós, a nagyberegihez Nagyberég és Beregújfalú, a munkácsihoz pedig Dercen, Fornos, Bárdháza és Makarja (3. térkép).</p> | Magyarázás, Power point prezentáció segítségével bemutatásra kerül az óra témája | Atlasz, térkép, számítógép, vetítő | 30 perc |

| | | | | |
|--|---|--|--|--|
| | <p>Etnikai folyamatok és a népesség számbeli változásai.</p> <p>A településeken 1880-ban 7999 fő volt az összlakosság, ennek 75%-át tették ki a magyar anyanyelvűek (5993 fő), 18%-át pedig a ruszinok (1436 fő). Ezen kívül 326 német élt a kistáj területén (4%), ebből 298-an Bárdházán (1. ábra).</p> <p>A falvak összlakossága 4146 fővel nőtt 1910-re, a legnagyobb népességnövekedést Gát (+1027 fő), Makarja (+584 fő) és Dercen (+526 fő) érte el (4. táblázat). A magyarság száma 4182 fővel lett több, a ruszinoké 794, a németeké pedig 228 fővel gyarapodott (4. ábra).</p> <p>Az 1930-as népszámlálás kimutatásai szerint az egykori Szernye-mocsár menti települések mindegyikén növekedett a népességszám. A legnagyobb mértékben Gát (+380 fő) és Nagybereg (+371 fő) népességszáma gyarapodott. Még mindig Nagybereg volt a legnépesebb a kistájon belül (2447 lakossal), de Gát lakossága is meghaladta már a kétezer főt. A legtöbb magyar nemzetiségű lakos Nagyberegen élt (2115 fő), de a magyarság aránya Dercenben (98,2%) és Makkosjánosiban (93,6%) volt a legmagasabb. Bárdházán 458 fő volt a német nemzetiségűek száma, ami a település összlakosságának 36,7%-át tette ki. A kistájon belül Makarján élt a legtöbb ukrán (1506 fő), akik a község lakosságának 94,2%-át alkották.</p> | | | |
|--|---|--|--|--|

| | | | |
|--|--|--|--|
| <p>1941-1979 között nőtt az ukránok száma, ahogy a cigányoké is, de a legtöbb község nemzetiségei között találhatunk már oroszokat, sőt románokat is (a betelepített moldovaiak egy része vallotta magát a román etnikumhoz tartozónak). Csökkent viszont 1941-hez képest a németek száma (1959-1979 között kismértékben gyarapodott), és fokozatosan eltűnt a magát zsidónak valló népesség. A legtöbb magyar Dercenben, Gáton és Makkosjánosiban élt 1959-1979 között, míg a legtöbb ukrán Makarján, Bárdházán és Makkosjánosiban. A cigányok Gáton, Beregújfaluban és Nagyberegen éltek nagy számban, míg Dercenben, Fornoson, Kígyóson, Makarján és Bárdházán nem találkozhatunk az etnikum képviselőivel. 1979-ben minimális csökkenés figyelhető meg a magyar etnikumon belül (-344 fő), az ukrán, a cigány, a német és az orosz nemzetiségű népesség száma pedig valamelyest gyarapodott 1970-hez képest (14. ábra).</p> <p>Az összlakosság nemzetiségi összetétele 1989-ben: a magyarok aránya 2%-kal csökkent, az ukránoké ugyanennyivel nőtt. Nem változott a két népszámlálás (1979-1989) között a cigányok és a németek aránya. A zsidó etnikum képviselői az 1989-es népszámlálási adatokban nem szerepeltek a kutatott településeken (16. ábra).</p> <p>Az összlakosság etnikai összetétele arányait</p> | | | |
|--|--|--|--|

| | | | | |
|--|---|--|--|--|
| | <p>tekintve kisebb változáson ment át 1989-2001 között. A magyarság aránya 1%-kal nőtt, ezzel arányosan pedig 1%-kal csökkent az ukrán etnikumhoz tartozóaké. A cigányok aránya további 1%-kal gyarapodott, míg a németeké 1,5%-al csökkent (21. ábra).</p> <p>2017-re az egykori Szernye-mocsár menti települések falvaiban is nagymértékben csökkent a magyar nemzetiségű lakosok száma. A legtöbb magyar Dercenben (2499 fő), Gáton (2435 fő) és Nagyberegen (1665 fő) élt. A legnagyobb arányban Jánosi (-17%), Nagybereg (-16,9%) és Beregújfalu (-15,9%) magyar népessége csökkent, egyedül Kígyóson nőtt az említett etnikumhoz tartozók száma, 781-ről 812 főre (22. ábra).</p> <p>A kutatott települések összlakossága 13 984 fő volt a 2022-es adatok alapján, ami kevesebb mint az 1930-as népszámláláson mért 14 251 fős lélekszám volt. A legutóbbi és egyben egyetlen ukrainai népszámlálás (2001) óta 4 062 fővel lett kevesebb a Szernye-kistáj népességszáma, tehát 22,5%-os népességfogyásról beszélünk.</p> <p>A kistáj népességét érintő migráció.</p> <p>1890-1900 között a Gáthoz tartozó Csikógorond és Nyárasgorond tanyákra a hegyvidéki falvakból ruszin pásztorok, földművesek és béresek érkeztek, akik több évre letelepedtek. Egy részük évek múlva meggazdagodott és hazaköltözött. A</p> | | | |
|--|---|--|--|--|

| | | | | |
|--|--|--|--|--|
| | <p>zsidókat vonzotta Gát község kedvező földrajzi fekvése, a ruszinokat pedig a Schönborn-uradalom munkahelyei (például a malom és fentebb említett tanyai feladatok). Az első világháború befejezésétől (1918) 1924-ig közel húszezer magyar nemzetiségű lakos költözött el az elcsatolt Kárpátaljáról, ami a vizsgált településeket is érintette. Nagyberegbe 52 cseh családot telepítettek be a csehszlovák hatóságok 1920 után, de csehszlovák hivatalnokok telepedtek le egész Kárpátalján. 1930 után jelennek meg a cigányok a térségben, elsőként Beregardóban. A számuk ezután fokozatosan nő a betelepülésükkel. 1939-ben az államhatalom újabb változásának következtében a csehszlovák (cseh és szlovák) nemzetiségűek nagy része kitelepült vagy kitelepítették a területről. Az 1938-as második bécsi döntés egy kisebb migrációt illetve asszimilációs hullámot is elindított Kárpátalján. A népesség etnikai összetétele megváltozott a zsidók még németek általi deportálása, a szovjet hatalomváltás, a magyarok és németek ellen elkövetett sztálini megtorlások miatt. Egyre több ukrán és orosz nemzetiségű lakos települt be vidékünkre. 2001-re a németek nagy része kivándorolt az anyaországba. A 2011-es magyarországi egyszerűsített honosítás felgyorsította a kárpátaljai magyarok kivándorlását Magyarországra és</p> | | | |
|--|--|--|--|--|

| | | | | |
|------------|--|---|---------------|--------|
| | az Európai Unió egyéb tagállamaiba, amit a 2014-es ukrajnai események, majd a 2022-ben kitört orosz-ukrán háború is súlyosbított. | | | |
| IV. | Összefoglalás: az anyag átadása után rövid összefoglalás következik az átadott, ismertetett témából. A tanár segítségével megismétlik az órán elhangzottakat. | Közös ismétlés, felkér a tanár egy-egy tanulót, hogy a fontosabb információkat olvassák fel a füzetből az elkészített jegyzet alapján. Ezt követően ismétlőkérdéseket tesz fel a tanár. | Füzet, előszó | 6 perc |
| V. | Házi feladat: a tanóra végén kerül sor a házi feladat feladására, amelyet beírat a tanár a füzetbe. Elolvasni és megtanulni a témát! | Magyarázás | Szóbeli | 2 perc |

KÖVETKEZTETÉSEK

A vizsgált települések lakosság száma az 1880-as és az 1910-es magyarországi népszámlálások között nagymértékben és dinamikus ütemben gyarapodott. A természetes népszaporulaton kívül a demográfiai robbanáshoz hozzájárult még a minimális szintű emigráció, továbbá a ruszin (ukrán) és zsidó nemzetiségűek letelepedése a kistáj községeinek területén. Megállapítható, hogy az egykori Szernye-mocsár partján fekvő településeket is érintette a csehszlovák időszaktól divattá váló tudatos lakosságkeverés, amely kiütkezött az 1921-es népszámlálás adatainak vizsgálatakor. A csehszlovák népszámlálási biztosok különféle módszereinek köszönhetően is változott a kutatott települések lakosságának etnikai összetétele. Az I. világháborús veszteségeket és a trianoni traumát követően a csehszlovák időkben is növekedésnek indult a kutatott falvak népessége, és a magyarlakta településeknek sikerült megőrizniük magyar többségű településszerkezetüket. Makarján továbbra is maradt az ukrán többségű településszerkezet, Bárdháza pedig ukrán-német vegyes lakosságú község maradt.

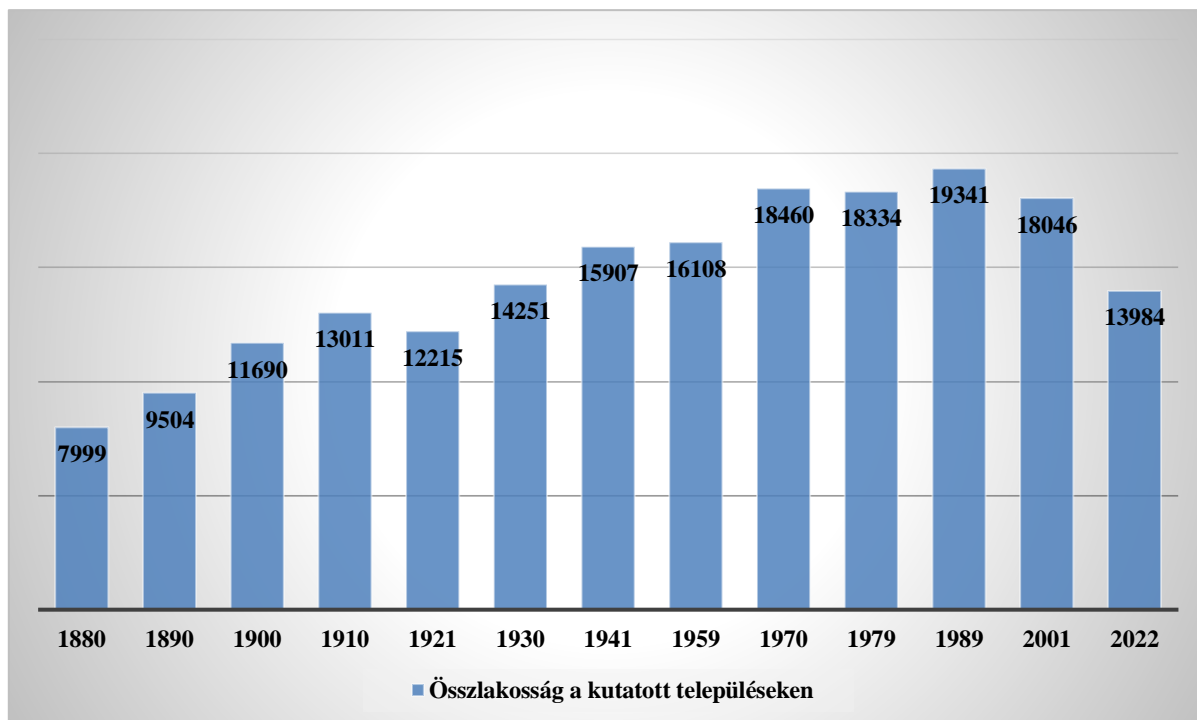
A hatalmváltások nagy hatást gyakoroltak a népszámlálások eredményeire, főleg az etnikai hovatartozást illetően. Ennek oka, hogy a hivatalnoki réteg ilyenkor mindig cserélődött, a censusok eredményeit pedig igyekezett mindegyik regnáló hatalom saját politikai céljainak megfelelően alakítani. Az egyik módszer a vallás alapján és megkérdezés nélkül történő etnikai csoportba való besorolás volt (a csehszlovák érában a görögkatolikusokat automatikusan ukránnak, a magyar népszámlálásoknál a zsidókat – sokszor nem alaptalanul – magyar anyanyelvűnek írták be). A másik a szovjet hatalom által is előszeretettel alkalmazott betelepítés, amely alkalmával ukrán, orosz vagy fehér orosz hivatalnokokat, orvosokat, mérnököket, tanárokat telepítettek le magyar falvakban. Megváltoztatta az etnikai összetételt a cigányok letelepedése is a kutatott községek területére. A népességszám változására a XIX. század végén a kolerajárvány, a XX. század elején az I. világháború (1914-1918), majd a század közepén a II. világháború (1939-1945) és az azt követő sztálini represszió is hatással volt.

A II. világháború és a malenykij robot következményei kihatottak a magyar és a német etnikum létszámának csökkenésére is, azzal a különbséggel, hogy a magyarság száma 1959 és 1970 között ismét megnőtt, majd 1979-re valamelyest csökkent. A német nemzetiségűek száma az 1959-1979 közötti időkben számottevően már nem változott. Az ukránok és a cigányok népességszáma 1941-hez képest dinamikus növekedést mutat 1979-ig. Az 1989-es census idején a kutatott települések közül a legtöbbször csökkent a lakossága, ami arányos az

országos tendenciákkal. Csupán a színmagyarnak mondható Dercen és korábbi társközsége, Fornos illetve a szintén magyar többségű Gát népességszáma növekedett a két népszámlálás (1979-1989) között.

Az egykori Szernye-mocsár menti települések összlakosságának etnikai összetétele arányait tekintve kisebb változáson ment át 1989-2001 között. A legnépesebb nemzetiség, a magyarság aránya 1%-kal nőtt, ezzel arányosan pedig 1%-kal csökkent az ukrán etnikumhoz tartozók aránya. A cigányok aránya további 1%-kal gyarapodott, míg a németeké 1,5%-al csökkent. 2001 óta Ukrajnában nem tartottak népszámlálást, így csak felmérések adataira tudunk támaszkodni. 2017-ig a vizsgált településeken nagymértékben csökkent a magyar nemzetiségű lakosok száma, ahogy az összlakosság is. A kutatott települések összlakossága 13 984 fő volt a 2022-es kistérségi adatok alapján, ami kevesebb mint az 1930-as népszámláláson mért 14 251 fős lélekszám. A legutóbbi és egyben egyetlen ukrainai népszámlálás (2001) óta 4 062 fővel lett kevesebb a Szernye-kistáj népességszáma, tehát 22,5%-os népességfogyásról beszélünk.

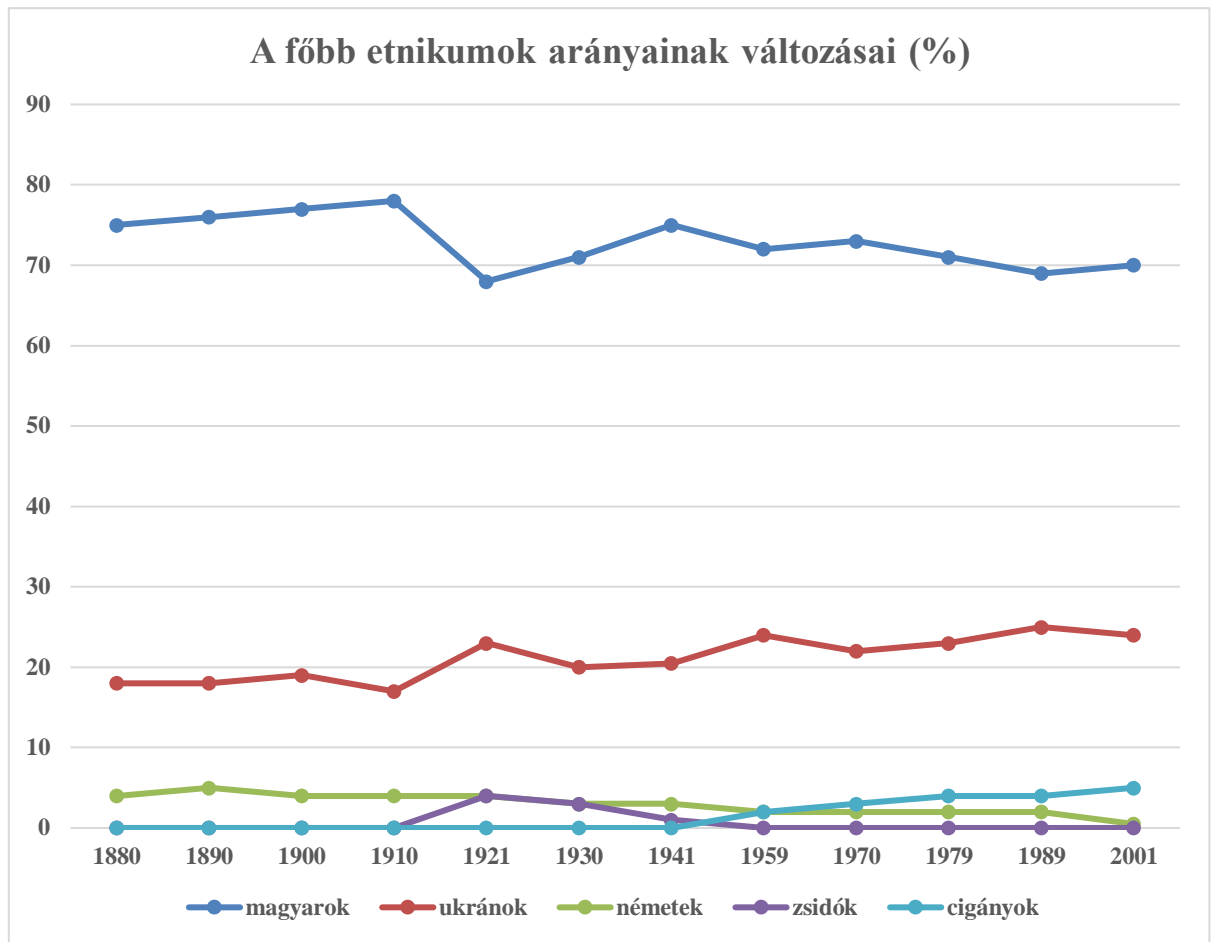
A vizsgált időszakban a kutatott települések összlakossága 1880-tól 1910-ig tehát dinamikusán nőtt, majd 1921-re lecsökkent. Ezt követően fokozatos növekedett 1970-ig (1941-1959 között minimális mértékben), amit 1979-re kismértékű népességcsökkenés, 1989-re ismét a lélekszám gyarapodása követett. 1989-től 2001-ig lassú ütemű fogyást, majd ezt követően napjainkig egy drasztikus mértékű demográfiai krízist figyelhetünk meg (25. ábra).



25. ábra. A Szernye-kistáj összlakosságának számbeli változásai 1880-tól napjainkig

(Saját szerkesztés a *Sebők, 2024*, *Botlik-Dupka, 1993*, a *Beregszászi kistérség, 2022*, a *Nagybereg-i kistérség, 2022* és a *Munkácsi kistérség, 2022* alapján)

Ami az etnikai összetételt illeti, ott nagyobb változásokat figyelhetünk meg. A magyarok aránya 1880-tól 2001-ig 75%-ról 70%-ra csökkent (1910-ben volt a legmagasabb – 78%, 1921-ben pedig a legalacsonyabb az arány – 68%). Az ukrán nemzetiségűek aránya 18%-ról 24%-ra nőtt a kutatott időszakban (1989-ben volt arányuk a legmagasabb – 25%, míg 1910-ben a legalacsonyabb – 17%). A németek 1880-ban még a lakosság 4%-át tették ki a kutatott településeken, 2001-re viszont már csak a 0,5%-át (1890-ben az összlakosság 5%-át alkották). A cigányok aránya dinamikus növekedést mutat 1959-től 2001-ig: 2%-ról 5%-ra nőtt arányuk a kistáj összlakosságán belül. A zsidó lakosság az 1921-es census adatai szerint még a népességszám 4%-át tette ki, 1941-re viszont már csak 1% valotta magát zsidónak, ezt követően pedig számuk drasztikusan csökkent (26. ábra).



26. ábra. A főbb nemzetiségek arányának változásai 1890 és 2001 között a Szernye-kistáj összlakosságán belül (Saját szerkesztés a *Magyar Statisztikai Közlemények, 1912, Sebők, 2024, Szabó, 1993 és Botlik-Dupka, 1993* alapján)

A kutatás során elért eredményeket a középiskolai földrajz órákon szeretnénk felhasználni az iskolások honismereti kompetenciájának formálására. Mivel a 10-11. osztályos tanulóknak nincs alkalma részletesen, sőt szinte felületesen sem tanulnia szűkebb környezete, települése vagy akár kistérsége földrajzi viszonyairól, munkánk eredményeinek segítségével lehetőség nyílt a vizsgált települések oktatási intézményeiben a honismereti kompetenciák formálására, megerősítésére. A 10. és 11. osztályos tantervekben szerepelnek olyan témák, ahová kiegészítésként vagy akár órán kívüli foglalkozásként is bekerülhetnének a kutatás eredményei, amelyek fentebb óravázlat formájában lettek összefoglalva.

ÖSSZEFOGLALÁS

Munkánk első fejezetében az Osztrák-Magyar Monarchia korában megtartott négy magyarországi népszámlálás (1880, 1890, 1900 és 1910) adatai kerültek elemzésre, melyek alapján a kutatott települések népességének etnikai és számbeli változásait vizsgáltuk. Az eredményeket diagrammok és táblázatok segítségével foglaltuk össze.

A második fejezetben a csehszlovákiai censusok (1921, 1930) eredményeit foglaltuk össze a vizsgált településekre vonatkozóan, amit összehasonlítottunk az 1910-es magyarországi összeírás adataival. A népesség etnikai és számbeli változásait megvizsgáltuk a két csehszlovákiai népszámlálás eredményeit összevetve is. Emellett bemutattuk az I. világháborút és a hatalomváltást követő változásokat a lakosság nemzetiségi összetételére vonatkozóan.

A munka harmadik fejezetében elemzésre kerültek az 1941-1979 közötti népszámlálások eredményei, amelyek a lakosság etnikai és számbeli változásaira vonatkoztak az időszakban. Összehasonlításra kerültek az 1930-as csehszlovákiai és az 1941-es magyarországi census statisztikái, illetve a számottevő különbségek okait is megvizsgáltuk. Az 1941-es népszámlálási eredmények össze lettek vetve a szovjet éra összeírásaival is (1959, 1970, 1979), az eredményeket pedig diagrammok segítségével szemléltettük. A fejezetben foglalkoztunk a II. világháborút követő változásokkal, ami a hatalomváltáson keresztül nagyban érintette az etnikai folyamatokat, és a lakosság szám fogyását, majd pedig gyarapodását, a kistáj etnikai szerkezetét némiképp megváltoztatva.

A negyedik fejezetben bemutatásra kerültek az 1989-es szovjet népszámlálás eredményei a kutatott településekre vonatkozóan, összehasonlítva azokat a tíz évvel azelőtti adatokkal. A továbbiakban az egyetlen ukrainai census (2001) számadatait vetettük össze az előző évtizedek eredményeivel a vizsgált településekre vonatkozóan. Elemzésre került a nemzetiségi összetétel, az összlakosság száma, és az etnikai illetve anyanyelvi mutatók is össze lettek hasonlítva. A fejezetben bemutattuk még a 2001-es népszámlálást követő változásokat napjainkig, az összlakosság és a magyarság számának alakulására vonatkozóan.

A munka ötödik fejezetében ismertettük, hogyan szeretnénk kutatási eredményeinket felhasználni a középiskolai földrajzoktatásban a tanulók honismereti kompetenciájának növelésére. A pedagógiai rész elején felsoroltuk a térség oktatási intézményeit, és azokat a középiskolai (10-11. osztályos) témaköröket, amelyekhez kapcsolódik kutatásunk. A bemutatásra szánt eredményeket egy óravázlatban foglaltuk össze. Munkánkban a kitűzött célokat sikeresen megvalósítottuk.

РЕЗЮМЕ

У першому розділі нашої роботи було проаналізовано дані чотирьох угорських переписів (1880, 1890, 1900 і 1910 років), проведених за часів Австро-Угорської монархії, на основі яких ми дослідили етнічні та чисельні зміни населення досліджуваних поселень. Результати узагальнено за допомогою діаграм і таблиць.

У другому розділі ми узагальнили результати чехословацьких переписів населення (1921, 1930 рр.) по досліджуваних населених пунктах, які порівняли з даними угорського перепису 1910 р. Ми досліджували етнічні та чисельні зміни населення, порівнюючи результати двох чехословацьких переписів. Крім того, ми представили зміни в етнічному складі населення після Першої світової війни та зміни влади.

У третьому розділі роботи проаналізовано результати переписів 1941-1979 рр., які стосуються етнічної та чисельної зміни населення за цей період. Було порівняно статистику чехословацького перепису населення 1930 року та угорського перепису 1941 року, а також досліджено причини значних відмінностей. Результати перепису 1941 р. ми також порівнювали з переписами радянської доби (1959, 1970, 1979 рр.), результати ілюстрували за допомогою діаграм. У розділі ми розглядали зміни після Другої світової війни, які сильно вплинули на етнічні процеси через зміну влади та зменшення, а потім і збільшення населення, дещо змінивши етнічну структуру регіону.

У четвертому розділі подано результати радянського перепису населення 1989 року для досліджуваних населених пунктів, порівнюючи їх з даними за десять років до того. Далі ми порівняли дані єдиного в Україні перепису населення (2001 р.) з результатами попередніх десятиліть щодо досліджуваних населених пунктів. Проаналізовано національний склад, чисельність всього населення, а також порівняно етнічні та рідномовні показники. У цьому розділі ми також представили зміни після перепису 2001 року до сьогоднішнього дня щодо розвитку загальної чисельності населення та кількості угорців.

У п'ятому розділі роботи ми пояснили, як хочемо використовувати результати нашого дослідження в середній школі, а саме у викладанні географії для підвищення компетентності учнів. На початку педагогічного розділу ми перерахували навчальні заклади краї та загальноосвітню школу (10-11 класи), до яких відноситься наше дослідження. Результати, призначені для презентації, узагальнено в плані уроку. У своїй роботі ми успішно досягли поставлених цілей.

FELHASZNÁLT IRODALOM

1. A magyar korona országaiban az 1881. év elején végrehajtott népszámlálás eredményei, 1882. Budapest. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <http://mtdaportal.extra.hu/adatbazisok.html>. Letöltés ideje: 2016. 08. 22.
2. Beregszászi Városi Egyesült Területi Közösség, 2022: A polgármesteri hivatal adattára. A kistérség településeinek lakossága. Beregszász.
3. Bojko Valentina – Brajcevszkij Julian – Jacenko Borisz, 2018: Földrajz. Szabványos szint. Tankönyv az általános közép szintű oktatási intézmények 10. osztálya számára. Bukrek, Csernyivci. 256 old.
4. Botlik József, 2001: Gát. Száz Magyar Falu Könyvesháza. Budapest. 230 old.
5. Botlik József, 2001: Volt egyszer egy Szernye-mocsár II. – Honismeret, 29. évf. 6. sz. Budapest. 76 – 85. old.
6. Botlik József – Dupka György, 1993: Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. - Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest. 359 old.
7. Csatáry György et al (Braun László, Csatáry György (szerk.), Császár István, Dancs György, Darcsi Karolina, Dobos Sándor, Hires-László Kornélia, Kész Barnabás, Molnár D. Erzsébet, Molnár D. István, Molnár Ferenc, Orosz Ildikó, Rác Béla, Suslik Ádám, Szakál Imre, Szamborovszkyné Nagy Ibolya, Szőlősi Nóra, Váradi Natália), 2021. Kárpátalja története: örökség és kihívások. II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola, RIK-U Kiadó, Beregszász-Ungvár. 788 old.
8. Dnyisztrjanszkij Miroszlav (М. С. Дністрянський), 2008: Етногеографія України. Навчальний посібник. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. Львів. 230 ст.
9. Fornos Református Egyházközség, 2023: Keresztelési és Temetési Anyakönyv, 2014-2023. Fornos.
10. Gönczy Pál, 1880: Bereg vármegye domborzati térképe. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: https://hu.wikipedia.org/wiki/Bereg_v%C3%A1rmege. Letöltés ideje: 2022. 11. 25.
11. Gönczy Pál, 1910: Bereg vármegye közigazgatási térképe. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <http://lazarus.elte.hu/hun/maps/1910/vmlista.htm>. Letöltés ideje: 2022. 11. 25.
12. Iván András, 2017: A Szernye-mocsár és a környező települések, 1866-1916. Térkép az 1866-1916 közötti katonai felmérések alapján. Beregszász.
13. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség, 2024: Oktatási intézmények. Iskolák. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://kmpsz.uz.ua/oldal/iskolak.html>.

Letöltés ideje: 2024. 03. 13.

14. Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal (Закарпатське Обласне Управління Статистики, 2003: Національний склад населення та його мовні ознаки (статистичний бюлетень). Ужгород. 84 st.
15. Kocsis Károly, 1999: Az etnikai térszerkezet átalakulása Kárpátalja mai területén az elmúlt fél évezredben // Észak- és Kelet- Magyarországi Földrajzi Évkönyv. Kárpátalja – Nyíregyháza.
16. Kocsis Károly, 2001: Kárpátalja mai területének etnikai térképe. Magyar Tudományos Akadémia. Kisebbség Kutató Intézet. Budapest.
17. Kopasz Gyula, 2017: A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1880 és 1910 között. Historia est magistra vitae. Lehoczky Tivadar Helytörténeti és Néprajztudományi Konferencia anyagai. Ungvár – Budapest. 71-77. old.
18. Kopasz Gyula, 2016: Demográfiai változások a Szernye-mocsár magyarlakta településein 1784-1939 között. Együtt, 2016/1, Ungvár. 69-75. old.
19. Kopasz Gyula, 2015: Dercen község demográfiai változásai 1784-2013 között. Scientia Denique, V. évfolyam, 1. kiadás. Uzsdruk. Ungvár. 57-64. old.
20. Kótyuk Erzsébet, 2008: Kolerajárványok az Északkelet-Felvidéken a 19. században, különös tekintettel Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyére. Ditor ut ditem. Tanulmányok Schultheisz Emil professzor 85. születésnapjára. – Magyar Orvostörténelmi Társaság, Semmelweis Orvostörténelmi Múzeum, Könyvtár és Levéltár. Semmelweis Egyetem. Magyar Tudományos Intézet. Budapest. 401 old.
21. Központi Statisztikai Hivatal, 1996: Kárpátalja településeinek nemzetiségi (anyanyelvi) adatai (1880 – 1941). – KSH, Budapest. 263 old.
22. Lehoczky Tivadar, 1881: Bereg vármegye monographiája, III. kötet. Pollacsek Miksa Könyvnyomdája. Ungvár. 874 old.
23. Lizanec Péter, 1990: Helységnevek Kárpátalján. Ung-vidéki Hírek. 1990. december 25.
24. Magyar Statisztikai Közlemények, 1902: A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, Első rész, A népesség általános leírása községenként. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – Pesti Könyvnyomda – Részvénytársaság. Budapest. 609 old.
25. Magyar Statisztikai Közlemények, 1912: A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása, Első rész, A népesség főbb adatai. Szerk.: Dr. Vargha Gyula – Atheneum. Budapest. 880 old.
26. Mandrik Ivan, 1997: Agrárproblémák Kárpátalján a XIX. század végén és a XX.

- század elején. In Nagy Ferenc szerk. Szabolcs-Szatmár-beregi Levéltári Évkönyv. 12 szám. Nyíregyháza. 47-57 old.
27. Molnár D. Erzsébet, 2012: A polgári lakosság Magyarországról és a Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljáról történő kényszermunkára hurcolásának összehasonlító elemzése. „Így maradok meg hírvivőnek...” In memoriam Soós Kálmán. Tanulmányok Soós Kálmán emlékére. PoliPrint. Ungvár. 256 old.
28. Molnár D. István, 2013: A hatalomváltások hatása Kárpátalja népességszámának alakulására 1869-től napjainkig (egyetemi doktori értekezés). Debreceni Egyetem, Földtudományok Doktori Iskola. Debrecen. 142 old.
29. Molnár D. István, 2021: Kárpátalja lakosságának területi eloszlása az újonnan kialakított közigazgatási rendszer tükrében. Társadalomtudományi tanulmányok. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Társadalomtudományi Kutatóközpontjának tanulmánykötete. II. RF KMF – „RIK-U” Kft. Beregszász–Ungvár. 348 old.
30. Molnár József – Molnár D. István, 2005: Kárpátalja népessége és magyarsága a népszámlálási és népmozgalmi adatok tükrében. Kárpátaljai Magyar Pedagógusszövetség Tankönyv- és Taneszköztanácsa. PoliPrint. Ungvár. 115 old.
31. Munkácsi Városi Egyesült Területi Közösség, 2022: A kistérség összetétele. (Склад ОТГ. Чисельність населення громади). Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://mukachevo-rada.gov.ua/communities>. Letöltés ideje: 2022. 02. 15.
32. Munkácsi Városi Egyesült Területi Közösség, 2024: Középfokú oktatási intézmények. (Загальноосвітні навчальні заклади). Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://mukachevo-rada.gov.ua/upravlinnya-mistom/meshkancyu/osvita/>. Letöltés ideje: 2024. 03. 13.
33. Nagyberegi Falusi Egyesült Területi Közösség, 2022: A polgármesteri hivatal adattára. A kistérség településeinek lakossága. Nagybereg.
34. Nagyberegi Református Líceum, 2024: Bemutakozás. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://nbri.com.ua/>. Letöltés ideje: 2024. 03. 14.
35. Pesztusko Valerij – Uvarova Hanna – Dovgan Andrij, 2019: Földrajz. Szabvány szint. Tankönyv az általános középszintű oktatási intézmények 11. osztálya számára. Bukrek, Csernyivci. 164 old.
36. Sebestyén Zsolt, 2020: Kárpátalja helységnevei. Pro Print Kft., Nyíregyháza. 530 old.
37. Sebők László, 2024: Kárpátalja településeinek etnikai és felekezeti statisztikája, 1870–2001. Elektronikus adatbázis. Hozzáférés módja: <https://kisebbsegkutato.tk.hu/sebok->

[laszlo-karpatalja-statisztikaja-1870-2001](#). Letöltés ideje: 2024. 01. 03.

38. Szabó László, 1993: Kárpátaljai demográfiai adatok. Intermix Kiadó. Ungvár-Budapest. 87 old.
39. Szamborovszkyné Nagy Ibolya – Braun László – Nedbál Klára – Szakál Imre, 2020: A Magyar nép története. III. rész. Az első világháború végétől az európai uniós tagságig. (1918-2004). Segédtankönyv a 9. osztály számára. Rik-U Kft. Beregszász-Ungvár. 76 old.
40. Tátrai Patrik – Erőss Ágnes – Kovály Katalin, 2016: Migráció és versengő nemzetpolitikák Kárpátalján az Euromajdan után. Regio, 24 (3). 82–110. old.
41. Tátrai Patrik – Ferenc Viktória, 2023: Tanulói létszámok alakulása Kárpátalján a háború után. Közoktatás, XXVII. évfolyam, 2023/1. szám. Kálvin nyomda. Beregszász. 28-30. old.
42. Tátrai Patrik – Molnár József – Kovály Katalin – Erőss Ágnes, 2018: A kárpátaljai magyarok lélekszáma és a népesedésüket befolyásoló tényezők a SUMMA 2017 felmérés alapján. Kisebbségi Szemle. 2018/3. 25 old. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://bgazrt.hu/summa-2017-a-karpataljai-magarsag-demografiai-felmerese/>. Letöltés ideje: 2024. 04. 02.
43. Tóth Gábor, 2008: „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. Műhely tanulmány 32. Budapest.
44. Ukrajna Állami Statisztikai Hivatala (Державна Служба Статистики України). Чисельність населення (за оцінкою) на 1 лютого 2020 року та середня чисельність у січні 2020 року. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. Letöltés ideje: 2024. 03. 17.
45. Ukrajna Állami Statisztikai Hivatala (Державна Служба Статистики України). Чисельність населення по регіонах (за оцінкою) на 1 лютого 2022 року та середня чисельність у січні 2022 року. Elektronikus forrás. Hozzáférés módja: <https://www.ukrstat.gov.ua/>. Letöltés ideje: 2024. 03. 18.
46. Vehes et al. (Vehes Mikola, Molnár D. István, Molnár József, Osztapec Jurij, Oficinskij Roman, Tokar Marian, Fedinec Csilla, Csernicskó István), 2011: Kárpátalja évszámokban 1867-2010. Studia Regionalistica. Hoverla Kiadó. 388 old.

ÁBRÁK ÉS TÉRKÉPEK JEGYZÉKE

| | |
|---|----|
| 1. térkép. Bereg vármegye domborzati térképe a Szernye-mocsárral és a partján elterülő településekkel 1880-ban | 9 |
| 2. térkép. Bereg vármegye közigazgatási beosztása a Szernye-mocsár menti településekkel 1910-ben | 10 |
| 3. térkép. Kárpátalja közigazgatási felosztása és az egykori Szernye-mocsár menti települések, 2020 | 11 |
| 4. térkép. A Szernye-mocsár és a környező települések, 1866-1916..... | 15 |
| 1. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1880-ban | 16 |
| 2. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1890-ben | 18 |
| 3. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1900-ban | 20 |
| 4. ábra. A nemzetiségi összetétel változásai 1880-1910 között..... | 21 |
| 5. ábra. A népességszám alakulása 1880-1921 között | 25 |
| 6. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1921-ben | 27 |
| 7. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1930-ban | 30 |
| 8. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1941-ben | 33 |
| 9. ábra. A főbb nemzetiségek arányának változásai 1910 és 1941 között a Szernye-kistáj összlakosságán belül..... | 34 |
| 5. térkép. Az egykori Szernye-mocsár menti falvak az 1991-ben és 1995-ben visszakapott régi nevükkel (magyar és ukrán nyelven)..... | 37 |
| 10. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1959-ben | 39 |
| 11. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1970-ben | 40 |
| 12. ábra. A népességszám alakulása 1941-1979 között | 41 |
| 13. ábra. A Szernye-kistáj összlakosságának számbeli változásai 1941-1979 között | 42 |

| | |
|--|----|
| 14. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1979-ben | 43 |
| 15. ábra. A főbb etnikumok népességszámának alakulása a Szernye-kistáj összlakosságán belül 1941-1979 között..... | 44 |
| 16. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 1989-ben | 46 |
| 17. ábra. A Szernye-kistáj településeinek népessége és főbb etnikumai 1989-ben | 47 |
| 18. ábra. A Szernye-kistáj összlakosságának nemzetiségi és anyanyelvi mutatóinak összehasonlítása a főbb etnikumok tekintetében a 2001-es népszámlálás alapján | 49 |
| 19. ábra. A Szernye-kistáj etnikai összetételének változásai 1989-2001 között..... | 49 |
| 20. ábra. A Szernye-kistáj településeinek népessége és főbb etnikumai 2001-ben | 51 |
| 21. ábra. A Szernye-mocsár menti települések összlakosságának nemzetiségi összetétele 2001-ben | 52 |
| 22. ábra. A magyar nemzetiségűek számának változása az egykori Szernye-mocsár menti magyarlakta településeken 2001-2017 között..... | 54 |
| 23. ábra. A magyar nemzetiségűek számának változása az egykori Szernye-mocsár menti magyarlakta települések összlakosságát tekintve 2001-2017 között | 55 |
| 24. ábra. A Szernye-kistáj falvainak népességcsökkenése 2001-2022 között..... | 57 |
| 25. ábra. A Szernye-kistáj összlakosságának számbeli változásai 1880-tól napjainkig | 69 |
| 26. ábra. A főbb nemzetiségek arányának változásai 1890 és 2001 között a Szernye-kistáj összlakosságán belül..... | 70 |

TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE

| | |
|--|----|
| 1. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1880-ban | 17 |
| 2. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1900-ban | 19 |
| 3. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1910-ben | 22 |
| 4. táblázat. A népesség számbeli változásai 1869-1910 között | 23 |
| 5. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1921-ben | 28 |
| 6. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1930-ban | 29 |
| 7. táblázat. A Szernye-mocsár menti települések nemzetiségi összetétele 1941-ben | 35 |

NYILATKOZAT

Alulírott Kopasz Gyula, földrajz szakos hallgató kijelentem, hogy diplomamunkámat a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földrajz és Turizmus Tanszékén készítettem, földrajz MSc diploma megszerzése céljából.

Kijelentem, hogy diplomamunkámat más szakokon korábban nem védtem meg, saját munkám eredménye és csak hivatkozott forrásokat használtam fel.

Tudomásul veszem, hogy diplomamunkámat a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola könyvtárában a kölcsönözhető könyvek között helyezik el.

Звіт про перевірку схожості тексту Oxsico

Назва документа:

КОПОС ЮЛІЙ ЮЛІЙОВИЧ.pdf

Ким подано:

Стефан Молнар Д.

Дата перевірки:

2024-05-26 17:48:31

Дата звіту:

2024-05-26 18:57:04

Ким перевірено:

I + U + DB + P + DOI

Кількість сторінок:

80

Кількість слів:

17670

| | | |
|----------------------------|-------------------------------|--|
| Схожість 8% | Збіг: 9 джерела | Вилучено: 0 джерела |
| Інтернет: 6 джерела | DOI: 0 джерела | База даних: 0 джерела |
| Перефразовування 1% | Кількість: 9 джерела | Перефразовано: 287 слова |
| Цитування 25% | Цитування: 208 | Всього використано слів: |
| Включення 1% | Кількість: 2 включення | 6590 Всього використано слів: 169 |
| Питання 0% | Замінені символи: 0 | Інший сценарій: 0 слова |